

GOVERNMENT OF INDIA
DEPARTMENT OF ARCHAEOLOGY
CENTRAL ARCHÆOLOGICAL
LIBRARY

CAL. No.

Sā 2 vs/Vari/Cal

ACC. No.

14447

D.G.A. 79.

GIPN—S4—2D. G. Arch. N. D./57.—25-9 58—1,00,000.

A384

Vol 1

132

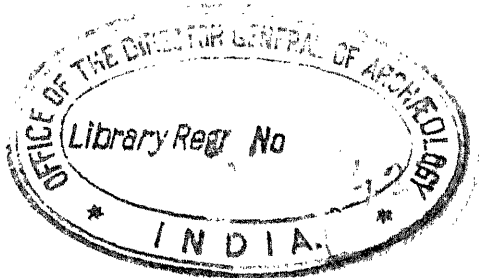
1-12
A-384 vol
1352

BIBLIOTHECA INDICA.

Work No. 242.

—
VAIKHĀNASASMĀRTASŪTRAM.

SANSKRIT TEXT.

वैखानसस्मृत्युक्तम् ॥

VAIKHĀNASASMĀRTASŪTRAM,

THE DOMESTIC RULES OF THE VAIKHĀNĀSA SCHOOL
BELONGING TO THE BLACK YAJURVEDA

CRITICALLY EDITED BY

DR. W. CALAND,

Professor of Sanskrit in the University of Utrecht.

A384

PRINTED AT THE BAPTIST MISSION PRESS.
PUBLISHED BY THE ASIATIC SOCIETY OF BENGAL.

CALCUTTA.

1927.

**CENTRAL ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY, NEW DELHI.**

A.S. No. 14447

Date 10.5.1961

Call No. S. 2. 1. 5. / var / cal

PREFACE.

This critical edition of the *Gṛhya* and *Dharmasūtra*¹ of the School of the *Vaiśvānāśas*, which together may be designated as their *Smārtasūtra*, is based on the following materials.

1. *Ma*, a copy, in Telugu characters like its original, of a manuscript belonging to the Government Oriental MSS. Library, described in 'a Triennial Catalogue of Manuscripts collected for the Government Oriental MSS. Library at Madras,' Vol. II, Part I, Sanskrit C, number 1605 (page 2262). The whole of this manuscript, which contains also the *Śrautasūtra*, was copied for me, with the exception of the *Dharma* and *Pravara sūtras*.

2. *Bh*, a copy, equally in Telugu, of the *Bhāṣya* on the *Gṛhya* and *Dharmasūtra*, composed by *Nṛsiṃhāgnīcit*,² son of *Mādhavācārya*, described in the same Catalogue under number 1609 (page 2271). This manuscript contains the *bhāṣya* on the first nine *Praśnas*; the *bhāṣya* on the last *Dharmapraśna* is wanting.

3. *Vi*, the manuscript belonging to the Library of the University of Vienna (Ms. 311), a copy made for Professor *Bühler* from a *Mysore* manuscript.

4. *My*, a copy in *Devanāgarī* made for me from a *Grantha* manuscript in *Mysore*, described in 'Catalogue of Sanskrit Manuscripts in the Government Oriental Library of Mysore' (1900), page 29, No., 1359.

5. *Ed*, viz. the *Kumbakoṇam* edition of 1914 entitled: 'śrīvaiśvānāśagrhyasūtram dharmasūtrapravarasūtrasahitam' by *Nārāyaṇa Bhaṭṭācārya*. As this edition is out of print and very difficult to obtain and, moreover, printed in Grantha

¹ The *Pravarasūtra*, a list of proper names which agrees closely with that of *Āpastamba*, has been left aside.

² The author calls himself also *Nṛsiṃhavāja*peya and *Vāja*peyakṛt or *Nṛsiṃhavāja*peyabhāṭṭācārya.

character, a new edition seemed not to be superfluous, the more so, as the Kumbakonam edition, though in the main a good piece of work, gives no variant readings. But, as will be seen from our present edition, the tradition of this Vaikhānasa text is by no means without its discrepancies and moot points. So I have considered this printed text as a manuscript, though a fairly correct one.

These are the five sources on which our text is principally based. For the Dharmasūtra alone we have :

6. *Tri*, the Trivandrum edition of 1913 prepared by T. Gaṇapati Śāstrī.

Of more or less use for the constitution of the text were the following works :—

- (a) The Vaikhānasagrhyaprayogavṛtti (cited by me as 'Prayoga') by Sundararāja, a copy made in the original Telugu from a manuscript belonging to the Government Library of Madras, described under No. 1610 of the Triennial Catalogue of Manuscripts, Vol. II, Part I, Sanskrit C, page 2272.
- (b) The Vaikhānasasūtradarpaṇa (cited by me as 'Darpaṇa') by Nṛsiṃhavājapeyayājñin son of Mādhavācārya (obviously the author of the Bhāṣya) 'a handbook of rites in accordance with the Vaikhānasagrhyasūtra' printed at Kumbakonam in 1915 in Telugu characters. This Darpaṇa treats only of the materials contained in the Grhyasūtra up to the end of the third Praśna. The author follows the Sūtra passage by passage. His division of the text differs from the one which is found in our manuscripts; he divides not into khaṇḍas but into prakaraṇas, each prakaraṇa containing more than one khaṇḍa.

It was hitherto unknown, that our Vaikhānasagrhyasūtra presupposes, in the same way as do the Āpastamba-, the

Gobhila- and the Kāthakagr̥hyasūtra, a separate collection of Mantras. Without this collection of Mantras the Sūtra is only partly intelligible. Fortunately this book of Mantras has been preserved. A part of it has been printed under the title 'Vaikhānasamantrapraśnaḥ sasvaraḥ praśnacatuṣṭayātmakāḥ : a Vedic lectionary in 4 praśnas for the ritual of the Vaikhānasa school of the Taittirīyas,' edited in Grantha characters at Kumbakonam in 1910 by Kṛṣṇabhaṭṭācārya and other Paṇḍits. It comprises the accented text of the first four praśnas and gives the Mantras for the first five books of the Gṛhyasūtra. I am in possession of a much more extensive copy of this text, viz., 'the Vaikhānasiyā mantrasaṃhitā' being a copy of No. 1359, belonging to the Government Oriental Library at Mysore, see 'Catalogue of Sanskrit Manuscripts in the Government Oriental Library, Mysore 1900, page 9. After the four praśnas contained in the edition of Kumbakonam, some more follow : praśna V in 23 adhyāyas, praśna VI in 14, praśna VII in 11, and of praśna VIII the first 26 adhyāyas. There is no designation that here the text is complete.

On the whole, the five sources on which our text is principally founded, can be divided into two groups : on the one hand the Madras manuscript of the text (Ma) and the bhāṣya (Bh) agree mostly, on the other hand the three : Vi, My and Ed., also agree closely with one another. Wherever Ma and Bh on the one hand, and Vi My Ed. on the other hand present the same readings, I have, for brevity's sake, designated these readings respectively as B and A.

Scholars, who would like to know something more about this Vaikhānasasūtra, are referred to the translation of the text, which is to appear shortly : in the Introduction to the translation some points connected with the Sūtra will be discussed.

UTRECHT,

July, 1925.

ADDITIONAL NOTE TO THE PREFACE

After my manuscript of the Vaikhānasa text was despatched to the Press, I received through the kindness of Paṇḍit Bhagavaddatta, Research Scholar of the Dayānand Anglo-Vedic College at Lahore, one more manuscript (of the gr̥hyasūtra only) for collation, viz. a copy in Devanāgarī of a manuscript belonging to the Adyār Library. I was in a position, during the printing, to mention in the critical notes the variant readings of this manuscript, which I designate as *La*. This Ms. occupies a somewhat intermediate position between the two groups A and B, now agreeing more with the one and then again with the other.

I avail myself of the opportunity to express my cordial thanks to Paṇḍit Bhagavaddatta for his assistance in procuring for me the loan of this manuscript.

June, 1926.

CORRIGENDA.

Page 4, line 5 *read* •भिसुखमादित्यस्यार्धं

Page 14, line 1 *read* •सृष्ट्वं

Page 15, line 3 *read* छतं; line 13 *read* •वारुणान्नं

Page 21, line 15 *read* •ग्निद्वय्याः । In note २: परिवेष्ट्य instead of परिष्य

Page 28, line 2 *read* वर्षेषु instead of वर्षेषु

Page 36, line 11 *read* पेशाचो

Page 39, line 2 *read* वाहारायन्ति

Page 45, line 12 *read* हिरण्यपुष्पा

Page 47, line 14 *read* •हमग्नेरग्निं

Page 55, line 12 *read* •ष्याथता-

Page 69, line 12 *read* •च्छासो

Page 70, line 9 *read* •कुम्भेन

Page 73, line 2 *read* इति^१; line 13: वृद्धये

Page 75, line 6 *read* •कुक्का; line 9: जुह्वं

Page 76, line 3 *read* ते instead of ते

Page 94, line 15 *read* वैष्णवाः

Page 98, line 15 *read* सन्ध्योः

Page 108, line 1 *read* •दुष्ट्वं

Page 120, line 14 *read* तत्सर्वं

सूचीपत्रम् ।

प्रथमः प्रश्नः	१
द्वितीयः प्रश्नः	२१
तृतीयः प्रश्नः	३६
चतुर्थः प्रश्नः	५४
पञ्चमः प्रश्नः	६८
षष्ठः प्रश्नः	८६
सप्तमः प्रश्नः	१०४
गृह्ये अष्टमो धर्मे प्रथमः प्रश्नः	११२
गृह्ये नवमो धर्मे द्वितीयः प्रश्नः	१२२
गृह्ये दशमो धर्मे तृतीयः प्रश्नः	१३३

। वैखानसगृह्यसूत्रम् ।

अथ निषेकादिसंस्कारान्याख्यास्यामः ^१ चतुसंगमनगर्भा-
 धानपुंसवनसौमन्तविष्णुबलिजातकर्मात्याननामकरणान्नप्राशन-
 प्रवासागमनपिण्डवर्धनचौडकोपनयनपारायणव्रतबन्धविसर्गोपा-
 कर्मसमावर्तनपाणिग्रहणानीत्यष्टादश संस्काराः शरीराः ^१
 ५ यज्ञाश्च द्वाविंशत् ^१ ब्रह्मयज्ञो देवयज्ञः पितृयज्ञो भूतयज्ञो
 मनुष्ययज्ञश्चेति ^२ पञ्चानामहरहरनुष्ठानं ^३ स्थास्त्रीपाक आग्रयण-
 मष्टका पिण्डपितृयज्ञो मासिश्राद्धं चैत्याश्वयुजौति ^४ सप्त पाक-
 यज्ञाः ^५ अग्न्याधेयमग्निहोत्रं दर्शपूर्णमासावाग्रयणेष्टिश्चातुर्मास्यो ^६
 निरूढपशुबन्धः सौत्रामणीति सप्त हविर्यज्ञाः ^७ अग्निष्टोमो
 १० ऽत्यग्निष्टोम उक्थ्यः षोडशी वाजपेयो ऽतिरात्रो ऽप्तोर्याम
 इति सप्त सोमयज्ञा इत्येते चत्वारिंशद्भवन्ति ^८ निषेकाद-
 जातकात्संस्कृतायां ब्राह्मण्यां ब्राह्मणाज्जातमात्रः ^९ पुत्रमात्र ^{१०}
 उपनौतः सावित्र्यध्ययनाद्ब्राह्मणो ^{११} वेदमधीत्य शारिरैरा पाणि-

१ द्वाविंशतिः Vi only.

२ Thus Ma ; मनुष्ययज्ञ इति Ed, Vi ; भूतयज्ञमनुष्ययज्ञाविति My.

३ •युज इति Vi, •युजो इति My.

४ Thus Ed La and originally Ma ; •मास्य Ma (correction) ;

•मास्य La Bh ; •मास्य Vi My.

५ Thus Ma and Bh ; •जातमात्रो मात्रः Ed La and My ; •जातमात्र Vi.

ग्रहणात्संस्कृतः पाकयज्ञैरपि यजन्श्रोत्रियः ^१ स्वाध्यायपरः
 आहिताग्निर्हविर्यज्ञैरप्यनूचानः ^२ सोमयज्ञैरपि भ्रूणः ^३ संस्का-
 रैरेतैरुपेतो नियमयमाभ्यामृषिकल्पः ^४ साङ्गचतुर्वेदतपोयोगा-
 दृषिः ^५ नारायणपरायणो निर्दन्दो मुनिरिति संस्कारविशेषा-
 त्पूर्वात्पूर्वात्परोवरीयानिति ^६ विज्ञायते ^७ ॥ १ ॥

अथ चातुराश्रमिणां स्नानविधिरभिषेकदिव्यवायव्याग्नेय-
 गुर्वनुज्ञा ^१ इति पञ्चधा भवति ^२ नदीतटाकूपानामलाभे
 पूर्वस्योत्तरमुपतिष्ठेत् ^३ प्राङ्मुखो उदङ्मुखो वाक्रम्य जलस्थलेष्वा-
 सीनः पाणिपादावा मणिवन्धजानुतो दक्षिणादि प्रत्येकं
 प्रक्षाल्याफेनावस्त्रावमविच्छिन्नमद्रुतमग्न्यब्जमवहिर्जानु ^४ हृदयंगम- ^{१०}
 मुदकं गोकर्णवत्पाणिं कृत्वा ब्रह्मेण तीर्थेन त्रिराचम्य द्विर-
 ङ्गुष्ठमूलेनास्य ^५ परिमार्श्याङ्गुष्ठस्याग्निः प्रदेशिन्या वायुर्मध्यमस्य ^६
 प्रजापतिरनामिकायाः ^७ सूर्यः कनिष्ठिकस्येन्द्र ^८ इत्यधिदेवता ^९
 भवन्त्यङ्गुष्ठमध्यमाभ्यां सर्वतौर्यैर्वा मुखं मार्श्याङ्गुष्ठानामिकाभ्यां
 चक्षुषी चङ्गुष्ठप्रदेशिनीभ्यां नासिकामङ्गुष्ठकनिष्ठिकाभ्यां ^{१४}

१ Thus Ma; ०परस्मैरहित० Vi, My, Ed.

२ पूर्वात् once only Ma.

३ ०वेकः दिव्यो वायव्य आग्नेयो गुर्वनुज्ञेति Ed.

४ ०फेनावस्त्रा० Ma Ed; ०फेनावस्त्रा० Vi; ०फेनावस्त्रा My; the Bh. reads as Ma and Ed., but the explanation points to अपस्त्राव । Only La Vi My ०जानु, the other sources ०जानहृदयं ।

५ आस्यं om. A, La.

६ वायुः प्रजापतिर्मध्यमस्याना० A, La.

७ कनिष्ठस्येन्द्र Vi My Bh La.

८ अधि om. Vi Ed La, the whole word अधिदेवता not in My.

९ नासिकां behind चङ्गुष्ठकनि० in A, La.

ओचे^१ भुजौ ताभ्यामङ्गुष्ठेन वा^१ हृदयमङ्गुलिभिर्नाभिं चाङ्गु-
ष्ठेन प्रत्यङ्गमपश्च स्पृष्ट्वा जङ्गयोर्वाभे पाणावयभ्युक्ष्य^१ सर्वाभि-
र्मूर्धानं स्पृशतौन्द्रो ऽहमुभ्याभ्यामिति करावापः पादावस्मिन्कुल
इति पादौ च तथा प्रचाल्यापः पुनन्त्विति पुनस्तथाचामति^१

५ च्छ्वेदः प्रीणातु यजुर्वेदः प्रीणातु सामवेदः प्रीणात्विति
चिरपः पीत्वाथर्ववेदः प्रीणात्वितिहाभवेदः प्रीणातु चन्द्रमाः
प्रीणात्विति त्रिधा सुखं^२ मार्ष्टि^३ महेश्वरः प्रीणात्विति
मूर्धानमादित्यः प्रीणातु सोमः प्रीणात्विति चक्षुषी दिशः
प्रीणन्त्विति ओचे वायुः प्रीणात्विति नासिकामिन्द्रः प्रीणा-
१० त्विति भुजौ विष्णुः प्रीणात्विति हृदयमग्निः प्रीणात्विति
नाभिं^१ स्पृशतौत्येके^१ ॥ २ ॥

अथापो नमस्कृत्यावगाह्य यावदमनश्शङ्कमङ्गिर्मृदा च
गात्रशुद्धिं कृत्वा वत्समा दशात्सूदितमिति नेनेक्ति गायत्र्या
प्रागग्निकमुदगग्निकं^२ वास्तृणाति^१ शृक्के तथेव गृहीयादिद-
१५ मापः प्रवहतेत्यभिगम्य हिरण्यशृङ्गमिति जलं^३ प्रणम्य समृदो-
दकेनापः पुनान्वित्यभ्युक्ष्येदमापः शिवा इत्यपो विगाह्य
सुह्वातौदं ब्रह्म पुनीमह इति पवित्रं गृहीत्वा ब्रह्म पुनान्वि-
त्यङ्गुल्यां निक्षिप्य शतधारमिति जलं गृहीत्वा^४ पयस्वती-

१ अपि om. Vi My.

२ A La om.

३ ०पि० both times Ma Ed La Vi Bh, ०प० My only.

४ A La om.

५ Ma ms. अर्धपुण्ड्रं ललाटे धारयन् ।

रोषधय इत्याचम्य भूरग्नय इत्युपस्थानमादित्यस्य चित्यति-
रिति त्रिभिरनामिकोपान्ताभ्यां समृद्धोदकेन त्रिः प्रदक्षिण-
मावर्त्य शिरो मार्श्यापोहिरण्यपवमानैः प्रोक्ष्यत्युदयमित्यादि-
नादित्यमुपस्थाय^१ महाव्याहृत्या जलमभिमन्त्र्य कर्णावपि-
धायाभिमुखमादित्यार्धे^२ निमज्ज्य ऋतं च सत्यं च यासु *
गन्धा इति चिरावर्तयन्नघमर्षणं करोति । ततो मन्दं
निःश्वस्य धौतं परिधायानुपमृज्य वासः प्रातः सूर्यश्चेत्यादिना-
चम्यापोहिष्ठादिभिर्ऋग्मिस्तिष्ठभिः प्रोक्ष्य गायत्र्यापो ऽभि-
मन्त्र्यादित्याभिमुखं विक्षिप्य प्रदक्षिणं करोति । प्राणायाम-
मेकावरं^३ कृत्वाष्टावरां^४ सावित्रीमन्त्रस्य मित्रस्येत्यादिभिर्ऋग्मि- १०
स्तिष्ठभिस्तिष्ठन्सन्ध्यामुपासीत । मध्याह्न आपः पुनन्वित्या-
चम्य^५ तथा^६ प्रोक्ष्योदयमित्यादिभिर्भुजुर्भिस्तिष्ठन्नादित्यमुप-
स्थाय^७ तथा करोति । सायमग्निश्चेत्यादिनाचम्य तथा प्रोक्ष्य
यच्चिद्धौत्यादिभिः सामभिरूपास्यासीनस्तथा करोत्युदितार्कां
पश्चिमार्कामिति च सन्ध्ये यथादिशं तन्नामादिना दिग्देवताः १५
पितृन्सापसव्यं ब्रह्माणं चोदङ्मुखो नारायणादीन्मोऽन्तेनोप-
तिष्ठत । ॥ ३ ॥

१ प्रोक्ष्य instead of प्रोक्षयति La Vi My.

२ कर्षां पिधाय Ma Bh, कर्णावपिधाय Vi My.

३ एकवरं Bh, Vi.

४ ऋष्टवरां Bh ; ऋष्टावरान् Vi My La.

५ Thus Vi My Bh ; पुनन्वित्यादिना Ma Ed.

६ My om.

७ After यजुभिः A La ins. तिष्ठभिः (l).

अथाचम्य कौरुचेत्रमिति जलं नमस्कृत्य महाव्याहृत्या
जलमभिमन्त्र्य हस्तेन तल्लतीर्थक्रमेण कृष्याभ्यः स्वाहेत्यादिभि-
स्तर्पयति^१ भूपतिं तर्पयामि भुवनपतिं तर्पयामि भूतानां
पतिं तर्पयामि प्रजापतिं तर्पयामि ब्रह्माणं तर्पयामि नारायणं
५ तर्पयामि महादेवं तर्पयामि स्कन्दं तर्पयामि विनायकं^२
तर्पयामि^३ यथादिशं तन्नामादिना दिग्देवतास्तर्पयतीन्द्रं
तर्पयामि यमं तर्पयामि वरुणं तर्पयामि कुबेरं तर्पयाम्यग्निं
तर्पयामि निर्वृतिं तर्पयामि वायुं तर्पयामीशानं तर्पया-
म्यादित्यं^४ तर्पयामि सोमं^५ तर्पयाम्यङ्गारकं तर्पयामि बुधं
१० तर्पयामि बृहस्पतिं तर्पयामि शुक्रं तर्पयामि शनैश्चरं
तर्पयामि राहुं तर्पयामि केतुं तर्पयामि ग्रहाःस्तर्पयामि^६
नक्षत्राणि तर्पयामि ताराःस्तर्पयामि विश्वान्देवाःस्तर्पयामि
सर्वांश्च देवतास्तर्पयामि वेदाःस्तर्पयामि यज्ञाःस्तर्पयामि
कुन्दाः^७ तर्पयामि^८ खगोच्चादिसप्तर्षींस्तर्पयति विश्वामित्रं^९

१ आदिभिः om. Ma.

२ Thus A La, where, however, we find before विनायकं त० the words विद्मं त० (found in the printed text of the Samhitā, not in the grantha copy of it). In Ma the passage from स्कन्दं त० on up to इन्द्रं त० (incl.) is omitted.

३ Of the planets Āditya and Soma occur only in A.

४ The anunāsikā throughout (in passages cited from the Samhitā) in Ma alone, the others present the anusvāra.

५ Before विश्वा० the text of Vi La and Ma and the two recensions of the Samhitā ins. विश्वानसं त०, but cp. IX. 13; Ed puts these words into brackets.

तर्पयामि जमदग्निं तर्पयामि भरद्वाजं तर्पयामि गौतमं
 तर्पयाम्यत्रिं तर्पयामि वसिष्ठं तर्पयामि कश्यपं तर्पयामि भृगुं
 तर्पयामि^१ सर्वानृषींस्तर्पयामि सर्वां ऋषिपत्नीस्तर्पयामि^१
 प्राचीनावीती पित्याणि करोति^१ ऊर्ध्वोदकान्त इति पितृभ्यः
 पितामहेभ्यः प्रपितामहेभ्यो ज्ञातिवर्गभ्यः पितृपत्नीभ्यः पिता- ५
 महपत्नीभ्यः प्रपितामहपत्नीभ्यो ज्ञातिवर्गपत्नीभ्यः स्वधा
 नमस्तर्पयामीति तर्पयति^१ अथ निवीती भौमांस्तर्पयामि
 भौमदिव्यांस्तर्पयामि नागांस्तर्पयामि नागदिव्यांस्तर्पयामि
 यावन्तो जलार्थिनस्तावन्तः प्रतिगृह्णन्वित्यपो विसृज्याचम्य
 ब्रह्मयज्ञं करोति^१ शुद्धे देशे बर्हिंराक्षीर्यं ब्राह्मणमासनमास्थाय^१
 पवित्रपाणिर्ब्रह्माञ्जलिं कृत्वा प्राङ्मुखः सावित्रीपूर्वं नित्यमिष
 लोर्जं लेत्यादि यथाकामं^१ नैमित्तिकसृतं च सत्यं च
 देवकृतस्य यन्मे गर्भं तरत्य मन्दौ वसोः पवित्रं जातवेदसे
 विष्णोर्नु कं सहस्रशीर्षैकाचरमा त्वाहार्षं त्वमग्ने पवस्वादी-
 न्स्वाधायमधीयीत सौरौभिर्हृग्मिर्यथाकाममादित्यं चोप- १५
 तिष्ठेत^१ ॥ ४ ॥

अशक्तो नित्यं पादौ प्रक्षाल्याचम्य अतो देवादि वैष्णवं
 जप्त्वा दिव्यं वायव्यमाग्नेयं मन्त्रस्नानं वा कृत्वा पूर्ववदाचमना-

१ After भृगुं त० Ed ins. into brackets अगस्त्यं त०, remarking अगस्त्यस्य
 ग्रहणं गोत्रप्रवरे दृश्यमानत्वात् । Some of the MSS. write भारद्वाज and
 काश्यप ।

१ Ma om. इति तर्पयति ।

१ Here and throughout B ब्राह्मण० ।

- दौनि कुर्याद्दिवस्युतैर्गाङ्गेयैराधावैः सातपैर्वर्षैर्वैश्वेचनं दिव्यं^१
 गवां पादोद्गतैर्वायुनीतैः पांसुभिः स्पर्शनं वाचयं^२ भस्मना
 शुद्धेन सर्वाङ्गमालेपनमाग्नेयमापो हि छेति मन्त्रेणाग्नेयेन
 तीर्थेनाभ्युक्षणं मन्त्रेणानं^३ दक्षिणपाणेर्मध्यतलमाग्नेयं^४ तीर्थं
 ५. कनिष्ठाङ्गुलिमूलं^५ देवैः सर्वाङ्गुलिमूलाग्रमार्घं प्रदेशिन्यङ्गुष्ठयो-
 र्मध्यं पैतृकमङ्गुष्ठस्य मूलं ब्राह्मं^६ देवेन तीर्थेनोपवीती दैविकं
 कार्दमार्घ्येणार्घ्यं^७ पैतृकेण पित्र्यं^८ सर्वं ब्राह्मेण ब्रह्मतर्पण-
 माचमनमाग्नेयेन^९ तीर्थेनाभ्युक्षणं करोति^{१०} दक्षिणहस्त-
 सुद्धत्योपवीतं धारयेदुपवीती वामसुद्धृत्य प्राचीनावीती
 १०. कण्ठसक्ते^{११} निवीती भवति^{१२} स्नात्वा पुण्ये ऽहनि संस्कारहोमं
 जुहुयादिति विज्ञायते^{१३} ॥ ५ ॥

अथ पुण्याहं^१ पञ्चावराज्क्रोचियानाह्वयामिपूजयत्याचार्यः
 करकं धारास्वित्यङ्गिरापूर्येदमापः शिवा इत्यपो ऽभिमन्त्र्य
 पुष्याद्यैः^२ सर्वतीर्थजलमित्यभ्यर्च्य प्रतिवाचकान् प्राङ्मुखानुद-
 १५. ङ्मुखान्वा स्थापयित्वादङ्मुखः सुपुण्याहं^३ करोमौति संकल्प्य स्वस्ति
 सुप्रोक्षितमस्त्विति स्थानं प्रोक्ष्य^४ प्रजापतिः प्रियतामित्युक्त्वा

१ मध्यं तल० A La.

२ ०ङ्गुलेर्मूलं Ma.

३ दिव्यं A La.

४ Before आग्नेयेन A La ins. आपो हि छेतिमन्त्रेण ।

५ कण्ठे सक्ते B ; ०सक्तं Ed only.

६ ०दिभिः A La.

७ Before सुप० La Vi and My ins. स्निहः करकं बाहुमात्रमुद्धृत्य, which reading is mentioned in Ed in a footnote (बाहुमात्रमुद्धृत्य करकं).

८ संप्रोक्ष्य Ma.

तैः प्रियतामिति वाचयति ^१ शान्त्यन्तु घोराणीत्युत्तरान्तं
 चिरपः स्थावयति ^१ अतो देवा इत्ययं दैविके सं त्वा मिञ्चा-
 मीत्ययं सूतके शुचौ वो इत्येत्ययं प्रेतके द्रविणोदाः सविता
 नवो नवो विद्युच्छतं जीवाष्टौ देवा हिरण्यरूप ऋध्याम
 स्तोममाहार्घं त्वार्यमणं सोमः राजानमिन्द्रावरुणा श्रिये जातो ५
 या गुह्युर्यस्त्वा हृदा यस्मै त्वं नर्यं प्रजां सुचामाणं शतायुधाय
 दक्षिणावतां भद्रं कर्णेभिः शतमिन्वदिति धौ रित्यृत्विजः सर्वे
 वदेयुः ^१ ॥ ६ ॥

देवा ऋषयः पितरो ग्रहा देव्य ऋषिपत्न्यः पितृपत्न्यो
 वेदा यज्ञाश्च सर्वाद्याः प्रियन्तामन्तः प्रतिवचनं ^१ पुण्याहं १०
 शिवमायुष्यमरोग्यमविघ्नमचलमैश्वर्यं यत्पापं तत्प्रतिहतं यच्छ्रेयः
 शिवं कर्म शिवः पञ्च इत्यस्त्वन्तास्तथान्तः ^१ प्रतिवचनं ^१ शिवा
 ऋतवः सन्तु शिवानि नक्षत्राणि भवन्तु सर्वकर्मसमृद्धिरस्तु
 सर्वधनधान्यसंपूर्णमस्त्वित्येकैकमुक्तवन्तः ^१ प्रतिवचनं ^१ यत्पुण्यं
 स्रस्ति न ऋध्यास्मेति पूर्वोक्तामितरे ऽनुवदन्ति ^१ यजमानस्य १५
 नक्षत्रनामादि गोचनाम सुतान्तं मातृगोचनामान्तात्परं शर्मन्तं
 नाम प्रणवादि भवन्तो ब्रुवन्तु पुण्याहं स्रस्त्यृजन्तं प्रत्येकं त्रिधा
 त्रिधा यथाविभक्तिवाचितमनुवाचयेयुः ^१ आपोहिरण्यपवमानैः
 प्रोक्षयति ^१ पुण्याहे कृते तदहः पुण्यं भवत्यादावन्ते वा
 पुण्याहेन सर्वाः क्रियाः पुण्याः परिपूर्णा भवन्ति ^१ स्वांस्ततो २०

१ तथाक्त्वं My Ed.

२ Thus Ma La Ed ; उक्तावन्तः Vi My. R. prob. उक्तान्तः or with Vi
 and My उक्तावन्तः ।

ऽधीति दक्षिणाकालमुक्तवत्सु घृतात्परीत्यद्विषयथाशक्ति^१
 दक्षिणां हस्तेन दक्षिणेन ददाति^१ त्वमग्ने यज्ञानां
 होतेति तदाददीरन्यत्र दक्षिणादानादाने तत्रैवं स्यादिति
 विज्ञायते^१ ॥ ७ ॥

- ५ अथाम्नायतनं^१ प्राक्प्रवणे वोत्तरप्रवणे वा शुद्धे देशे
 गोमयेनोपलिप्ते शुद्धाभिः सिकताभिः प्राक्पश्चिमं दक्षिणोत्तरं
 च द्वात्रिंशदङ्गुल्यायतं द्वाङ्गुलोन्नतं यथालाभोन्नतं वा स्थण्डिल-
 मग्न्यायतनं^२ भवति^१ परिस्तरणवर्द्धिषः प्रतिदिक् पञ्चदश
 स्थण्डिलप्रमाणाः^१ कुण्डे षट्त्रिंशदङ्गुलास्तथैकाङ्गुलिपरिणाहा
 १० व्रणवक्रहीनाः परिधयः^१ पञ्चदशदर्भैर्यथितं चतुरङ्गुलायं
 द्वाङ्गुलग्रन्थि हस्तमात्रं प्रोक्षणकूर्चं^१ तथैव द्वादशाङ्गुलमात्रं
 पवित्रं^१ तत्प्रमाणा याज्ञिकाः समिधः^१ पाचस्रुवादयो यज्ञे
 प्रोक्ता^१ दर्भेषु द्वन्द्वं पात्रादिसंभारानुत्तरे दैविके प्रत्येकं
 दक्षिणतः पैत्वके संभरति^१ नित्यहोमे ऽग्निशालायां मृदा
 १५ चतुर्दिशं द्वात्रिंशदङ्गुल्यायतां चतुरङ्गुलविस्तारां द्वाङ्गुलोन्नता-
 मूर्ध्ववेदिं चतुरङ्गुलविस्तारोन्नतां तत्परिगतामधोवेदिं च
 मध्ये निम्नं षडङ्गुलमग्निकुण्डं कृत्वास्मिन्^३ गृहस्थो ऽग्निमौपा-
 सनमाधाय नित्यं जुहोति^१ वनस्पत्यः आमणकाग्रेः कुण्ड-
 माधानविशेषं च धर्मं वक्ष्यामः^१ ॥ ८ ॥

१ अङ्गिः only in Ma and La, not mentioned in the Bh.

२ अग्न्यायतनं A.

३ कृत्वा तस्मिन् Ma La only.

अथाधारविधानं^१ ब्राह्मं प्राङ्मुखमासीन^२ एतो^३ त्विन्द्र-
मित्यग्न्यास्तयं प्रोक्ष्य मयि देवा^४ इत्यादिभिश्चतुर्दिशं^५
दर्भानुचयेदुद्धन्यमानमिति मध्यपूर्वापरयमाग्निनिर्हतिः सोमे-
शानमस्तु बर्हिषा खनति^६ तथा पूतं ह्यातनेति^७ षड्रेखा^८
लिखित्वाष्टाबन्धमिति वक्रितं दर्भं दक्षिणपश्चिमस्यामुत्सृज्य^९ ५
रेखा गायत्र्या प्रोक्ष्य जातवेदो भुवनस्येत्यरणिं^६ गृहीत्वा
मथितं लौकिकं वाग्निमादायाहरेत्^७ दृढप्रतीक इति
प्रज्वालयायुर्दा इति प्रणम्योपावरोहेति निधायाग्न आयाह्वयं
ते योनिरिति प्रज्वाह्य मयि गृह्णामीत्यभिवन्द्य कर्मणे
वामिति करौ प्रचालयति^८ इदमापः शिवा इत्यपो ऽभि- १०
मन्वादिते ऽनुमन्यस्व दक्षिणतः वेदिं परिमृजामीति
दक्षिणवेदिं नैर्ऋत्याद्यन्तमनुमते ऽनुमन्यस्व पश्चिमतो वेदिं
परिमृजामीति तथा पश्चिमवेदिं सरस्वते ऽनुमन्यस्वोत्तरतो

१ Thus Ed and La; आसीनो यतो Ma Bh; आसीनमेतो Vi My. According to the Samhitā in the Kumb. edition the pratika. is यतो त्विन्द्रम्, acc. to the Mysore MS. एतो त्विन्द्रम् ।

२ देवादिभिः A.

३ Reading of the pratika uncertain; पूतं ह्यात० Ma; पूतं ह्यातन इति Vi; My utterly corrupt; पूतस्य तनेति Ed and the printed Samhitā; the Mys. MS. of the Samhitā पूतं ह्यातस्ते; पूतं ह्यातनेति Prayoga; पूतं ह्यात इति Darpaṇa.

४ Thus A La; षड्रेखा B and Prayoga and Darpaṇa; but cp. below. At VI. 14 and IX. 4 occurs रेखा ।

५ विस्तृत्य B.

६ Thus Ed La and Vi; ०णीं Bh, My, Darpaṇa; ०णी Ma.

वेदिं परिमृजामीत्युत्तरवेदिं वाचव्याद्यन्तं देव सवितः प्रसुव
 पुरस्तादेदिं परिमृजामीति पूर्ववेदिं चाग्नेयाद्यन्तमङ्गुलीरा-
 स्तीर्य^१ साधावेन पाणिना कूर्चेन वा परिमृज्य गायत्र्या वेदीः
 प्रोचयति^१ ब्रह्मसोमावृत्तिजौ वरयित्वाध्वर्युरो भूपते सुवनपत
 ५ इति प्रत्येकं प्रेक्ष्य ताभ्यामहं भूपतिरितुक्ते ब्रह्मन् सोम
 प्रोचिष्यामीत्यन्तं तथोक्त्वा पुनस्ताभ्यां प्रोचेत्युक्तस्तथा
 प्रोचयति^१ ॥ ६ ॥

पात्रादाधावमादाय पवित्रे स्थ इति वेद्यां बर्हिषः
 स्थापयित्वा तान्परशुरसीति प्रोक्ष्य समिधो मुक्तबन्धाः कृणो
 १० ऽसीति वेदिरसीति वेदिं सुवादोन्वर्हिषो^२ बर्हिरसि सुग्भ्य
 इति^२ बर्हिषो ऽयं दिवे त्वेति मध्यमन्तरिक्षायेति मूलं पृथिव्यै
 त्वेति प्रोचयति^१ पोषाय त्वेत्यपो बर्हिर्दन्वने संस्त्राय स्वधा पितृभ्य
 इति सापसव्यं दक्षिणतः प्रोक्ष्यापां शेषं पश्चिमस्यामुत्तरान्त-
 मूर्ध्ववेति स्वावयेदुभाभ्यामिति पाणी प्रचालयति^१ पूषा त
 १५ इति बर्हिर्वन्धं विमृज्य मूलादूर्ध्वमादित्यं^३ व्यञ्जनमसीत्यभि-
 मृश्य^३ पश्चिमतो वेद्यधस्तादुत्तरायमूर्णांसदसमिति दर्भैः
 परिस्तीर्य स्वासस्थं देवेभ्य इति प्रागयं स्वासने चेकं निधाय

१ Thus La My and Ed (here put into brackets); •ङ्गुली (लि)भिरा-
 स्तीर्य Ma Bh Vi.

२ Thus B and Prayoga; बर्हिरसीति बर्हिः सुवादोन्वग्भ्य इति A and La.

३ आदित्यं य० Ma and Prayoga; आदित्यं य० Ed La, आदित्यैर्भ्य० Vi
 My and the printed text of the Samhitā, the Mysore text of the
 Samhitā has आदित्यं यन्दन०; the original reading is आदित्यै बुन्दनम् ।

विष्णोः स्तूपो ऽसौति प्राच्यां दक्षिणत इति याम्यामुत्तरत^१
इत्युदीच्यां^१ पश्चिमत इति प्रतौच्यां^१ प्रागुत्तराग्रं परिरुणा-
त्युत्तराग्रमैशान्यामूर्ध्वं कृत्वा गन्धर्वो ऽसौति पश्चिमस्यामिन्द्र-
स्येति याम्यां मित्रावरुणावित्युदीच्यां वेद्यां प्रागुत्तराग्रा-
न्यरिधीन्यरिदधाति^१ ॥ १० ॥

वायव्यामुत्तराग्रमूर्ध्वं करोति^१ सूर्यस्त्वेति प्राच्यामुत्तरा-
न्तमुपरिष्ठादित्यूर्ध्वमधस्तान्नागा इत्यधश्च परिषिच्य वीति-
होत्रमित्यग्न्यालये समिधावग्नौशयोर्दिशोरूर्ध्वाग्ने^१ निदधाति^१
परिस्तौर्ध्वमित्यादिनैन्द्राद्यमुदगन्तमार्षणापो दत्त्वा सृतासी-
त्यादिभिर्दक्षिणादि तेनैव प्रागन्तमुत्तरान्तं च परिषिच्य १०
तरुणासीत्याग्नेयादीशानान्तं प्रदक्षिणमाग्नेयान्तमङ्गिः परि-
षिञ्चति^१ वानस्पत्यो ऽसौति प्रणिधी प्रक्षाल्य^१ पृथिव्यापो
ग्रहीष्यामीति साक्षतमङ्गिरापर्यं वसूनां पवित्रमित्युदगग्ने
पवित्रे प्रक्षिप्य दक्षिणेन पाणिनाग्रमितरदामेन गृह्णीत्वा
देवो वः सवितेति चिरुत्पूय तथा निदधाति^१ ब्रह्मक्षप १५
इति सोमाप इति च ब्रह्मसोमावृत्विजौ प्रत्येकं प्रेक्ष्य ताभ्यां

१ This is the sequence according to all the MSS. and the Pra-
yoga, the Bhāṣya, the Darpaṇa and the Mysore MS. of the Sam-
hitā. According to the Ed. and the printed text of the Samhitā
the text runs : याम्यां पश्चिमत इति प्रतौच्यामुत्तरत इत्युदीच्यां वेद्याम् । This
sequence seems indeed more natural, but the tradition of the
MSS. is different.

१ Thus A La and Darpaṇa ; अग्नीशानयोः० B.

१ प्रक्षालयति B.

मस्राज्यानामधिपति तन्मावतु सोम ओषधीनः सविता प्रस-
वानाः रुद्रः पशूनां त्वष्टा रूपाणां विष्णुः पर्वतानां मरुतो
गणानामधिपतयस्ते मावन्तु पितरः पितामहाः परे ऽवर
इत्यष्टादशान्निर्भूतादयो ऽभ्यातानाः ^१ ॥ १७ ॥

५ ऋताषाडृतधामाग्निर्गन्धर्वस्तस्यौषधयो ऽप्सरस ऊर्जो नामेति
सः हितो विश्वसामा सूर्यो गन्धर्वस्तस्य मरौचयो ऽप्सरस
आयुवो नामेति सुषुन्नः सूर्यरश्मिश्चन्द्रमा गन्धर्वस्तस्य
नचत्राण्यप्सरसो वेकुरयो नामेति भुज्युः सुपर्णो यज्ञो गन्ध-
र्वस्तस्य दक्षिणा अप्सरस स्तवा नामेति प्रजापतिर्विश्वकर्मा

१० मनो गन्धर्वस्तस्य कर्मा मान्यप्सरसो वङ्गयो नामेति दधिरो
विश्वयचा वातो गन्धर्वस्तस्यापो ऽप्सरसो मुदा नामेति भुव-
नस्य पत इति परमेष्ठ्यधिपतिर्मृत्युर्गन्धर्वस्तस्य विश्वमप्सरसो
भुवो नामेति सुक्षितिः सुभूतिर्भद्रकृत्युर्वान्यर्जन्यो गन्धर्वस्तस्य
विद्युतो ऽप्सरसो रुचो नामेति दूरेहेतिरमृडयो मृत्युर्गन्धर्व-

१५ स्तस्य प्रजा अप्सरसो भीरुवो नामेति चारुः कृपणकाशौ
कामो गन्धर्वस्तस्याधयो ऽप्सरसः शोचयन्ती नामेति स नो
भुवनस्य पत इति ^१ ऋताषाडृतादि भुवनस्य स न इति
वर्जयित्वा प्रत्येकं ताभ्योऽन्ता राश्वभृतो दादशेति प्राजा-
पत्यादि^१ मूलहोमो ^१ बभूवपैतकयच्छान्ते व्याहृतिः ^१ ॥ १८ ॥

२० अथान्ते होममन्त्राः ^१ यदस्याग्नये स्निष्टकृते ऽग्नये ऽन्वा-
दायाग्नये ऽक्षपतये प्रजापतये इन्द्राय विश्वेभ्यो देवेभ्यः

सर्वाभ्यो देवताभ्यः सर्वत्रैवाग्नये स्विष्टकृते वास्तुपत इति
 स्विष्टाकारो ' यन्म आत्मनः पुनरग्निश्चरुरिति मिन्दाहुती '
 इष्टेभ्य इत्यादि दशान्ते व्याहृतिरित्यूद्धिः ' आश्रावितं ब्रह्म
 यदकमेति कृतान्तं ' यत्प्रमत्तो मनो ज्योतिरथाश्वाग्ने यद-
 स्मिन्स्वस्ति नो यत इन्द्र इति विच्छिन्नमेधो ऽस्येधिषीमहि ५
 स्वाहा वैष्णं ' समिदसि तेजो ऽसि तेजो मयि धेहि स्वाहा
 पालाशं ' यमस्य धीमहि मृचोर्मे पाहि स्वाहा नैययोधं '
 सूर्यस्य धीमहि चक्षुर्मे पाहि स्वाहा आश्वत्थं ' सोमस्य धीमहि
 चित्तं मे पाहि स्वाहा औदुम्बरं ' वायोर्धीमहि प्राणान्मे पाहि
 स्वाहा शर्मो ' ब्रह्मणो धीमहि बुद्धिं मे पाहि स्वाहा १०
 खादिरमिति सप्त समिधः ' सप्त ते अग्ने ऋतुधा नेति
 पूर्णाहुती ' अग्निर्भुक्तमित्युपजुह्वामाज्यं^१ गृहीत्वाग्निर्जीर्णमिति^१
 जुह्वा चरुमवदाय ऊत्वा समङ्तां बर्हिरिति स्वावयञ्जुहोति '
 ततो वामेन क्षुवं गृहीत्वा दक्षिणेनाज्यपात्रं संगृह्णाग्ने-
 रूपरि धारयन्नाज्यशेषमिन्द्राय स्वाहेति जुहुयात् ' ॥ १६ ॥ १५

तत्पात्रेणाधवमादाय क्षुवेणान्तरितमग्निसृष्यत्वित्युपाग्निं^१
 पश्चिमतो वेदिसृष्यत्विति वेद्यां द्यौस्सृष्यत्वित्याकाशे पृथिवी
 द्रव्यत्विति भूमौ ब्रह्माद्यास्तृणान्तामिति दक्षिणस्यां तर्पयति '
 प्रणोतायां दक्षिणस्यां दैवेनापो गृहीत्वौषधिवनस्पतिगन्धर्वा-

१ गृहीत्वा only in Ed and the Bh.; La, Vi, My: उपजुह्वामे-
 नाग्निर्जी० ।

१ ग्निः Vi My and Bh.

स्मरसञ्चैव दृष्यन्तामित्युत्तरस्यां वेद्यां^१ तर्पयति^१ । तथोत्तरस्यां
 प्रणौतायां सापसव्यमपो गृहीत्वा पैटकेण^२ दक्षिणतः पितरः
 पितामहाः प्रपितामहाश्चाच्यमस्तु दृष्यन्तामिति दक्षिणस्यां
 तर्पयति^१ प्रासावौरित्यन्तेश्चतुर्भिः प्रवाहणं कृत्वा दक्षिणादि-
 ५ प्रणिध्योरुपान्ताङ्गुष्ठानामिकाभिः पवित्रमन्त्रं गृहीत्वा पवित्र-
 मसि पूर्णमसि स्रदसि स्रदमभौति पर्यायतो जुहोत्यक्षितम-
 सौति प्रणिधिसुत्तरां चालयित्वा तदाधावेन प्राच्यां दिशि
 दक्षिणायां^३ दिशि प्रतौच्यां दिशुदीच्यां दिशूध्यायां दिश्व-
 धोधराधरैरिति यथादिशं परिषिच्य माहंप्रजामिति^४ गृहीत्वा
 १० दक्षिणप्रणिधौ खल्पमाधावं स्थावयित्वा स्वां योनिमिति
 दक्षिणप्रणिध्यां^५ जलमुदकपात्रे^६ स्थावयति^७ । आपोहिष्ठादिना
 तदङ्गिः प्रोक्ष्य प्रणिधौ विमर्जयति^८ ॥ २० ॥

पुनर्देवेभ्यो हव्यं वह्न्यग्रे दर्शनेन सुवं विसृज्य^९ वर्षिष्ठा
 गङ्गरेष्ठो ऽयमिति वर्षिष्ठमभिधौ जुहुयादूर्ध्वं यज्ञं नयत-
 १५ मित्यूर्ध्वमभिधौ^१ पश्चिमतः परिधिमपनयेत्येवं^९ दक्षिणतः

१ Thus Ed ; वेद्यां om. La Vi My ; तर्पयित्वा B.

२ After पैटकेण (०केन Vi My Bh) La Ma Vi My ins. मे ; मेदक्षिणतः
 also the Darpana.

३ Thus Ma Ed and the Samhitā ; ०णस्यां La Vi My.

४ Ed ins. उत्तरप्रणिधि ।

५ Thus Ma Bh La Vi My ; ०णिध्या Ed.

६ Thus Ma Ed Bh ; उदपात्रे La Vi My Darpana.

७ स्थावयेत् A and La.

८ Thus A La and Darpana ; विसृजति B.

९ एव La Vi My.

उत्तरतश्च परिधीन्^१ पश्चिमतो विष्णोः सदनमसीत्येवं
 दक्षिणत उत्तरतः प्राच्यामिति च परिस्तरणवर्हिषः सर्वान्परि-
 समूह्याप्यायन्तामिति जुहोति^२ शुध्यन्तां पितृषदनः शुध्यन्तां
 देवसदनमित्यविच्छिन्नमासीर्य नैर्द्धते^३ दहेदविच्छिन्नेन
 ब्रह्मवर्चसायेति^४ भूतिः स्मेति भस्म गृहीत्वा^५ ललाटद्वद्वाङ्ग-
 कण्ठादीनादित्यः^६ सोमो नम इत्यूर्ध्वागमालिष्यापो^७ हि छेति
 प्रोच्य ओं च मे स्वर इति बालकृतं वेति चाग्निं पूर्ववदादित्यं
 चोपस्थाय पुनर्वेदिमूलमासाद्याग्निं^८ वैश्वानरसूक्तेनोपस्थाय
 प्रणामं कुर्यादिति क्रियान्ते होमः^९ ओं च मे स्वर इति
 लौकिकाग्निविषर्जनमिति विज्ञायते^{१०} ॥ २१ ॥

प्रथमः प्रश्नः समाप्तः ॥

१ Thus A and La; नैर्द्धते B.

२ A La om. the words गृहीत्वा up to ऊर्ध्वागम् (incl.).

३ After हन् Ma ins. कच, which is not found in Bh. and Darpana; cp. note on II. 7.

४ वेदा सूत्रम् B.

५ Thus B and Darpana; इति विखनाः प्राह A.

अथ शारीरेषु संस्कारेऽवृत्तसंगमनवर्जं नान्दीमुखं कुर्यात् ^१
 श्वः कर्तास्मीति गर्भाधानादिक्रियां यदहः करोति तदहर्नन्दी ^२
 भवति ^३ तस्या मुखं सर्वदेवपितृदेवतं नान्दीमुखमभ्युदयश्राद्धं
 दैविकवत्करोति ^४ पूर्वद्युरेव पूर्वाह्ने युग्माग्राह्याणामुपचाक्षित-
 ५ पाणिपादाङ्गोत्रियानन्नेन ^५ परिवेद्यायेडामभ्युक्ष्याथावनीद-
 मिति मण्डलान्युपलिप्यास्त्वासनमित्यासनानि सदर्भयवानि
 निधाय तेष्वाम्नीनान्युष्याद्यैर्यथोपपादमलं करोति ^६ शुक्लबलि-
 श्वेतसर्षपदधितण्डुलमित्यामनन्ति ^७ चतुःशुक्लमेतदादायग्ने-
 र्दक्षिणतो ऽग्नये सोमाय प्रजेशाय विश्वेभ्यो देवेभ्य ऋषिभ्यः
 १० पितृभ्यो भूतेभ्यः सर्वाभ्यो देवताभ्यो नम इत्यन्तेन तन्नाम्ना
 पुष्पादिभिरभ्यर्च्य बलिं ददाति ^८ ॥ १ ॥

चरुमपूपादि च निवेद्योदकुम्भं धारास्वित्यङ्गिरापूर्च्य नमः
 सुलोमीति पाप्मनो ऽपहत्यै सपत्नव ^९ कूर्चं पवित्रमाभरणं
 तस्मिन्निदधाति ^{१०} प्रतिसरा ^{११} कुतपस्य दुकूलस्य वा चिद्वतां
 १५ पुष्पाद्यपि ^{१२} संभृत्यादाय जुहुयादृचो ऽग्ने नयाद्यग्निदेवत्याः
 सोमो धेन्वादि सौमदैवत्या ब्रह्मजज्ञानादि ब्रह्मदैवत्ये
 रुद्रमन्यमित्यादि रुद्रदैवत्ये अतो देवादि विष्णुदैवत्या आनो-

१ नन्दी Ma Ed ; नान्दी La Vi My ; नन्दि Bh.

२ Corrected ; परिवेद्य (instead of परिष्य) all.

३ Original reading uncertain ; शुक्लबलिं Ma ; शुक्लं बलि La Vi My ; शुक्लं बलिश्चैत० Ed.

४ Thus, in accordance with the Darpaṇa, Ma ; सपत्नव कूर्चं निदधाति पवित्राभरणं प्रति० A.

५ Thus Ma Ed ; पुष्पाद्यादिभिः La Vi My ; the Bh. points to पुष्पाणि चपि ।

विश्वादि विश्वेदेवदैवत्या यतः स्वमसीत्यादि सप्तर्षिदैवत्या ये
 भूता इत्यादि भूतदैवत्या व्याहृतीरग्नये कव्यवाहनाय सोमाय
 पितृमते यमाय चाङ्गिरस्पतये एते य इह पितर उग्रन्तस्त्वा
 सा नो ददात्वितृचः पितृदैवत्याः पृथिवीगतेभ्यः पितृभ्यो
 ऽन्तरिचगतेभ्यः पितामहेभ्यो दिविगतेभ्यः प्रपितामहेभ्यः *
 स्वधा नमः स्वाहेति पितृभ्यः पैतृकमुपवौती ऊत्वा व्याहृतीः
 सामान्यतो देवताभ्यस्ताभ्यो ऽष्टाभ्यो जुहोति ^१ पाद्रेष्वाज्यभागं
 सुवेणाभिघार्य द्विर्देवशेषं पितृभ्यः प्रागन्नं क्षिप्वा तदङ्गुष्ठेन
 तच्चरुं स्पर्शयति ^१ ततो नमस्त्वृत्या सत्येन रजसेति क्षीरेण
 दध्ना वा श्वेतमरुं ब्राह्मणान्भोजयेत् ^१ अनुत्थितेभ्यः समूह्योच्छिष्टं १०
 शोधयित्वा चान्ताननुमान्य पुण्याहं वाचयित्वा स्वस्तिमूत्रेन
 तामभिमृश्य ^१ स्वस्तिदा विशस्पतिरिति प्रतिसरां बध्नाति ^१
 नान्दीमुखेभ्यः पितृभ्यः स्वधा नमो नान्दीमुखेभ्यः पितामहेभ्यः
 स्वधा नमो नान्दीमुखेभ्यः प्रपितामहेभ्यः स्वधा नम इत्युक्ते
 स्वधास्त्विति प्रतिवदतो देवान्तं विमर्जयति ^१ तेनोदकुम्भेना- १५
 परेद्युः स्नायान्नान्दीमुखमिति विज्ञायते ^१ ॥ २ ॥

अथ ^१ गर्भाधानादिवर्षे पञ्चमे ब्रह्मवर्षसकाममायुष्काम-
 मष्टमे नवमे श्रीकामं वसन्ते ब्राह्मणमुपनयनीतेकादशे यौमे
 राजन्यं द्वादशे शरदि वैश्यमा षोडशाद्ब्राह्मणमा द्वाविंशात्

१ तन्तुम् instead of ताम् A.

१ Ma om.

चत्रियमा चतुर्विंशद्वैश्वमिति वांतीते सावित्रीपतिता^१
 भवन्ति^२ तेषामुद्दालकप्रायश्चित्तं^३ दौ माभौ यावकेन मासं
 चोरेणामिच्छयार्धमासमष्टरात्रं दृतेनायाचितं^४ षड्रात्रं त्रिरात्र-
 सुदकेनोपवासमहोरात्रं वर्तत इत्येतदुद्दालकमनेन^५ वाश्व-
 ५ मेधावभ्यस्तानेन^६ वा ब्राह्म्यस्तमेन वेष्टा पुनर्गर्भाधानादि-
 संस्कारान्कृत्वा^७ शुद्धा उपनेयाः सावित्रीपतिता भवन्तीति
 विज्ञायते^८ ॥ ३ ॥

ब्राह्मणस्य पालाशो बेल्वो वा केशान्तो निर्धणोऽनुमृष्टो^९
 ऽनुद्वेजनो^{१०} यूपवद्वक्रो दण्डः कृष्णमृगस्याजिनं मौञ्जी मेखला^१
 १० चत्रियस्य नेत्रग्रोधो ललाटान्तो दण्डो रौरवमजिनं मौर्वी
 मेखला^१ वैश्वस्यौदुम्बरो नाभिकान्तो दण्डो बास्तवमजिनं
 ग्राणी मेखला^१ ओं भूर्भुवः सुवस्तस्वितुरिति सावित्री^१
 ओं भूर्भुवः सुवस्तस्वितुरापो ज्योती रस इति प्राणायाम
 ओं भूर्भुवः सुवः स्वाहेति व्याहृतिः^१ अग्नये समिधमिति द्वे
 १५ अग्नये समिधाविति चत्वार्यग्नये समिध इति समिदाधान-
 मेतानि ब्राह्मणस्य^१ ओं भूर्भुवस्तस्वितुरिति सावित्री^१ ओं

१ सावित्र्या प० Vi My.

२ Ma ins. निश्चित्य after प्रायश्चित्तं ।

३ Thus all, except the Darpaṇa, which correctly has •याचितेन ।

४ Thus Vi My and Bh ; अनेन अश्वमे० the other sources.

५ Thus Ma My Darpaṇa ; संस्कारं Ed Vi Bh.

६ Thus My ; अनुमृष्टो Vi ; नुमृष्टो Ed Ma. The Bh., which explains नास्त्यनुमर्शनं त्वगुद्गमनं यस्य सोऽनिःसृष्टः, points to अनुमृष्टः ।

७ नुद्वेजिनो Ma La Vi My Darpaṇa.

८ बास्तव० all (also Bh and Darpaṇa) ; बास्त० Ed. and La.

भूर्भुवस्तत्सवितुस्तेजो ज्योती रस इति प्राणायाम 'ओं
 भूर्भुवः स्वाहेति व्याहृतिः ' अग्नये समिधमिति द्वे अग्नये
 समिधाविति समिदाधानमेतानि चत्रियस्य 'ओं भूस्तत्स-
 वितुरिति सावित्री 'ओं भूस्तत्सवितुरग्निर्ज्योती रस इति
 प्राणायाम 'ओं भूः स्वाहेति व्याहृतिः ' अग्नये समिध- ५
 मिति समिदाधानमेतानि वैश्यस्य भवन्ति ' ॥ ४ ॥

प्रोष्ठपदहस्तावश्विन्यनूराधापूर्वोत्तरपुनर्वसू^१ मृगशिरः^२ वा
 यावन्ति पुंनामानि नक्षत्राणि तत्राग्नेर्वायव्यामुपवीताजिन-
 मेखलाहतवस्त्रदण्डशरावाग्मसमिद्धर्भादिसंभारान्दर्भेषु संभृत्य
 सं च ले जग्मुरिति प्रोक्ष्यत्यथाज्जेनाधारं^३ ऊत्वाचान्तं मङ्गल- १०
 युक्तं कुमारमासयित्वाग्नेर्नैऋत्यां^४ मस्तके दर्भे प्रागुत्तरायौ
 विन्यस्य^५ सरोमाणं दर्भमिन्द्र शस्त्रमिति चतुर्भिः प्रदक्षिणं
 चतुर्दिशं कृत्वा येनावपद्यत्तुरेणेति सर्वतो वपति नाधो
 जर्ज्वेर्गोशकृद्युक्ते शरावे केशान्गृहीयात् ' यत्र मौण्डं
 शिखाभ्रवर्जमानखं वपति ' स्नात्वाचान्तं पुण्याहं वाचयित्वा १५
 भुक्तवन्तमामयति दक्षिणे कुमारमथ परिस्तीर्यायुर्दा अग्न
 आयुर्दा देवेति प्रधानं पञ्च वारुणं व्याहृतिपर्यन्तं जुहोत्या-

१ नूराधे La Ed; नूराधो My; नूराधा Vi Bh; नूराध Ma.— वस्त्र
 La Ed; वसु Ma Vi My.

२ शिरा B.

३ Thus B and La; प्रोक्ष्याथ A and Darpana.

४ आसीनम् instead of आसयित्वा A La.

५ संन्यस्य Ed only.

तिष्ठेति वायव्यामश्व^१ पादाङ्गुष्ठेन दक्षिणेन स्पर्शयति^२ ' या
अन्नन्त्रिति वस्त्रमियं दुरुक्तादिति मेखलां पगीदमित्युत्त-
रीयं यज्ञोपवीतमित्युपवीतं मित्रस्य चक्षुरिति कृष्णाजिनं
तस्मै ददाति^३ ॥ ५ ॥

५ ततो विधिवदाचमनं कारयित्वा सदस्थाननुज्ञाय देवस्य
लेति बाह्व आलभ्योत्तरे^४ प्राङ्मुखः^५ प्राङ्मुखमुपनयीतायुष्टे
विश्वत इति दक्षिणपाणिं गृहीत्वोद्धरत्यग्निष्टे हस्तमगभीदिति
विसर्जत्यसावपो ऽग्नेत्याचारं^६ ' मम हृदय इति तस्य
हृदयस्पर्शनं कृत्वा भूर्भुवः सुवः सुप्रजा इति प्रशंसति^७ ।

१० भूर्भुवः^८ लेति भुवो यजुःषु लेति सुवः सामसु लेतीष्टुतस्त^९
इत्यनलस्य त इतीदं वत्स्याव इति षड्भिः कर्णे जपित्वा नाम
शर्मान्तं कुर्यादग्निरायुष्मानित्यादिकैः पञ्चभिर्दक्षिणहस्ते कनि-
ष्ठाङ्गुल्यग्राणि पयायेण विसृजेदायुर्दा इति दक्षिणे कर्णे
प्रतिष्ठ वायाविति वामे च जपति^{१०} ' स्वस्ति देवेत्यग्निं प्रद-
१५ क्षिणं कारयित्वा दक्षिणे निवेश्य राष्ट्रमृदसौति कूर्चं दत्त्वा
शं नो देवीरिति प्रोक्ष्य मूलहोमं व्याहृतिपर्यन्तं जुहोत्य-
दितिस्ते कक्ष्यामिति ऊतश्रेष्ठं भोजयित्वा योगे योगे तवस्त-

१ Thus La Vi My Ed Bh ; •श्रमानं Ma.

२ स्पर्शयित्वा A and La.

३ आलभ्यो La Vi My Darpana ; आलभ्यो Ma Ed ; आलभ्य Bh.

४ This word om. B.

५ Thus Ma ; •तीक्ष्णस्त A ; read probably •तीक्ष्ण, cp. Hir. grhys.

I. 5. 13 ; see, however, the note of Oldenberg to his translation
in S. B. E.

रमित्याचमनं ददाति ^१ शतमिन्विद्यादित्यं नमस्तुत्यागन्त्रा
 समगन्महीति प्रदक्षिणं कारयित्वा शकाय त्वेत्युत्तमाङ्गमभि-
 मृश्याधीहि भो इति तेन प्रार्थितो गुरुरथाह सावित्री^१
 भो^१ इति^१ शिष्यमनुशास्ति ^१ गणानां त्वेति गणमुख्यमोजो^१
 ऽसीति सावित्री पावका नः सरस्वतीति सरस्वती च ^५
 प्रणम्य यथोक्तं^२ सावित्री पञ्चो ऽर्धर्चशो व्यस्तां समस्तामथा-
 पयेत् ^१ ॥ ६ ॥

धातादिपूर्वं सवित्रे काण्डर्षये सदसस्पतिमा देवो
 यात्वभौवृतं स घा^३ नो वि जनाञ्छ्वावा वि रुपर्णो भगं धिय-
 मिति सावित्रव्रतसूक्तमग्ने वायविन्द्रादित्य व्रतानामिति ^{१०}
 सावित्रव्रतबन्धं पञ्चभिर्यद्दित्यन्तं जुहोत्यग्ने समिधमिति द्वे
 अग्ने समिधाविति चत्वार्यग्ने समिध इति सप्त पाक्षाशाङ्कु-
 राणि^४ घृताक्तानि जुहोति ^१ सूर्य एष^५ ते पुत्र इत्यादित्यं
 दर्शयत्यष्टाभिः समिद्भिर्होमकर्मणि शिष्यं योजयेद्यथा हेति
 दक्षिणादिप्रदक्षिणं वेदिं परिमृज्य पूर्ववत्परिस्तृणति ^{१५}
 व्याहृतीरेषा ते मेधां म इन्द्रो ददात्वपराखा मां मेधेत्यष्टौ
 जुहोति ^१ यथा हेति तथा परिमृज्य प्रामावीरित्यन्तैश्चतुर्भिः

१ सावित्रीमिति A and La.

२ After गणमुख्यम् A La ins. प्रणम्य ।

३ यथोक्तां La Vi My.

४ Thus Ed and printed Samhitā text; सप्ता Ma La Vi and granthe MS. of Samhitā; सभा My.

५ पक्षाशः Vi My.

६ Thus with hiatus all, also the Samhitā.

प्रवाहणं कृत्वा भूतिः स्मेति भस्मालिष्यापो^१हि षेति प्रोक्ष्य
यत्ते अग्ने तेजस्तेनेत्यग्निमुदयमित्यादित्यं चोपतिष्ठेति^१ नित्यं
सायंप्रातरेवं जुहुयाद्यतो ब्रह्मदत्तमिदमिज्यमग्निहोत्रमेत-
न्मूलास्तदग्नय^२ इति ब्रह्मवादिनो वदन्ति^१ ॥ ७ ॥

- ५ अग्निष्ट आयुरिति दण्डमिन्द्रो मरुद्भिरिति शरावं^३ कठिनं
वा^४ भैक्षपात्रं दद्यात्^१ भवति भिक्षां देहीति ब्राह्मणो
ब्रूयात्त्वचियो भिक्षां भवति देहीति वैश्यो भिक्षां देहि भव-
तीति^१ मौनव्रतेन ब्राह्मणेभ्यो भैक्षमाममितरेभ्यो गृहीयाद्यस्य त
इति गुरुभैक्षमादाय सुश्रव इति प्रोचयति^४ ^१ हविषापूपलाज-
१० समायुतेन मिन्दाहुती हुत्वान्होमो^५ ह्वयते^१ मौनव्रतेना
सन्ध्यागमात्तिष्ठति^१ तस्मा आश्रमधर्माण्याचचीत^१ चोदिता-
तिक्रमे दण्डेन न हन्याद्दुष्टवाक्यैर्न शपत्यतिक्रमानुरूपं कृच्छ्र-
मादिशति^१ गुरुणा शिष्यो रक्षितव्यो यस्माच्छिष्यकृतं दुरितं
प्राप्नोत्यवश्यमकुर्वन्तं शिष्यं त्यजत्यन्यथा त्यागे पत्नीपुत्रशिष्याणां
१५ पतति^१ काषायाजिनयोरन्यतरवासा जटी शिखी वा^६

१ Between भस्म and उपलिष्य A La ins.: गृहीत्वा ललाटचिह्नवाङ्कण्णादी-
मादित्यः सोमो नम इत्यूर्ध्वार्धम् । This is clearly repeated from I. 21:
20. 5, where, however, A had not given this passage. The Bh.
comments also here upon it.

२ इदमिज्य० Ma Bh Vi ; इदमिज्यमिदमग्नि० Ed ; इदमान्य० My.

३ Thus Ed La Vi and without वा My ; शरावमपि कठिनं वा B.

४ प्रोक्ष्य Ma, Darpaṇa.

५ ०होमो Ed Bh La Vi My ; होमं Ma ; होमे Darpaṇa.

६ वा missing in B.

मेखली दण्डौ सूत्राजिनधारी ब्रह्मचारी शुचिरचारलवणाग्री
यथोक्तेषु वर्णेषु ब्रह्मचारिधर्माण्यनुतिष्ठतीति विज्ञायते । ॥ ८ ॥

अथ पारायणव्रतानि । चतुर्थे पञ्चमे सप्तमे वा^१ पुण्ये
पुंनान्नि नचत्रे शिष्यमाचान्तं पुण्याहं वाचयित्वाग्निं परिस्तीर्य
प्राङ्मुखमुपवेशयति । तस्योत्तरे माता ब्रह्मचारी वासीत । ५
धातादिपूर्वं सावित्रव्रतसूक्तमध्ये वायविन्द्रादित्य व्रतानामित्यू-
हित्वाचारिषं विसर्जयामीति सावित्रव्रतविसर्गं कृत्वा पूर्वाणि
सूत्रदण्डादीन्यप्यु विस्तृज्य स्नाताय नवान्युपवीतादीनि पूर्व-
वदत्वा तमद्भिरभ्युक्ष्य दक्षिणे निवेश्य धातादिपूर्वं प्रजापतये
काण्डर्षये सदसस्यतिं प्रजापते न तद्रथीणां पतिं प्रजापते त्वं १०
निधिपास्तवेमे लोकाः प्रजापतिं प्रथमं यो राय इत्यग्न्यादिषु
पञ्चसु प्राजापत्यमित्युभयचोहत्वा वार्षिकं प्राजापत्यव्रतबन्धं
कृत्वा १ शिष्येण व्रतं बन्धयति वर्षं वर्षं । तथैव व्रतविसर्गं
कृत्वा तत्तद्व्रतं विस्तृज्यान्यद्व्रतं बध्नाति । ॥ ९ ॥

सोमाय काण्डर्षये सदसस्यतिं सोमो धेनुमषाढं त्वं सोम १५
क्रतुभिर्या ते धामानि हविषा त्वमिमा ओषधीर्या ते
धामानि दिवोति सूक्तं सौम्यव्रतस्याग्नये काण्डर्षये सदसस्यति-
मध्ये नय प्र वः शुक्रायाच्छा गिरो ऽग्ने त्वमस्रदग्ने त्वं
पारय अ कारवो मननेति सूक्तमाग्नेयव्रतस्य । विश्वेभ्यो देवेभ्यः
काण्डर्षये सदसस्यतिमा नो विश्वे शं नो देवा ये सवितुरग्ने २०

१ दिवसे ins. Ma only.

२ A and La ins. शिष्यस्य ।

याहि द्यौः पितर्विश्वे देवाः शृणुतेति सूक्तं वैश्वदेवव्रतस्य ।
 ब्रह्मणे काण्डर्षये सदभस्यति ब्रह्म जज्ञानं पिता विराजां
 ब्रह्म देवानन्तरस्मिन् ब्रह्मन्देवाश्चतस्र इति सूक्तं ब्राह्मव्रतस्य ।
 चतुर्त्वं च सत्यं च देवकृतस्य यन्मे गभं तरत्स मन्दीति प्राजा-
 ५ पत्ये वसोः पवित्रं पवस्व^१ विश्वचर्षण^१ इति सौम्ये जातवेदस
 इत्याग्नेये विष्णोर्नु कं सहस्रशीर्षा त्वमग्ने रुद्रा त्वाहार्षमिति
 वैश्वदेवे एकाचरं त्वचरितेति ब्राह्मे तत्तद्व्रतदैवत्यं^२ स्वाध्याय-
 सूक्तं तत्तत्काण्डं चाधीयीत^३ ॥ १० ॥

तथैव धातादिब्रतविसर्गे ऊत्वा ब्राह्मव्रतं विस्मृत्य नवा-
 १० न्युपवीतादीनि पूर्ववद्भूत्वा प्रवर्ग्यदेवताभ्यः कल्पयामि साराण्ये
 कल्पयामि महावीराय कल्पयामि पृथिव्यै कल्पयामि स्वाहे-
 त्युत्तरे सोमाय कल्पयामि पितृभ्यः कल्पयामि पितृभ्यो
 मन्त्रपतिभ्यः कल्पयामि रुद्राय कल्पयामि रुद्राय रुद्रहोत्रे
 कल्पयामि स्वाहेति दक्षिणे चाहुतीरेता ऊत्वाग्ने व्रतपते
 १५ शुक्रियव्रतं बन्धयामीति शुक्रियव्रतं षाण्मासिकं त्रैमासिकं वा
 बध्नीयाच्चितः स्य परिचितः स्वेत्यादिनानुवाकेन शिरो ऽहतेन
 वासमावेष्टयेद्यथैनमहः सूर्यो नाभितपेन्मुखमस्य^४ तस्माद्रक्षा-
 यति^५ स्त्रीशूद्राभ्यामनभिभाष्य शुक्रियब्राह्मणारुणनारायणा-
 द्यारण्यकाण्डमधीयीत^६ इति व्रतपारायणं विज्ञायते ॥ ११ ॥

१ This pratika only in B and Darpaṇa.

२ Thus La and Ed, तद्वत् the other sources (My incomplete).

३ स्मार्थति Bh only.

४ नारायणाद्यारण्यं B.

अथाषाढोषाकर्म कुर्यादापूर्यमाणपक्षे रिक्तापर्वणी वर्ज-
यित्वा बुधवारे तिथिं गृह्णाति ^१ तत्राधारं^२ ऊत्वाग्निं परि-
स्तीर्य शिथं वापयित्वा स्नातं पुण्याहं वाचयित्वा प्रोक्षणेः
प्रोक्ष्याग्निं प्रदक्षिणं कारयित्वा कूर्चं ददात्यामयित्वा दक्षिणे
शं नो देवौरिति प्रोक्ष्य प्रधानाः पञ्चाशदाहुतीराज्यचरुभ्या- ५
मक्षतधानाभ्यां वा जुहोत्यग्नये पृथिव्यै च्छवेदाय यजु-
र्वेदाय सामवेदायार्धवेदाय^३ वायवे ऽन्तरिक्षाय दिवसाय
सूर्याय दिग्भ्यश्चन्द्रमसे ऽध्यायायानध्यायायाध्यायदेवताया अन-
ध्यायदेवतायै अद्वायै मेधायै धारणाया आचार्याय
कन्दम ऋषिभ्यः सप्तर्षिभ्यो मुनिभ्यो गुरुभ्यो ऽहोरात्रेभ्यो ऽर्ध- १०
मासेभ्यो मासेभ्य चतुर्भ्यः संवत्सरेभ्यः परिवत्सरेभ्य इदावत्स-
रेभ्य इदुवत्सरेभ्यो वत्सरेभ्यो ब्रह्मणे सावित्र्यै प्रजापतये उग्र-
नसे अयवनाय बृहस्पतये सोमायाङ्गिरसे दर्भाय शङ्खाय
शिखिताय सूक्तग्निरसे वैनतेयाय शिखिन ईश्वरायाधि-
कृताधिदेवताभ्यः सदसस्पतिमहुतं प्रियमिन्द्रस्य काम्यम् । १५
अग्निं मेधामयासिषं स्वाहेति पूर्ववत्प्राजापत्यव्रतबन्धं धातादि
पञ्च वारुणं मूलहोमं शिष्टाकारं च ऊत्वा ऊतशेषमदितिस्ते
कक्ष्यामिति भोजयित्वा योगे योगे तवत्सरमित्याचमनं ददा-
त्यय प्राङ्मुखमुदङ्मुखं^३ वा ब्रह्माञ्जलिं कारयित्वा दक्षिण-

१ After तत्र A ins. चाज्येन ।

२ The Samhitā : अथर्ववेदाय ; in Vi My this word is missing.

३ Thus Ma Bh and Darpaṇa ; •मुख उदङ्मुखो A and La.

मध्यामीनं वेदान्चेदौ वेदं वा सूत्रसहितमध्यापयत्यन्तराथेव-
मध्यापयितुकामो^१ ऊत्वाध्यापयेद^२र्धं पञ्चमानर्धषष्ठान्वा मासान-
ध्यायानुपाकुर्वीत^३त ऊर्ध्वं शुक्लेषु^४ । कामं तु वेदाङ्गानीति
वेदोपाकरणमथ आवणे पौर्णमास्यामग्निं परिक्षीर्य शिथ्यं
वापयित्वा स्नात^५ पुण्याहं^६ वाचयित्वा^७ पूर्ववद्गतबन्धं धातादि-
पञ्च वारुणं मूलहोमं खिष्टाकारं च जुहोत्यध्ययनपारायणा-
येति आवणं^८ । तथैव नैष्ठिको यावज्जीवमाश्रमधर्माण्यनु-
तिष्ठेत्तेपाकुर्वाणो वेदमधीत्य स्नायादिति विज्ञायते^९ ॥ १२ ॥

अथ समावर्तनं व्याख्यास्याम^१ । उदगयन आपूर्यमाणपत्रे
१० तिथ्योत्तरेषु चित्राविशाखयोर्हस्तरोहिण्योर्मृगशिरसि वा नक्षत्रे
यत्रापस्तचागारे गोष्ठे वाघारं ऊत्वाग्निं परिक्षीर्य तथैव धातादि-
व्रतविषर्गं ऊत्वा वयः सुपर्णा इति वस्त्रावकुपटनं भोचयित्वा
शुक्रियव्रतं विमृजतीम^२ स्तोमं व्यायुषं जमदग्नेरिति प्रधानं
पञ्च वारुणं मूलहोमान्तं ऊत्वादयं तमस उदु त्यमित्येताभ्या-
१५ मादित्यमुपस्थायोदुत्तममित्युत्तरीयमथा वयमिति सूत्र-
दण्डादीन्यसु विमृज्य^३ शिवो नामासीति चुरमुपलेन कर्ष-
यित्वा साक्षतैराधावैः शिवा न इति शिरो ऽञ्जयित्वा^४

१ Instead of अध्यापयति Vi My अध्ययनं करोति ।

२ These three words not in B ; they are found in A La and the Darpaṇa.

३ इति वि० om. Ed.

४ Thus B and Darpaṇa ; विसर्जयती० A ; विमृज्य La.

५ Thus A La and Darpaṇa ; विमृजति B.

६ जयित्वा La ; जयित्वा A ; but cp. also Darpaṇa : अङ्गा ।

गोदानमप उन्दत्वोषधे चायस्व यत्चुरेणेति चतुर्दिशं येनाव-
पदिति सर्वतो नखान्तं वपति ^१ शरावे सानडुहगोशकृति
केशादीन्यादायेदमहममुषेत्युदुम्बरदर्भयोर्मूले गोष्ठे वा गूहये-
दन्नाचाय बूहध्वमिति दन्तधावनमौदुम्बरेण काष्ठेन करोति ^१
श्रौतोष्णाभिरङ्गिरापो हि ष्टेत्यादिभिर्च्छग्भिस्तिसृभिः ^१ स्नाप- ५
यित्वा हिरण्यपत्रमानाभ्यां प्रोक्षयतीति ^१ पूर्वं तथा प्रधाना-
न्हुत्वा पुरोदयादादित्यस्य ब्राह्मव्रतं विसृज्य शुक्रियव्रतस्य
ग्रहणविसर्गावित्येके ^१ ॥ १३ ॥

दिवि श्रयस्वेत्यहते वाससी गन्धाभरणादीनि च प्रोक्ष्य
नमो ग्रहायेति गन्धं गृहीत्वा प्राचीनमञ्जलिं कृत्वाप्सरस्त्रिति १०
गात्राण्यनुलेपयेत्तेजोवत्सवं ^१ इति वस्त्रं परिधाय सोमस्य
तनूरसीत्युत्तरीयं गृह्णाति ^१ पूर्ववन्मेखलादीन्याददीताभरण-
कुण्डलमणौन्वदरेण ^१ सुवर्णेन वा कृतानाच्छाद्य दर्भेण बध्नी-
यात् ^१ ॥ १४ ॥

तद्ग्रावुपरि धारयन्नायुष्यं वर्चस्यमुच्चैर्वादि शुनमहं प्रियं १५
मेयमोषधीति पञ्चभिर्जुहुयात्संघ्राजं च विराजं चेत्युदकपात्रे ^१
परिस्राव्य ऋतुभिरिष्टवैरियमोषधीति ताभ्यां कुण्डलाभ्यां
दक्षिणादिकर्णयोरलं करोति ^१ शुभिक इति मणिना कण्ठ-

१ स्नामेत्यादिभिः Ma; स्नादिभिः Ed; स्ना मयोभुव इत्यग्निः La Vi My.

२ वत्सवाव Ed only; तेजोवत्सवितुः इति La; cp. IX. 2 beg.

३ आददौत Ed La Vi; आदधौत B; आददत My.

४ Thus Ma Ed Bh; उदपात्रे Vi My Darpaṇa.

- मामुच्चेदं ब्रह्म पुनीमह इत्यङ्गुलीयकं गृहीत्वा^१ यदाञ्जन-
मिति दक्षिणं चक्षुर्धन्मे मन इति वामं चाञ्जनेनाञ्जयित्वेमाः
सुमनस इति स्रजमादाय देवस्य त्वेत्यादर्शमवेचेत^२ तेनैव
वैणवं दण्डमृजुं गृहीत्वादिन्द्रस्य वज्रो ऽसीति वेगवेजमिति
५ त्रिरुन्माष्ट्युपानहावित्युपानहावारुह्य प्रजापतेः शरणं भुवः
पुनात्विति द्वाभ्यां कृत्तं गृहीत्वाद्यौ मे दण्ड इति पुनर्दण्डं
प्रमादे सत्याहरेत्ततो^३ वाहनं पूजयित्वा प्रतिष्ठे स्थो देवताना-
मित्यभिमृश्य रथंतरमसीति रथमश्वो ऽसि हयो ऽसीत्यश्व-
मिन्द्रस्य त्वा वज्रेणेति इक्षिनमारुह्यावतरेद^४भ्यागतमुत्तमं^५
१० कन्याप्रदः सः स्रवन्त्विति निरौक्ष्य यशो ऽसीत्यावसथे^६ विष्टरं
कूर्चं पाद्यमर्घ्यमाचमनीयं मधुपर्कं च संकल्पयति^७ ॥ १५ ॥
तत्रोपवेश्य राष्ट्रमृदसीति कूर्चं दत्त्वापः पादाविति
पादौ^८ स्रव्यादि प्रचालयति^९ स धौतपादो विराज इति
स्वहस्तेन तद्भुक्षं परिमृश्य तेनात्मनो हृदयमभिमृशति^{१०}
१५ ततो मयि तेज इत्यर्घ्यमाचमनीयं चाददीता मा गन्यश्रमेति
मधुपर्कं दद्याद्विवस्य त्वेति प्रतिगृह्य यन्मधुनो मध्वमिति
प्राश्नीयाद्योगे योग इत्याचम्याचमेदमृतापिधानमसीति^{११}

१ After गृ० Ed ins. (in brackets) ब्रह्म पुनात्वित्यङ्गुल्यां निक्षिप्य ।

२ Thus B; सति हरेत्त० A, L.

३ After उत्तमं Ma ins. स्नातकं, perhaps it is the explanation of उत्तमं ।

४ Thus B and cp. गृ० of the Darpaṇa; आवसथं A, L.

५ Thus Ed only; पादं B L Vi My.

धेनुं बद्धा गौर्धनुरिति^१ त्वणमुष्टिं प्रदाय गौरस्यपहतेति
संस्पृश्य तत्सुभूतमिति विसर्जयति^१ विराज इति पाद्यदानमा
मा गन्धशसेत्याचमनममृतोपस्तरणमसीति मधुपर्कदानं
पृथिवीति तस्यान्नसंकल्पनममृतापिधानमसीति मुखवासदान-
मिति विशेष इत्येके^१ ॥ १६ ॥

५

द्यौस्त्वा ददात्विति ब्राह्मणान्मोजयित्वा इन्द्राग्नी मे वचं
इत्येषां^२ प्रणामं कुर्यात्पुण्याहं वाचयित्वाज्येन व्याहृतीर्ज्ज्वा
बान्धवैः सह धाम^३ भुञ्जीत^१ मधुधान्नोश्चोदनायां तोय-
पिष्टौ प्रतिनिधौ^४ गृह्णीयाद्यस्मादापो वै सर्वा देवताः सर्वार्थ-
साधका इति वेद्यर्थं संभारार्थं पृथिवौ वनस्पतयः पश्वर्थमो- १०
षधय इति वेदानुशासनं भवति^१ ॥ १७ ॥

अथ प्राणाग्निहोत्रविधानं^१ स्वयंज्योतिरात्मा यजमानो^१
बुद्धिः पत्नी^१ हृदयपुण्डरीकं वेदी^१ रोमाणि दर्भाः^१ प्राणो
गार्हपत्यो ऽपान आहवनीयो व्यानो ऽन्वाहार्य उदानः सभ्यः
समान आवसथ्य इति पञ्चाग्रयो भवन्ति^१ जिह्वादीन्द्रियाणि १५
यज्ञपात्राणि^१ रसादयो विषया हवीर्यस्य फलमोमर्था-
वाप्तिस्तदेवमेकाध्वर्युरात्मयज्ञं^१ संकल्प्यामृतोपस्तरणमसीत्यन्नं
प्रोक्ष्यान्नसूक्तेनाभिमृश्याज्जस्करमित्याधावं पीत्वाङ्गुष्ठानामिका-

१ गौर्धनुरिति Ed (properly right!).

२ Thus (एषां) Vi My Bh L; •तेषां Ma Ed.

३ Thus Ed Vi L (My omits the word); धाम B.

४ Thus Ed, L; •निधि the other sources.

५ Only Ed ins. इति after फलमोम् । एकाध्वर्युमात्म० Ed, •ध्वर्यवमात्म० L.

मध्यमैरादायान्नं प्राणाय स्वाहापानाय स्वाहा व्यानाय
 स्वाहोदानाय स्वाहा समानाय स्वाहेति पञ्चाङ्गतीः पात्रं
 सृशन्नेव ऊर्लोर्जस्करमिति पुनश्चाधावं पीत्वाश्रीयादाचम्यापो
 गृहीत्वादित्याभिमुखमो^१ प्राणानाप्यायस्तेत्युदरमभिमृशेद्दक्षि-
 ५ णेन^१ कराङ्गुष्ठाग्रेणाणोरणीयानिति दक्षिणपादाङ्गुष्ठे संस्त्रा-
 वयेदेवं सायंप्रातः प्राणाग्निहोत्रं यजेतात्मयाजिनामिदमिज्य-
 मग्निहोत्रं यावज्जीवकमिति ब्रह्मवादिनो वदन्ति^१ तदेवं
 भुक्त्वा गच्छन्तमनृणो ब्रह्मपदमभ्येतौति^१ सामपूर्वं माता पिता
 गुरुर्वा पैतृकादिकमृणत्रयं जायमानस्य ब्राह्मणस्य सहजात-
 १० मित्युक्त्वा वारयेदिति विज्ञायते^१ ॥ १८ ॥

द्वितीयः प्रश्नः समाप्तः ॥

१ Thus (प्राणानाप्यायस्व) Vi and Darpaṇa; प्राणानाप्याय स्वाहेति Ed
 L My; प्राणाय स्वाहेति Ma.

२ Thus B; ब्रह्माभ्येति पदमिति A L.

३ इति विखनाः प्राह A, L.

अथातः^१ पाणिग्रहणमष्टौ विवाहा भवन्ति ब्राह्मो देवः
 प्राजापत्य आर्ष आसुरो गान्धर्वो राक्षसः पैशाच इति^२
 यदभिरूपं वृत्तवयःसंपन्नमाह्वयार्हयित्वा कन्यालंकृता दास्यते स
 ब्राह्म इति गीयते^३ यदृत्तिजो यज्ञस्यात्मनो जलंकृत्य कन्यां
 प्रतिपादयति स देवो^४ युगपद्वर्मानुवर्तिनौ स्यातामिति^५
 वाचानुमान्याग्निकार्थं स्वयं कृत्वा यत्कन्यामर्हयित्वा दद्यात्स
 प्राजापत्यो भवति^६ यद्गोमिथुनेनैकेन द्वाभ्यां वा कन्यां ददाति
 तमार्षमाचक्षते^७ यत्कन्यामाभरणमारोप्य शक्त्या बन्धुभ्यो धनं
 दत्त्वाहरते^८ तमासुरमामनन्ति^९ कामयोगो यदुभयोः स
 गान्धर्वः^{१०} प्रसह्य यत्कन्याहरणं स राक्षसः^{११} सुप्तां प्रमत्तां^{१२}
 वा रहसि^{१३} यद्गच्छति स पशाचो भवतीत्येतेषां^{१४} प्रथमे
 चत्वारस्तोयप्रदानपूर्वकाः शस्ता ब्राह्मणस्य नेतरे जघन्या^{१५}
 यस्मात्क्षीनूर्वांस्त्रीनपरानार्षीजातः षट् पूर्वान्घडपरान्प्राजा-
 पत्येनोढाया जातः सप्त पूर्वान्सप्तापरान्दैवीसुतो दश पूर्वान्दशा-
 परानात्मानं चैकविंशतिकं ब्राह्मीपुत्रः पावयेदिति^{१६} ॥ १ ॥ १५

मातुरसपिण्डां पितुरसमानच्छषिगोत्रजातां लक्षणसंपन्नां
 नग्निकां कन्यां वरयित्वा पञ्चाङ्गेषु कुलस्य परिशुद्धौ सपिण्डैः
 ओत्रियैः सह भूतं भुञ्जीत^१ यस्मात्स पूतो भवतीति विज्ञा-
 यते^२ कनिकदादिना कन्यागृहं गत्वा प्र सु गमन्तेति तामी-

१ अथ Vi My.

२ Thus Vi My ; °हरेत Ed L; °हरेत Ma.

३ हरति B, but the Bh., explaining एकान्ते, points to रहसि ।

४ इति om. A L ; एषां instead of एतेषां L Vi My.

५ Ma adds विज्ञायते ।

चित्राभादग्नौमिति तथेक्ष्यमाणो गुरुणाग्निमुखे कृते कन्या-
 प्रदो वरगोचनाम शर्मान्तं तथैतामस्य^१ सहधर्मचारिणी भव-
 तीति ब्राह्मे विवाहे धर्मप्रजासंपत्त्यर्थं यज्ञापत्यर्थं ब्रह्मादेवर्षि-
 पितृद्वयार्थं प्रजासहलकर्मभ्यो ददामीत्युदकेन^१ तां दद्यात् ।
 ५ तां प्रजापतिः स्त्रियामित्युदकेन हरते^१ वस्त्रगन्धाभरणा-
 दीनि संभृत्य कनिकादादिना कन्यागृहं सह बान्धवैर्गत्वा तेज
 आयुः श्रियमिति वस्त्रादिनालंकृत्य प्रजापतिः सोममिति
 तथाभरणमारोप्याददीतेत्येके^२ ॥ २ ॥

ततः सह स्नाताया वध्वा नववस्त्रालंकारायाः पुण्याहान्ते
 १० पाणिं गृहीत्वा सुमङ्गलीरियं वधूरित्यग्निशालामागत्य प्राङ्मुख-
 मासथित्वा तस्यै शुद्धाम्बरवेषः कूर्चं ददाति^१ ततः परि-
 स्त्रीर्थाग्निरैलिमामग्निस्त्रायतां मा ते गृहे द्यौस्ते पृष्ठमप्रजस्तां
 देवकृतमिति पञ्चवारुणान्तं^२ प्रधानाञ्जुज्यादग्नेरपरस्वामास्ती-
 र्णेषु दर्भेष्वग्निमानमातिष्ठेति वध्वाः पादाङ्गुष्ठेन दक्षिणेन स्पर्श-
 १५ यति प्रत्यङ्मुख इति पाणिग्रहणं सरस्वतीति विसर्गमघोर-
 चक्षुरित्यासनं च हलेमांसाजानित्यभिघार्येयं नारीति तस्या

१ The reconstruction of this passage is difficult. The text as given above rests partly on Ed, partly on Ma Vi My; Ma: तथैतां तस्य सहधर्मचारिणी भवति ब्राह्मे विवाहे कृते यज्ञापत्यर्थं ब्रह्मादेवर्षि- ददामीत्यु०; Ed: तथैतामस्य ब्राह्मे विवाहे धर्मप्रजासंपत्त्यर्थं यज्ञापत्यर्थं ब्रह्मादेवर्षिपितृद्वयार्थं प्रजासहल- कर्मभ्यो ददामीत्यु०; Vi and My: तथैतामस्य सहधर्मचारिणी भवतीति ब्राह्म विवाहे यज्ञपत्यर्थं ब्रह्मादेवर्षिपितृद्वयार्थं प्रजासहलकर्मभ्यो ददामीत्यु० L as given in the text, omitting, however, धर्मप्रजासंपत्त्यर्थं ।

२ तथा० Ed, तथा० Ma, तदा० Vi My L.

३ प्रधानं instead of प्रधानान् Ma.

लाजाञ्जलिना जुहोत्युदायुषेत्युत्तिष्ठति ^१ प्रत्यङ्मुख इति वधू-
मुखेक्षणं मरस्वतीति पाणिग्रहणमंघोरचक्षुरिति विसर्ग-
मिमांसाजानिति लाजपूरणमित्यं नारीति होममुदायुषेत्यग्नि-
प्रणामं कुर्यादित्येके ^१ ॥ ३ ॥

विश्वा उत त्वयेत्यग्निं प्रदक्षिणं कृत्वातिगाहेमहि द्विष ^५
इत्यासित्वा ^१ त्रिधैवं लाजहोमं जुहुयात्ततो मूळहोमान्ते ऽग्निं
पतिघ्नन्तं वायुं निन्दितान्तमादित्यं घोरान्तं गन्धर्वं यशो-
घ्नन्तं चन्द्रं पुत्रघ्नन्तं ऊत्वा व्याहृतिः ^१ प्रासावीरित्यन्तै-
श्वतुर्भिः प्रवाहणं कृत्वा पुनः परिस्तीर्य खिष्टकृन्निन्दाऊती
विच्छिन्नमृद्धिसप्तसमिद्धाहतीश्च ^२ जुहुयाद्ग्रेरपरस्यामास्तीर्यो- ^{१०}
दगग्रान्सप्त बर्हिषो वध्वा सह दक्षिणेन पादेनैकमिषे विष्णु-
रिति द्वे ऊर्ज इति त्रीणि व्रतायेति चत्वारोति पञ्च पशुभ्य
इति षड्रायस्योषायेति सप्त सप्तभ्य इति तान्यर्यायेणाक्रम्य
गत्वा सखेति निवर्तेत ^१ मम हृदय इति तस्या हृदयमभि-
मृशति ^१ प्रोक्ष्यैः प्रोक्ष्य पुण्याहं स्वस्तिघोषेणारुन्धतीन्द्राण्य- ^{१५}
दितिः श्रीरिवेति वध्वा मनुः प्रजापतिः पुरुषोत्तमो महेन्द्र
इवेति वरस्य च ^३ चत्वारि स्तोमान्यारोपयेयुरिति पाणिग्रहणं ^१
ध्रुवदर्शनान्तमित्येके ^१ ततः प्रभृति गार्हस्थ्यं धर्ममनुतिष्ठ-
तीति ^४ विज्ञायते ^१ ॥ ४ ॥

१ Thus Ed Bh ; आसीत Ma ; आसयित्वा L Vi My.

२ Instead of ऋद्धि (thus Ma) Ed : समृद्धौ, Vi My L समृद्धि ।

३ च not in Ed My ; given by B L (Vi : वरे च).

४ •तिष्ठेवेति B.

- अथ चतुर्थीवासो^१ वैवाहिकमग्निं^२ वध्वा सहादाय संप्र-
 वाहारयन्निति वधूं समं वध्वेत्यग्निं संग्रास्ति दक्षिणं पादमग्रे
 ऽतिहर देहलिं^३ माधिष्ठा इत्यावसथे प्रविश्य प्राच्यामर्घं समा-
 दधीत।ग्रेरपरस्थामानडुहं चर्म लोहितं कृष्णाजिनं वा प्राचीन-
 ५ ग्रीवमुत्तरलोमास्तृणाति^४ । तत्र प्राङ्मुखमुदङ्मुखं वा वधूमुप-
 वेश्य पतिरिह गावः प्रजायध्वमिति पश्चान्निषीदेत। ज्योतिषां
 दर्शनाद्वाचंयमावन्यतरानुपेतावासातामुदिते^५ नचत्रे प्राची-
 मुदौचीं वा देवीः षडुर्वीरिति दिग्मुपस्थाय मा हास्माहि
 प्रजयेति चन्द्रं सप्तर्षय इति सप्तर्षींस्तत्तिका नचत्राण्यन्धतीं
 १० च^६ भ्रुवचितिरिति भ्रुवं च दृष्टोपतिष्ठेयातां मनोज्ञं तथा सह
 संभाष्याथाग्नेयः स्थालौपाकः^७ । प्रजा स्थालीमिति स्थालीमभि-
 मृश्याग्नेये जुष्टं निर्वपामीति स्थाल्यां तण्डुलान्निर्वाप्य वाच-
 स्यतये पवस्वेति वध्वा चरुं अपयत्यभिघार्योदगुद्वास्त्य परिसी-
 र्याग्निमुपसमाधाय हव्यवाहमिति स्विष्टकृता यजेत । ऊत-
 १५ ग्रेषेण ओत्रियं ब्राह्मणं तर्पयित्वा^८ तस्मा^९ ऋषभं दत्त्वा नृणो
 भवतीति विज्ञायते । ॥ ५ ॥

१ Thus A L; वैवाहिकमग्निं B.

२ Thus only the Darpaṇa and printed text of Samhitā; देहिहिं Ma; देहनीं Ed; देहिनीं My; धेहिनीं Vi; देहिनीं the Grantha MS. of the Samhitā; देहलीं L.

३ Thus Vi; •लोममासृ• My L; •लोमोपसृ• Ma, Ed; •लोमं... उपसृ• Bh (उपरिलोमासृर्य Darpaṇa).

४ Thus (आसाताम्) A L; असताम् Ma, आवसताम् Bh.

५ च only in Ed L and Darpaṇa.

६ तर्पयित्वा B; •त्वास्मै ऋषभं L.

अत ऊर्ध्वं पर्वणि स्थालीपाकेन यजेत ^१ नित्यं यवैर्ब्रौहि-
 मिर्वा हस्तेन सूर्याय स्वाहा प्रजापतये स्वाहेति प्रातराहुती
 अग्नये स्वाहा प्रजापतये स्वाहेति सायमाहुती जुहुयादग्न्य-
 न्तरसंसर्गे ऽनुगते वा पत्नी कृच्छ्रं चरति ^१ ओत्रियागारान्म-
 थित्वा वाग्निमादाय पुनरौपासनमादधीतो^१ दक्ष्याशुच्यादि- ५
 संसर्गे च विधानं यज्ञप्रायश्चित्ते वक्ष्यामो ^१ वियोगे पचस्यो-
 पावरोहेति समिधं यावत्क्षणां तावत्तन्मा^१ समारोप्य गच्छेदह-
 रहस्तां प्रज्वाल्य ऊत्वा तथान्यां समिधं निदधाति ^१ ॥ ६ ॥

पचने वावसथ्ये चरुमभिघार्यं वैश्वदेवं ^१ यथा हेति
 मण्डलं प्रदक्षिणमुपलिप्य परिमृज्याग्नये^१ स्वाहा सोमाय स्वाहे- १०
 त्युत्तरदक्षिणयोर्मध्ये व्याहृतीर्विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा धन्वन्त-
 रये स्वाहा कुक्के स्वाहानुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा द्यावा-
 पृथिवीभ्यां स्वाहा व्याहृतीरिमा^१ मे अग्न इति चरुं सेधं
 जुहुयादग्निहोत्राय स्वाहा वैश्वदेवयज्ञाय स्वाहा ब्रह्मयज्ञाय
 स्वाहा देवयज्ञाय स्वाहा भूतयज्ञाय स्वाहा मनुष्ययज्ञाय १५
 स्वाहा पितृयज्ञाय स्वधा नमः स्वाहा पञ्चमहायज्ञाय स्वाहा
 व्याहृतीः स्विष्टकृद्वाहृतीर^१थ गृहदेवताभ्यो यथादिशं बलि-
 हरणं ब्रह्मणे नमो ब्रह्मपुरुषेभ्यो नमो वास्तोष्पतये नम इति
 गृहमध्ये ^१ इन्द्राय नम इन्द्रपुरुषेभ्यो नमो यमाय नमो

१ तावत् om A L.

२ Thus B ; परिषिञ्च A L ; read perhaps परिमृज्य परिषिञ्च ।

३ Here and below व्याहृतीः or •तिः is found in the MSS.

- यमपुरुषेभ्यो नमो वरुणाय नमो वरुणपुरुषेभ्यो नमः सोमाय
 नमः सोमपुरुषेभ्यो नमो ऽग्नये नमो निर्ऋतये नमो वायवे
 नम ईशानाय नम इति ' सर्वं दक्षिणे पित्रभ्यो ज्ञातिवर्ग-
 पत्न्यन्तेभ्यः ' कृतोपवीती यावन्तो ऽन्नार्थिनस्तावद्भ्यो निर्वपा-
 ५ मौति निरुप्याकाशे विश्वेभ्यो देवेभ्यो नमो दिवाचरेभ्यो
 नमो भूतेभ्यो नमो नक्तंचरेभ्यो नम इत्युच्चैर्षके अग्न्या
 इति ' पादतो भद्रकाख्या इति ' प्रतिदारं पूर्वान्तमुत्तरान्तं
 वा भुवंगयोर्मरुद्भ्य इति ' चुल्याः पचयोरग्नय इत्युदधान्यामद्भ्य
 इति ' पेषणोरुभयोर्दृषद इत्युलूखलमुसलयोर्वनस्पतिभ्य इति '
 १० शूर्पं ओषधीभ्य इति ' वास्तुपृष्ठे शुनां च पतितानां च
 श्वपचां पापरोणिणाम् । वयसां च क्रिमीणां च भूमावन्नं
 वपाम्यहमिति बलिशेषं निर्वपति ' पूर्ववत्प्रवाहणं कृत्वा भूतिः
 स्मेति भस्मालिप्यापो हि षेति प्रोक्ष्य यत्ते अग्ने तेजस्तेने-
 त्यग्निमुदयमित्यादित्यं चोपतिष्ठेत् ' नित्यं सायंप्रातः पत्नी
 १५ वा पुष्टिकामा^१ बलिं हरेदैश्वदेवकाले प्राप्तमतिथिं शक्या
 तर्पयेदैश्वानरो ह्येष भवति ' ॥ ७ ॥

तदेवं चिरात्तं हविष्याग्निनौ ब्रह्मचारिणौ धौतवस्त्रव्रत-
 चारिणौ स्यातां ' ततो ऽपरस्यां रात्रौ चतुर्थ्यामलंकृत्याग्नि-
 सुपसमाधाय नव प्रायश्चित्तानि जुहुयादग्ने वायवादित्यादित्य
 २० वायवग्ने ऽग्ने वायवादित्य व्याहृतिर्भूर्भममिति चतुर्भिर्वधूमृध्या-

ज्येन जुहुयादग्निं प्रदक्षिणं कृत्वा प्राच्यामुदीच्यां वा तामुप-
वेश्याभिद्धा पञ्चशाखेनेति योनिमभिमृश्य सं ना मन^१ इत्युप-
गच्छेदिमामनुव्रतेत्यालिङ्गनं^२ मधु हे^३ मध्विदमिति^४ मैथुनं
कुर्वीत^५ सुप्रजास्वायेत्युपगमनं सं ना मन^१ इत्यालिङ्गन-
मिमामनुव्रतेति वधूसुखेक्षणमित्येके^६ ॥ ८ ॥

५

अथ त्रिराचमृतौ मलवद्वासाः स्नानाञ्जनादौनि वर्जये-
देकभक्ता^७ स्यादखर्वेणाञ्जलिनायसेन^८ वा पिबेन्न शुल्बेना-
श्नाति^९ न ग्रहानीक्षेत^{१०} न दिवा स्वपेद्यथोक्तं व्रतं कुर्या-
च्चतुर्थीं दन्तधावनं गन्धामलकादिभिः स्नात्वा श्वेतवस्त्रानु-
लेपना स्त्रीशूद्राभ्यामनभिभाष्यापरमदृष्ट्वा भर्तारं पश्येद्यस्मा- १०
दृतुस्नाता यादृशं पुरुषं पश्येत्तादृशी प्रजा भवति^{११} चतु-
राक्षयो द्वादश भवन्ति षोडशेति चाचक्षते^{१२} प्रथमास्तिस्रो
न गम्याः^{१३} पुमान्समासु विषमासु स्त्री जायते^{१४} शालित्रीहि-
यवानामन्नं पयसा प्राश्नीयाद्यस्मादाहारमूला धातवो

१ Thus the Samhitā (printed text and Grantha MS.); सन्नाम
Ma-Vi My, सन्नाम मन Ed, सन्नं मन L.

२ The text above given is that of Ma and L, with which the
Darpaṇa and the Prayoga agree. A has सुप्रजास्वायेत्युपगच्छेत्सन्नाम
इत्यालिङ्गनम्, but as this is justly (in part at least) the view of the
रके (see below), the reading of Ma and L seems to be preferable.

३ Thus only the Grantha copy of the Samhitā; the printed
text of the S. and A : मधुहेन०, cp. Hir. I. 24. 6.

४ ०मुक्ता B L.

५ स्यान्न खर्वेणा० A L.

६ ग्रहम् instead of ग्रहान् A, गृहं L.

भवन्ति ^१ लक्ष्मीवटशृङ्गसहदेवीनामन्यतममभिषूय^१ प्रक्षिपे-
दक्षिणे नासापुटे पुत्रकामाया वामे स्त्रीकामाया ^१ न निष्ठौ-
वनं कुर्याच्छोकरोषौ वर्जयति ^१ तत^२ एनां^३ यन्मे गर्भा-
दिभिः^४ प्रोक्ष्यैः प्रोक्ष्य विष्णुर्योनिं कल्पयत्विति तामुप-
५ गच्छेत् ^१ परिषिच्य वैश्वदेवं वैष्णवं मूलहोमाङ्गहोमौ^५ ऊत्वा
विष्णुर्योनिं कल्पयत्वित्युपगमनमित्येके ^१ ॥ ८ ॥

अथ गृहीतगर्भालिङ्गानि शरीराटोपः सक्थिमीदनं द्वेषो
भर्तुररुचिराहारो लालाप्रकोपः खरता वाचः^५ स्फुरणं योने-
रिति गर्भस्य दैवानुबन्धं ज्ञात्वापूर्यमाणपक्षे पुण्ये पुंनाम्नि
१० शुभे^६ नचच आज्येनाधारं ऊत्वा तां मङ्गलयुक्तामुपवेश्य
परिषिच्य धातादि पञ्च वारुणं मूलहोमं स्विष्टाकारं च
ऊत्वा वृषो ऽसीति यवान्ददाति ^१ पयो दधि दृतं समं
गृहीतं त्रिवृदित्यामनन्ति ^१ भृस्त्वयि ददामीत्येनां त्रिवृत्पा-
शयेदाचान्ताया नाभेरूर्ध्वमाभिष्टाहं^७ पराश्चेति दर्भेण चित्-
१५ न्मार्ज्यं पुण्याहं कुर्याद्वाह्मणानन्तेन तर्पयति ^१ ॥ १० ॥

१ शृङ्ग० A, शृङ्ग० B L and Darpaṇa.— न्यतमेनाभिषूय A L, न्य-
तरमभिषूय B.

२ Thus B ; तामेनां A L.

३ Thus Ed L ; गर्भादि Ma ; गर्भादिभिर्मन्त्रैः Vi My.

४ Thus Ed L ; होमौ च Ma ; होमं Vi My.

५ वाक्स्फु० Ma ; (खरता)स्फुरणं Ed ; L Vi My om. वाक् (वाचः my
conjecture).

६ शुभे given by L Vi My and Bh.

७ अभिष्टाहं Ma.

अथ गर्भाधानादिचतुर्थे मासि पुंसवनं भवति ^१ शुक्ल-
पक्षे शुद्धे ऽहनि पूर्वाह्ने ऽग्निमुपसमाधाय पूर्ववत्स्विष्टकारान्तं
ऊत्वा दक्षिणतो ऽग्रेरपरस्यामासीनाया^१ वृषो ऽसीति सर्षप-
मिश्रितान्यवानाण्डौ स्थ इति दद्याद^२क्षामे माषधान्यौ प्रति-
निधी स्यातामो^३ भूर्भुवः सुवो राकामहं यास्ते राके सोम ^४
एव विश्वा उत त्वयेत्युदरमभिमृशेत्पूर्ववत्स्विष्टाशनादीनीति^५
विज्ञायते ^१ ॥ ११ ॥

अथ गर्भाधानाद्यष्टमे मासि सीमन्तोन्नयनं कुर्यात्पंचो
दिनं च व्याख्यातं ^१ पूर्ववद्धातादि^२ ऊत्वा चेष्टा शल्लल्या सह
शलाटुग्लप्तं सायपत्रं कुशाङ्कुरं च दर्भेण त्रिरावध्यो^३ भूर्भुवः ^{१०}
सुवरिति गृहीत्वा तस्यास्तथासीनायाः सगन्धवत्याः सीमन्ते
राकामहं यास्ते राक इति स्थापयित्वोन्नयनं कुर्यात्सोम एवेति
पुरस्तादिव कुर्यात्पूर्ववत्स्विष्टाशनं पुण्याहान्तमित्येके^४ ^१ ॥ १२ ॥

अथ विष्णुबलिमुत्तरप्रणिधावग्यादीन्देवानो^१ भूः पुरुषमो^२
भुवः पुरुषो^३ सुवः पुरुषमो^४ भूर्भुवः सुवः पुरुषं चेत्यावाह्य ^{१५}
तथैव निर्वापाद्याघारं^५ ऊत्वाग्नेः पूर्वस्थां दर्भासनेषु केशवं नारा-
यणं माधवं गोविन्दं विष्णुं मधुसूदनं त्रिविक्रमं वामनं श्रीधरं
हृषीकेशं पद्मनाभं दामोदरमिति नामभिर्देवं विष्णुमावा-

१ °जायै A L.

२ °नृश instead of नृशेत् B,— प्राशनोन्नयनादीनि Ed L My ; प्राशन-
स्यर्शनादीनि Vi.

३ धातादीन् B.

४ एके missing in Vi My.

५ Thus A and L ; निर्वापसाधारं B.

ह्यापोहिरण्यपवमानैः स्थापयित्वा तत्तन्नाम्नार्चयत्यतो^१ देवाद्यै-
 विष्णोर्नु कं तदस्य प्रियं प्र तद्विष्णुः परोमात्रया विचक्रमे
 चिर्देव इति द्वादशाहुतीराज्येन ऊत्वा पायसमाज्यसंयुक्तं
 हविर्देवं^२ निवेद्य द्वादशनामभिरतो देवाद्यैर्विष्णोर्नुकाद्यैराज्य-
 ५ मिश्रं पायसं^३ जुहुयाद्दृग्यजुःसामाथर्वभिर्मन्त्रैर्वैष्णवैर्देवं संस्तूय
 नमोऽन्तेर्नामभिः प्रणमेत्यायसशेषं पत्नीं प्राशयति^४ ॥ १३ ॥

अथ जातकर्म^५ व्याख्यास्यामो^६ ऽरिष्टागारं यथोक्तं कृत्वा
 वृषभोषितं तिलसर्षपैर्धूपयित्वा तां प्रवेशयेत्तज्ज्ञाः स्तियस्तिस्र-
 स्रतस्तो वा परिगृह्यैनां संवाहयेयुः^७ कुक्षौ शिथिले हृदय-
 १० बन्धं मुक्त्वा मशूले जघने प्रजायत इत्यवधारयेत्^८ गर्भसङ्गे
 विशल्यां सुवर्चलां वा योनौ निष्पीड्य निदध्याद्भूपयेत्पिण्डीत-
 केनाहिकृत्या वा योनिं^९ हरिण्यपुण्या^{१०} मूलं हस्तपादयो-
 रादधाति^{११} यदा नासाग्रं दृश्यते^{१२} तदास्य^{१३} ग्रहस्थितिं ज्ञात्वा
 शुभाशुभं परीक्षेत^{१४} यस्मात्तद्गुणान्वितं^{१५} वर्धयेज्जायमाने
 १५ मातुर्दकुम्भं दक्षिणतः शिरोभागे स्थापयित्वा ततस्त्वर्यन्तीं
 पादतो^{१६} निधाय यथैव सोमः पवत इत्युदरमभिमृशेत्कुमारे

१ तत्तन्ना० Ed and Darpaṇa ; तन्नाम्ना० the other MSS.

२ हविर् instead of हविर्देवं Ma only.

३ च ins. Ma and Darpaṇa.

४ जातकं A.

५ Thus Ed ; पुण्या Vi My ; पुष्य Ma L.

६ दृश्येतदास्य all, only Darpaṇa दृश्यते ।

७ Thus B and L ; ०न्वितो A.

८ Missing in A (पादयोः Darpaṇa) and L, where, instead of ततस्, we find सतस् (read पतस् ?).

जाते द्वारवामे ऽग्निं परशुं तस्मिन्हिरण्यं स्थापयित्वाग्ना
भवेत्यधरमुत्तरं करोति तस्योपर्यङ्गादङ्गादिति कुमार-
मेकया स्त्रिया धारयेत्तमङ्गिरभ्युक्ष्य तिलदे ऽवपद्यसेति
सतिलमक्षतं मूर्ध्याधायौपासनमरण्यां निर्हरति ^१ ॥ १४ ॥

चुक्ष्यां कपालमारोप्य वृषभशकृत्पिण्डैर्जातकाग्निं साध- ^५
येत्तमेनमुत्तपनीयमित्युदाहरन्ति ^१ तेनैव धूपं दद्याद्द्वारस्य
दक्षिणतो निधायाङ्गारवर्णं परिस्तीर्य कणसर्षपैर्हस्तेन^२ शण्डे
रथो ऽयः शण्डो मर्क आलिखन्विलिखन्नर्यम्ण आन्त्रीमुखः
केशिनीरेताग्नतैतान्यूर्व एषां मिश्रवाससो नक्तचारिणो
निशीथचारिणी तासां त्वमयं ते योनिर्मम नामेति व्याह- ^{१०}
तौश्च ऊत्वा प्रचाख्य पाणिमवनीमालभ्य यत्ते सुसीम इति
मेधायै घृतं करोति ^१ वचा पथ्या हिरण्यं मधु सर्पिरिति
मेधाजननानि^२ भवन्ति^२ ^१ ब्राह्मीघृतं^३ पयो वचाधिकं चाम-
नन्ति ^१ सुवर्णं दर्भेण बद्धान्तर्धाय घृतं भूर्ध्वं च इति प्राङ्मुखं
प्राश्रयति ^१ नित्यं सायंप्रातरेवमहरहर्ज्जत्वा^४ मेधायै पायये- ^{१५}
दुष्णशीताभिरङ्गिरेनं स्थापयित्वा चेत्त्रियै लेति नीत्वा या
दैवीरिति मातुरङ्गे^५ स्थापयित्वा^६ तासां लेति स्तनौ^७ प्रचा-

१ A and L ins. जुहोति, but afterwards (line 11) ऊत्वा follows.

२ ०जननी भवति B.

३ Thus A L and Darpaṇa ; ब्राह्मि० B.

४ एव instead of अहरहः B.

५ Thus B and Darpaṇa ; उपस्ये instead of अङ्गे A and L.

६ स्थापयति A and L.

७ Thus B and Darpaṇa ; स्तनं A L.

ल्यायं कुमार इति दक्षिणादि पाययेदापो हविष्विति न्यस्त-
मुदकुम्भं शोधयित्वा नित्यं सायंप्रातरादधाति ^१ तथैव दृत-
प्राशनान्तं कर्म कृत्वा स्नात्वौपासननिर्हरणादि ^२ करोतीत्येके ^३
द्वितीये पञ्चमे सप्तमे ^४ नवमे चाङ्गि शयनादिकं शोधय-
तीति ^५ ॥ १५ ॥

अथ वास्तुसवनं व्याख्यास्यामो ^१ नवे वास्तुनुषिते ^२ ऽपि ^३
सूतकप्रेतकयोर्वापयित्वा मृन्मयानि भाण्डानि पुराणानि
त्यक्त्वा नवानि परिगृह्यान्वान्यपरिष्कृदान्यथोक्तं शोधयित्वा ^४
भूमियज्ञेनेष्ट्वा निवसेद्यस्मादास्तुसवनेन शुद्धिर्विस्तृतामाधारो
१० वास्तुसवनस्य ^५ वास्तोष्यते प्रतिजानीहि वास्तोष्यते शम्भवेति
दाभ्यां यजेत भूमियज्ञाय स्वाहा यज्ञदेवतं प्रसोदये स्वाहेति
द्वौ भूमियज्ञदेवतौ मेदिनी देवी देवी हिरण्यगर्भिणी
समुद्रवती सावित्री शृङ्गे शृङ्गे वायुपरी जलशयनीति पञ्च
भूमिदेवत्या व्याहृतीर्ज्ज्वा पुण्याहमहमग्ने अग्निं गृह्णामीत्यग्नि-
१५ षाद्भूमपूलेनाग्निं गृहीत्वा प्रथमादैन्द्राहुवंगदादरभ्य वास्तुनः
कुडमृज्जाद्वहिरन्तश्च वामं परीत्या ब्रह्मस्थानात्पर्यग्निं कार-
यित्वापरदारेण विस्तृजेत्तथैवाणोरणीयानिति पात्रेणान्वपः

१ ०णादिकं Ed and L.

२ Om A and L; also according to the Darpaṇa the word be-
longs to the text.

३ Thus Ma; शोधयति Ed; शोधयेदिति L Vi My.

४ ०षीते Vi My.

५ पि om B.

६ शोधयेत् B.

स्वावयित्वा शिष्टाभिः सर्वत्र प्रोक्षयत्येवं वारुणाङ्गुवंगाद्वा^१
याम्यात्सौम्यादारभ्य^२ पर्यग्न्याधावसुतो^३ स्याताम् । ॥ १६ ॥

ये ते शतं^४ वरुणोदुत्तममयाश्चाग्न आपः सृजन्तु स्निग्धा-
नौति चत्वारो वरुणदैवत्या । विश्वे देवस्य विश्वे अद्येति द्वौ
वैश्वदेवावतो देवा इदं विष्णुस्त्रीणि पदा विष्णोः कर्माणि ५
तद्विष्णोः परमं तद्विप्रास इति षड्वैष्णवा द्वावाद्यावित्येके ।
रुद्रमन्यं व्यम्बकमिति द्वौ रुद्रदैवत्यौ । ब्रह्म जज्ञानं हिरण्य-
गर्भ इति द्वौ ब्रह्मदैवत्यौ । मिश्रवासस एतान्ग्नतैतानिति द्वौ
कौबेरौ । युवमेतान्यग्नीषोमावान्यं दिव इति त्रयो अग्नीषो-
मीया । बृहस्पतिर्देवानां बृहस्पतिः सोमं बृहस्पते अति १०
यदुपयामगृहीत इति चत्वारो बार्हस्पत्याः । चातारमिन्द्रं
महाः इन्द्रो य ओजसा महाः इन्द्रो नृवङ्गुवस्त्रमिन्द्रेन्द्र
सानसिं प्र ससाहिषे ऽस्माकमिन्द्रो भूतस्येन्द्रो द्यौरिन्द्रं प्रण-
वन्तमिन्द्रो वृत्रमिन्द्रो बभूवेन्द्रो ऽस्मानिति १५ त्रयोदशेन्द्राः ।
यमो दाधार नमस्ते निर्ऋतय इति द्वौ याम्यौ । मित्रस्य १५
चर्षणीष्टतो मित्रो जनान्प्र स मित्रेति त्रयो मैत्राः । भूमि-
यज्ञदैवत्यादयो व्याहृत्यन्ता इज्यन्ते । तस्माद् व्युत्तरं शतमा-
ऊतयो वास्तुसवनस्यान्तर्होममिति विज्ञायते । ॥ १७ ॥

१ Thus (भुवङ्गाद्वायाम्यात्) B ; भुवङ्गाद्वायव्यात् Ed ; *गायाम्यात् L Vi My.

२ *सुतो Ma only.

३ All (also the Darpana) एते शतं ।

४ A and L स्माकमिति (!).

अथ दशमे द्वादशे वाङ्नि भवत्युत्थानं^१ तथैव जातकाग्निं
 समारोप्य यावन्त्यस्य कर्माणि तानि सर्वाणि मथित्वास्मिन्नेव
 कुर्याद्विसृज्य लौकिकाग्रावित्येके^२ स्नात्वागारं यथोक्तं शोध-
 येत्^३ चुरकर्मादिना शुद्धो भूमियज्ञमसगोत्रेण याजयेदि-
 ५ त्येके^४ तथा हरणमौपासनस्य धातादि पञ्च वारुणं मूल-
 होमो भोजनं ब्राह्मणानाम्^५ ॥ १८ ॥

अथ नामकरणम्। चत्वारिंशद्विषादा पञ्चाशद्दिनाद्वा
 पाके नैनां नियुञ्जीत^१ तत्रैव^२ शुभे पुंनान्नि नचत्रे परिस्तीर्याग्निं
 तथासीनस्याचतं कुमारस्य मूर्ध्नि विन्यस्य पञ्च वारुणं प्राजा-
 १० पत्यं खिष्टाकारं च ऊत्सा^३ पूर्ववत्तिष्ठत्याग्रं^४ दीर्घान्त-
 मभिनिष्ठान्तं वा घोषवदाद्यन्तरं द्विप्रतिष्ठितान्तस्यं मृष्टाचर-
 पदस्वरं द्विवर्णं चतुर्वर्णं वा नाम शस्यते^५ यथोक्तं मम नाम
 प्रथममिति गोत्रनामयुक्तं तदर्हं नाम कुर्यात् द्वे^६ नामनी
 तु^७ नचत्रनाम रहस्यमग्न्याधानात्परमाहिताग्न्यादिस्वकर्मान्तं
 १५ प्रकाशं नाम भवेदक्षतोदकपुष्पाक्षरसगन्धसमैः पाणिभ्यां
 दक्षिणेतराभ्यां कुमारस्य शङ्करिरिवेति कन्याया^८ नन्दे-

१ Thus Ma La Vi My, शोधयित्वा Ed Bh.

२ Thus B and La, याजयतीत्येके Ed; याजयवेति Vi My.

३ नियुञ्जेतत्रैव Ma, नियुञ्जेदत्र Bh.

४ Thus A; जुञ्ज्यादस्य Ma La; जुञ्ज्यात्, without अस्य Bh; अस्य seems to be superfluous.

५ द्वे नाम्नीति A; द्वे नामनी इति La.

६ कन्यकाया B.

वानन्ददायिनीति वदन्पादत^१ आरभ्य क्रमेण देहाङ्गसन्धौ
शिरसि च निक्षिपेत्पुण्याहम् ^१ ॥ १६ ॥

अथ वर्षवर्धनं ^१ दारकस्य जन्मनक्षत्रं यद्देवत्यं सास्य देवता
प्रधाना भवति ^१ तस्मादाधारं ऊत्वा तदधिदेवता^२ नक्षत्राणि
च जुहुयादग्नये कृत्तिकाभ्यः प्रजापतये रोहिण्यै सोमाय ^५
मृगशीर्षाय रुद्राद्यार्द्राया अदित्यै पुनर्वसूभ्यां बृहस्पतये
तिष्याय सर्पेभ्य आश्लेषाभ्यः पितृभ्यो मघाभ्यो ऽर्यम्णे फल्गु-
नीभ्यां भगाय फल्गुनीभ्यां सवित्रे हस्ताय त्वष्ट्रे चित्रायै
वायवे निश्वाया^३ इन्द्राग्निभ्यां विशाखाभ्यां मित्राद्यानूराधेभ्य
इन्द्राय ज्येष्ठायै प्रजापतये^४ मूलायाङ्गो षाढाभ्यो विश्वेभ्यो ^{१०}
देवेभ्यो षाढाभ्यो ब्रह्मणे ऽभिजिते विष्णवे ओणायै वसुभ्यः
अविष्टाभ्यो वरुणाय शतभिषजे ऽजायैकपदे प्रोष्ठपदेभ्यो ऽहये
बुध्न्याय^५ प्रोष्ठपदेभ्यः पूष्णे रेवत्या अश्विभ्यामश्वयुग्भ्यां
यमायापभरणौभ्यः स्वाहेति व्याहृतिः^६ ^१ ॥ २० ॥

ऋषभं वैरवणमग्नीषोमीयं^७ वैष्णवं धातादि मूलहोमं ^{१५}
यद्देवादि कूष्माण्डहोममा सावित्रव्रतबन्धाज्जुहोत्युपनीतस्य च

१ पत्त instead of पादत Ed My La.

२ तदादिदेवता B and Ed.

३ Thus Ma and printed text of Samhitā; स्वात्या Ed La and Grantha copy of Samhitā; स्वात्यै Vi My.

४ निर्वर्तये instead of प्रजापतये A La and Grantha copy of Samhitā.

५ बुध्न्यै Ma La Vi My.

६ Thus Ma La Ed Vi, ०तोः My.

७ Thus La Ed Darpana and both texts of the Samhitā; वैरमणं Ma Vi My.

तत्तद्व्रतसूक्तानि ^१ वेदस्नातकस्य यदङ्गि विवाहो भवति
 मासिके वार्षिके चाङ्गि तस्मिन्यत्स्नित्यं ^२ आहुः पारंपर्यागतं
 शिष्टाचारं तत्तत्करोति ^३ तथाशिष्टोमादियज्ञानामाधान-
 नचत्रे वर्षान्ते करोति ^४ तदेवं वर्तमानस्य यद्यष्टमासाधिका-
 * श्रौतिवर्षाणि रविवर्षेणाधिगान्यधिगच्छेयुः ^५ स दृष्टसहस्रचन्द्रो
 भवति ^६ तमेनं क्रियायुक्तं पुण्यकृतं ब्रह्मशरीरमित्याचचते ^७
 तस्मान्नान्दीमुखं कृत्वा शुक्लपत्रे शुद्धे ऽहनि पूर्वाह्ने पूर्ववद्भुत्वा
 तथैव कपिल इवेति दृष्टस्य दृष्टाया वा वदन्नक्षतो-
 दकादीन्मूर्ध्यादध्यात्सर्वदेवताः सहस्रं च ब्राह्मणानामर्चन-
 १० बलिभ्यामन्नेन तर्पयेत् ^८ ग्रामं प्रदक्षिणीकृत्य सायं स्थाण्डिले
 सहस्रं पिष्टेन सोमरूपाणि करोति ^९ राजतेन पात्रेण कुसुद-
 पत्रैः सोमस्यार्चनं ^{१०} तस्य दक्षिणे रोहिणीगणं वासे चाना-
 दृष्टिगणमर्चयति ^{११} सहस्रग्रः सुवर्णरजतमुक्तादीनि शक्त्या वस्त्र-
 तण्डुलापूपानि च दद्यादश्वमेधफलावाप्त्यै वर्षवर्धनमिति
 १५ विज्ञायते ^{१२} ॥ २१ ॥

अथ षष्ठे मास्यन्नप्राशनं ^१ शुक्लपत्रे दिने शुद्धे तत्राज्ये-
 नाधारो ^२ धातादि मूलहोमं पूर्ववत्त्रिवृत्प्राशनं ^३ प्राङ्मुखं
 मङ्गलयुक्तं कुमारं विष्टरमारोप्य भूरपामिति पायसमन्त्रं
 प्राशयेद्योगे योगे तवस्तरमित्याचमनं ददात्यथ प्रवासागमनं ^४

१ यस्मिन् instead of त० B.

२ तत्करोति A

३ ०धिकान्यधि० A La.

पुष्पापूपदक्षिणादिसंभारान्कुमारं^१ च गृहीत्वा कनिकदादि-
 नालयं गुहस्य गच्छेत्प्रदक्षिणमर्चनं प्रणामो गुहस्य^१ तच्छि-
 छेन पुष्पादिना गुहस्य शेषमिति तन्नामोहत्वा^२ बालमलंकृत्य
 श्रान्तिं वाचयित्वा निवर्तयेत्प्रोक्ष्यागतं सोमस्य त्वेत्यङ्गमा-
 रोषायुषे वर्चस इति पिता मूर्ध्नि जिघ्रति^३ वृषभं नमस्कृत्य
 दक्षिणपाणेः^४ साङ्गुष्ठमङ्गुलीर्गृहीत्वा कनिष्ठाद्यग्निरायुष्मानि-
 त्यादिकैर्विभर्जनमायुष्टे विश्वतः प्रतिष्ठ वायाविति दक्षिणादि-
 कर्णयोर्जपनमुदङ्मुखं ब्रह्मादिदेवानां गुरुणां च प्रणामं कार-
 येत्^५ पादोदकं दत्त्वा पूर्ववत्सगुडभक्ष्यस्यान्नस्य सपिण्डैः
 ओचियैः सह भोजनं^६ स्वस्तिवाचनं^७ पण्डवर्धनमिति १०
 विज्ञायते^८ ॥ २२ ॥

अथ वर्षे प्रथमे तृतीये वा चौडकमुत्तरायणे पक्ष
 आपूर्यमाणे पुनान्याधारो^१ मूलहोमान्ते मङ्गलयुक्तमग्ने-
 रपरस्त्रां कुमारमुपवेश्योत्तरे साक्षतं गोशृङ्गच्छरावे गृहीत्वा
 माता ब्रह्मचारौ वा धारयेच्छिवो नामासीति ग्रहणं चुरस्य^२ १५
 शिवा नो भवयेति शिलायां तीक्ष्णीकरणं^३ गोदानमुन-
 क्तिरिति गवादिदक्षिणाकरणमाप उन्दन्वित्यपां सेकं शिर-
 स्योषधे चायस्त्रेनमिति साक्षताङ्कुरदर्भौ प्रागुत्तरायौ मस्तके
 स्थापयेत्स्रधिते मैत्रं हिंसौरिति चुरं निधायोर्ध्वाग्रमोषधी-

१ संभारं instead of संभारान् A.

२ तन्नामोहत्वा A.

३ पाणौ B.

४ वाचनं A La and Darpana ; वचनं B

रिति^१ येनावपदिति येन पूषेत्यसावायुषेति पूर्वादिप्रदक्षिणं
 दर्भं सरोमाणं कित्वा ज्योक् च सूर्यं दृश इति चूडां विभ-
 जेदृषिक्रमेण स्वस्यैकार्षद्व्यार्षव्यार्षपञ्चार्षसप्तार्षचूडा^२ विभजेदनु-
 दितस्यैकामिदमहममुष्येत्युदुम्बरदर्भयोर्मूले^३ गोष्ठे वाच्छादये-
 ५ त्नातं^४ वस्त्रादिनालंघत्योपवेश्य दक्षिणे पञ्च प्रायश्चित्तादि
 धातादि पञ्च वारुणं मूलहोमं ऊत्वा पुण्याहं कृत्वा नापिता-
 यान्नदानं गवादिदक्षिणां गुरवे सुराणां पूजनं तर्पणं
 ब्राह्मणानामभेन करोतीत्यष्टादश संस्काराः शरीराः ^१ ॥
 २३ ॥

तृतीयः प्रश्नः समाप्तः ॥

१ Thus Ma La ; ०या ओषधी० Ed and printed text of Samhitā ;
 ०र्ध्वं ग्रामोषधी० My and Prayoga ; ०र्ध्वं ग्राम ओ० Vi ; ध्वांयसो also the
 Grantha text of S.

२ Thus my conjecture ; सप्तार्षां चूडां La Ed ; सप्तार्षचूडां Vi ; सप्तार्षा-
 चूडा My ; सप्तार्षेया चूडाः Ma.

३ विभजति instead of ०जेत् B, विभजन्ति La Vi My ; एकाम् om. Ma La.

४ वा गृह्ये० B.

अथ^१ स्थालीपाकमग्नेः पश्चिमतस्तिष्ठन्प्राङ्मुखः प्राणायामं
 धारयत्येकविंशतीभ्यान्संनह्य^२ दर्भान्^३ दर्वीसुकुसुवप्रणीताज्य-
 स्थालीचरुस्थालीरग्नेरुत्तरे ऽवाङ्मुखं^४ संन्यस्योद्वरेत्यग्निमुद्धार्य-
 न्वनैरिन्धयेद्देदिं^५ परिमृज्य प्रागाद्युत्तरान्तं दर्भानास्तीर्यभ्रा-
 दीनग्निकुण्डं च प्रोक्षयति^६ प्रणीतामासाद्य पवित्रं निधा- ५
 याद्भिः पूरयति^७ पृथिव्यापो ग्रहीष्यामीति पूर्ववदुत्पूयोत्तरे
 निधायाज्यस्थालीं गृहीत्वा पूर्ववदाज्यं संस्त्रुत्य चतुर्थी-
 वदग्नेयं चरुं स्थाल्यां पक्वाग्निं परिसमूह्य देवस्य त्वेति दर्वी-
 मादाय प्रक्षाल्योत्तराग्रं निधाय परिषिञ्चेद्भान् गृहीत्वाज्य-
 मनत्थैकमनूयाजमपोह्य त्रीन्यरिधीनाधारौ च पूर्ववन्निधाय १०
 शेषान्यञ्चदग्नेभ्यान्प्राणायामेनाग्नौ क्षिपत्याज्येनाधारौ संस्त्राव्य^८
 ऊत्ताग्रये सोमायेति जुहोति^९ दर्व्यां चरुं गृहीत्वाभिघार्याव-
 दानं गृहीत्वाग्रये स्वाहाग्रये स्विष्टकृते स्वाहेति ऊत्ताग्रानूयाज-
 मग्नौ प्रक्षिप्य प्राजापत्यं जयान्व्याहतीञ्च^{१०} पाहि नो अग्न एनसे
 पाहि नो विश्ववेदसे यज्ञं पाहि विभावसो सर्वं पाहि शत- १५
 क्रतो कामावकीर्णः कामाभिद्रुग्धः सं मा समुद्रादिति
 स्विष्टाकारं च जुहोति^{११} परिषिञ्च्य प्रणिधिं^{१२} चालयति^{१३} ।

१ अथ पर्वणि Ma La Ed, पर्वणि not in Bh Vi My.

२ Thus B; संगृह्य A La.

३ दर्भ० A La.

४ ऽवाङ्मुखः अथस्यो० B.

५ स्वाय B.

६ ०र्धी Vi My.

७ चालयति La.

‘भस्मालिप्यात्मानं प्रोक्ष्याग्निं वैश्वानरसूक्तेनोपस्थाय प्राणायामेन
दर्भाश्चतुर्दिशमुत्थाप्याद्भिः प्रोक्ष्य दावपोह्यान्यानाप्यायन्तामिति
जुहोति^१ दावपि गृहीत्वाद्भिः प्रोक्ष्याग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहेति
ऊत्वा त्रीन्यरिधीनाधारसमिधौ च जुहुयाद्धार्यं कर्तुमशक्तः
५ समिधि स्वात्मन्यरण्यां वा समारोपयेदिति विज्ञायते^१ ॥ १ ॥

अथ सति त्रीहिनीवारश्यामाकयवानामाग्नये देवताभ्यः
स्थाल्यां चरुं पक्वा नवेन तण्डुलेन पक्वेनापि^२ जुहोत्यग्नये
स्वाहेन्द्राग्निभ्याः स्वाहा विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा सोमाय
स्वाहा द्यावापृथिवीभ्याः स्वाहाग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति^३
१० शतायुधाय ये चत्वार इति पितृभ्यः सोपवीती ग्रीष्मो हेमन्त
इदुवत्सराय भद्राक्षः श्रेय इत्यायुष्या इत्यादिभिस्त्रिभिर्व्याह-
त्यन्तं^४ ऊत्वा दक्षिणे धरण्यां पितृभ्यो बलिदानमाप्यायन्ता-
मिति तण्डुलैरास्यमभिपूर्णाचम्य शिष्टैरन्तर्वेगे^५ परमेष्ठ्यसीति
विकिरति^६ तदेवं शालीनयायावरादिदृष्ट्यन्तरमाश्रित्य^७
१५ गार्हस्थ्यं धर्ममनुतिष्ठतीति विज्ञायते^१ ॥ २ ॥

अथाष्टका^८ माघप्रौष्ठपदयोरपरपचे^९ ऽष्टम्यामष्टकां कुर्यात्
सप्तम्यां नवम्यां त्रयोदश्यां वा^१ सायं पूर्वद्युः स्वाध्यायाचार-

१ भूति स्मेति ins. Ma.

२ अपि missing in B.

३ जुहोति ins. A La.

४ त्रिभिः om A La.

५ अवशिष्टे B.

६ शालिन B La.

७ These two words not given by Ma; अथाष्टकां La.

८ प्रोष्ठ० all exc. Ed.

वतः शुचीनसगोचान्ब्राह्मणानाह्वयाभिपूज्य युग्मान् द्यवरात्रि-
 देवार्थं त्ववरानयुग्मान्पित्र्ये द्वयोरेकैकं वा निमन्त्रयेद्-
 परेद्युरपराह्णे देशे शुचावाधायौपासनाग्निं^१ वैश्वदेवाचारं^२ ऊत्वा
 स्थालीं संचाल्य^३ विश्वेभ्यो देवेभ्यो^४ जुष्टमिति^५ स्थाल्यां तण्डुला-
 निर्वाप्य^६ सतिलं चरुमपूपान्यपि पचेद्देशेर्दक्षिणस्थां नान्दी- ५
 मुखवन्मण्डलान्युपलिप्यास्त्वासनमित्यासनानि^७ सदर्भतिले-
 स्वासनेष्वासयित्वा^८ वस्त्राद्यैरलंकृत्य ब्राह्मणाग्रत्यङ्गुखात्रि-
 देवानुदगन्तं पुष्पाद्यैः पितृनुदङ्गुखान्प्रागन्तं गन्धाद्यैः पूज-
 यति^९ स्वधा नम इत्युक्त्वा तेषां करे तिलोदकं दत्त्वा
 प्राप्नोतु भवानिति ब्रूयात्^{१०} ओं तथा प्राप्नवानीति प्रतिब्रूयुरग्नौ^{११} १०
 होमं करिष्यामीत्युक्ते^{१२} कुरुष्वेति तैरनुज्ञातो ऽग्निं परिषिच्य
 विश्वे देवस्य विश्वे अद्य प्रजापते न तत्सुभूः स्वयंभूः सं ते
 ययांसि सोम यास्त^{१३} इति रौद्रं ब्राह्मं वैष्णवं व्यहृत्यन्तं

१ ० नाग्नौ A.

२ वैश्वदेवमाचारं B.

३ प्रचाल्य Ma.

४ देवेभ्यो जुष्टं निर्वपामीति Ed La My.

५ Thus A La and Prayoga ; निरूप्य B.

६ ० लिप्यनिर्भर्तिलेष्वासयित्वा Ma ; ० लिप्यास्त्वासनमित्यासनानि सदर्भतिले-
 स्वासने० Vi My La and thus also Ed, which, however, puts into
 brackets the words अस्त्वासनमित्यासनानि ।

७ प्रति om. Ma Ed ; it is added above the line in Vi.

८ उक्त्वा B.

९ After यास्त La Vi My ins. या ते भामानि, Ed. puts these words
 in brackets.

देवानां सपिण्डीकरणवत्पितृणामप्याज्येन^१ ऊत्वा हव्यं कथ-
मित्यभिघार्य पक्वेनापूपमिश्रेण जुहोति^१ गामुपाकृत्य पशु-
बन्धवत्संज्ञप्तोत्खिद्य^२ वपामुद्धृत्य पक्वया तया वह वपामिति
होमं चामनन्ति^१ ॥ ३ ॥

- ५ दक्षिणपश्चिमे ऽग्नेरेकोद्दिष्टवन्निर्वापस्थानं तद्दक्षिणस्यामवटं
चोपकल्प्योद्धृत्यमानमिति दर्भैस्त्रिभिर्दक्षिणान्तं सकृदुत्खिद्येत्^१
गायत्र्या प्रोक्ष्य स्थाने निहन्मि सर्वमिति दक्षिणाघानयुग्मानु-
दुम्बरपत्रदर्भास्तिलैरास्तृणाति^२ पोषाय त्वेति सकूर्चाक्षतं
पात्रमुदकेनापूर्य पितरो मे प्रसीदन्त्विति प्रणम्या म आग-
१० न्विति पितृनावाह्य दक्षिणाभिमुखो ऽभ्यर्चयत्या मा वाजस्येति
पात्रं प्रमाज्याग्निरिन्द्रेति चरुं निर्वपति^१ दर्भेण तमष्टधा
विभज्य साज्यं पिण्डान्कृत्वा सव्योत्तरपाणिभ्यामयमोदन इति
पितृभ्यः पितामहेभ्यः प्रपितामहेभ्यो ज्ञातिवर्गभ्यः पितृपत्नीभ्यः
पितामहपत्नीभ्यः प्रपितामहपत्नीभ्यो ज्ञातिवर्गपत्नीभ्यः पिण्डं
१५ निर्वपामीति निर्वपत्येवं मातुः पित्रादिभ्यः पिण्डदानं
केचिद्वदन्यञ्जनदन्तधावनदधिसक्तुमधुव्यञ्जनेचुबदरीफलान्यर्प-
येच्छूर्पणाकाद्योपरि^३ पुष्पतिलाक्षतदर्भाज्यसेदूर्जं वहन्तीरिति^४
परितः स्वाव्योदकं^५ दत्त्वामूर्तीनामिति तत्पात्रोदकेनावटं पूर-

१ अपि om B.

२ ०संज्ञप्तोत्खि० all exc. Bh.

३ ०युग्मानुदुम्बर० Ma, ०युग्मोदुम्बर० A La.

४ ०बदरफ० B.

५ ०ति पिण्डान्परितः स्वाव्यो० A La ; ०ति परितः प्रस्वाव्यो० Ma ; Bh. also
स्वाव्य ।

यति ^१ चरुशेषेणान्यैश्चान्नाद्यूपोपदंशैः पूर्ववद्वाह्मणान्यथाहति
 भोजयेत्तेषु तृप्तेषु पितरस्तृप्ता^१ भवन्ति ^१ वाग्यतान्भुञ्जानानृचः
 पैतृकाः आवयेदुच्छिष्टं संग्रोह्य तत्रान्नं विकिरेदाचान्तेभ्यो
 मुखवासं निवेद्य रजतं तिलं सुवर्णं वा दक्षिणां पशुकांस्य-
 यानदासशयनासनादीनि परिच्छेदांश्च यथाशक्ति ददात्यन्नशेषं ^५
 तेभ्यो दर्शयित्वा यथोक्तं करणीयमाचमनोच्छिष्टशोधनो-
 त्यापनविसर्जनादन्यदिश्वेदेवपूर्वमाचरेदन्यथा^२ रक्षांस्यपहरेयु-
 नमो वः पितरः इति पितृनभिवन्द्य पिण्डानुद्वासयेदंस्तु^३
 तस्मिरा मा वाजस्येति मुक्तवतस्तान्नमस्त्वत्योत्तिष्ठतेत्युत्थाप्य
 परेत पितर इति प्रवासयति ^१ पितृभुक्तं पितृजीर्णमित्यन्त- ^{१०}
 होमान्ते^४ ऽग्निमालये प्रतिष्ठाप्य पञ्च महायज्ञान्करोति ^१
 दरिद्रो ममेयमष्टकेति कचमग्निना दाहयेच्छ्रोत्रियाय पानौयं
 वा दद्यादिति विज्ञायते ^१ ॥ ४ ॥

अथातो ऽमावास्यायां पिण्डपितृयज्ञं यजेत ^१ पूर्वं ऽहन्यपां
 मेध्यमिति समूलं बर्हिंराहृत्य सकृदेवाच्छिद्य सकृदाच्छिन्न- ^{१५}
 बर्हिषः समाहरत्युपोष्य श्वो भूते ऽपराह्णे ऽग्निं प्रणम्य प्राचीना-
 वीत्यध्वर्युर्दक्षिणाग्नेर्दक्षिणपश्चिमस्यां चरुस्याख्याज्यस्थालीसुक्-

१ पितरः सुहृन्ना La Vi My.

२ पूर्वमा० La Vi My Bh ; पूर्वकमा० Ma ; Ed. omits this word.—
 आचरति instead of आचरेत् A La.

३ उत्थापयेत् instead of उद्वासयेत् Ma alone.

४ After ०जीर्णमिति Ed ins. उपजुक्ता ऊत्ता ; La Vi read उपजुक्तान्-
 होमान्ते ; My ins. उपजुक्ता ।

- सुवेधमेचणेडापात्रस्फ्यशूर्पोलूखलमुसलादिपात्राण्येकैकशः^१ प्रयु-
 ज्जीत^१ 'अपहता असुरा इति वेदिं परिमृज्यायात पितर
 इति दक्षिणाग्निं सकृदाच्छिन्नवर्हिषा परिसृणाति^१ ' पितृभ्यो
 'निर्वपामीति स्थालीं सपवित्रां ब्रीहिभिरापूर्य तेनैवाभि-
 ५ मृश्य तथैव ताञ्कूर्पं निरुप्याभिमृशेदन्वाहार्यस्य^२ दक्षिणस्यां^३
 पश्चिमस्यां^३ वोत्तरपश्चिमग्रीवं^३ कृष्णाजिनमास्तीर्योर्ध्वमुखलं^४
 संस्थाप्य ब्रीहौन्मक्षिप्य पत्न्यवघातं कृत्वा विवेचनवर्जं परावापं
 सकृत्करोत्यर्ध्वः स्थाल्यां तण्डुलानद्भिः सकृत्परिज्ञाव्यान्वाहार्यं^५
 जीवतण्डुलमस्त्रिन्नं चरुं अपयेदक्षिणतः स्थालीं मेचणं च^६
 १० दर्भेष्वासाद्यानुत्पूतसर्पिषा पक्वमभिघार्य शुन्धन्तां पितर
 इति वेद्यां परितः कूर्चेनापः स्नावयेत्सोपवीती दक्षिणाग्ना-
 विधान्नुत्वा मेचणेन चरुमभिघार्यावदायाग्रये कव्यवाहनाय
 स्वधा नमः स्वाहा सोमाय पितृमते स्वधा नमः स्वाहा
 यमाय चाङ्गिरस्यतये स्वधा नमः स्वाहेति जुहोति^१ 'तदग्नेः
 १५ सधूममेकमुल्मुकमुद्भृत्यापयन्त्वसुरा^७ इति पश्चिमतो वेद्यां
 संन्यस्य निर्धूमं तं विसृजेत्^१ ॥ ५ ॥

१ ० मेचणदर्वीडपात्र० Ma, मेचणं दर्वीडपात्र० Bh.

२ ० न्वाहार्यदक्षि० A La.

३ पश्चिमस्यां वा om. A La.

४ La and A (but of these Ed in brackets) ins. सुसलं च ।

५ परि om. B.

६ च in Vi and My only.

७ एकमुल्कम् La Ed, एकमुल्मुकम् B, एकामुल्कम् Vi My

यजमानः प्राचीनावीती दक्षिणपूर्व स्फ्येनैवोत्सेखनं कृत्वा
तत्राङ्गिः प्रोक्ष्य स्फ्यं निधाय तस्मिन्नूर्ध्वादकान्त इत्युदकेन
तर्पयित्वा पश्चिमे सकृदाच्छिन्नवर्हिषि पितृन्पितामहान्प्रपिता-
महानभ्यर्च्यवाचीनपाणिरेतत्ते ततामौ ये च त्वामन्विति
प्रत्येकं दक्षिणान्तान्पिण्डान्दद्याद्वा^१ ङ्क्ष^१ पितरमावाङ्क्ष पिता- ५
महामावाङ्क्ष प्रपितामहमावावित्यभ्यञ्जनमेतानि^१ वः पितर
इति कश्चिद्रूपवर्हणवासोऽञ्जनं चार्पयेत्पूर्ववदूर्जं वहन्तीरिति
पिण्डं परिषिच्य त्रिरुदकाञ्जलिं दत्त्वा तथैव पितृभिवन्द्य
प्रवासयति^१ प्रजापते न त्वदिति गार्हपत्यं गत्वा यदन्तरिक्ष-
मित्युपतिष्ठेतां नाहिताग्निश्चैवमौपासनाग्नौ^१ चरुं श्रपयित्वा १०
जुहुयादौपासनस्य संस्काराभावाद्यदन्तरिक्षमिति मन्त्रेण
गार्हपत्यशब्दं विनैवोपस्थानं कुर्यादपां त्रौषधीनामिति मध्यमं
पिण्डं दत्त्वाधत्त पितर इति पत्नीं प्राशयेद्देशा पुमांसं
जनयति^१ द्विपिता चेद्यजमानस्तथैव पिण्डं दत्त्वा यन्मे
मातेत्येकस्मिन्पिण्डे तौ द्वावपि ध्यात्वात्र पितरो यथाभाग- १५
मिति प्रणमेद्ये समाना इति सकृदाच्छिन्नमग्नौ ऊत्वा पात्राणि
दन्दमाहरतीति विज्ञायते^१ ॥ ६ ॥

अथ आहुं^१ मासि मास्यपरपचे ऽन्यतमे ऽहन्यजन्मर्चे
ब्राह्मणनिमन्त्रणादि सर्वमष्टकावत्तथाज्यचरु ऊत्वात्र पिण्डार्थं

१ This passage is difficult to restore. I have accepted the reading of Ma. The text of the mantra in the Samhitā seems also utterly corrupt.

१ अनाहिताग्नेः instead of •ग्निः Vi My.

पात्रे समवदाय ब्राह्मणान्भोजयित्वा नमो वः पितरो रसायेति
 पिण्डं प्रथमं पितृभ्यो नमो वः पितरः सोम्यास इति द्वितीय-
 तृतीयौ पितामहप्रपितामहाभ्यां^१ पितृभ्यस्तत्पत्नीभ्यः पिण्डा-
 नर्पयतीति विशेषः^१ पितरि जीवति पिण्डा^१ न निर्वाप्यास्त-
 ५ मेवान्नादिना^१ यथेष्टं तर्पयेद्यस्मिन्दिने ज्ञातिर्मृतस्तस्मिन्मासि
 मासि प्रेतायैकं पिण्डं निरूप्यैकं भोजयेद्वा संवत्सरान्मासि-
 आद्धमष्टकां च न कुर्याद्वा सपिण्डीकरणादित्येके^१ पितृपूजा
 प्रेतपूजा भवेत्पितृप्रेतं^१ चोद्दिश्य^१ पूजनं सर्वं आद्धं भवतीति^१
 पिण्डपितृयज्ञः कर्त्तव्य एवेति विज्ञायते^१ ॥ ७ ॥

- १० अथ चैत्री^१ चैत्र्यां पौर्णमास्यां गृहं शोधयित्वालङ्कृत्य
 दम्पती नववस्त्रोत्तरीयपुष्पाद्यैरलङ्कुर्यातामाधारे कृते
 देवताभ्यः स्नान्यां चरुं अर्पयित्वाज्येन ग्रीशो हेमन्त ऊर्ण मे
 पूर्यतां^१ अग्निं जातो वेष्णवं च ऊत्वा साज्येन चरुणा मधुश्च
 स्वाहा माधवश्च स्वाहा शुक्रश्च स्वाहा शुचिश्च स्वाहा नभश्च
 १५ स्वाहा नभस्यश्च स्वाहैषश्च स्वाहोर्जश्च स्वाहा महश्च स्वाहा
 महस्यश्च स्वाहा तपश्च स्वाहा तपस्यश्च स्वाहर्तुभ्यः स्वाहर्तु-
 देवताभ्यः स्वाहौषधीभ्यः स्वाहौषधीशाय स्वाहा अग्निं स्वाहा
 औपतये स्वाहा विष्णवे स्वाहेति जुहोत्यपरेणामिं देवीं
 अग्र्यं देवं औपतिं च प्राङ्मुखमभ्यर्च्य हविर्निवेदयति^१

१ पिण्डी न निर्वाप्यास्त० Vi My alone.

२ Thus Ma; प्रेतान्वोद्दिश्य La Ed; प्रेताननुद्दिश्य Vi; प्रेतानुद्दिश्य My.

३ पूर्यतां Ma Ed, but both copies of the Samhitā पूर्यतां ।

चेत्याणि^१ पक्वान्यन्नानि ब्राह्मणानन्नसूक्तेन भोजयित्वा
सपिण्डैर्युक्तो भुञ्जीत^१ ॥ ८ ॥

अथाश्वयुजौ^१ आश्वयुज्यां पौर्णमास्यां गोष्ठे ऽग्निं समा-
धायाधारं जुहुयादग्नेः प्राच्यां भवं देवमावाह्याभ्यर्च्य तृणानि
संभृत्य गाः स्थापयति^१ भवायेति स्थात्यां निर्वापश्रपणं^२ ५
कृत्वाग्नौ परिषेकं कुर्यात्^१ भवाथ शर्वायेशानाय पशुपतय
उग्राय रुद्राय भीमाय महादेवाय स्वाहेति रुद्रमन्यं व्यम्बक-
मित्याज्यहोमान्ते मेक्षणेन चरुमवदायाभिघार्थावदानं संगृह्य
पूर्ववज्जुहुयाद^१ कपचैर्देवं^३ चरुं निवेद्याज्यशेषेण तृणान्यभ्युक्ष्य
गोभ्यः प्रदाय प्रदक्षिणनमस्कारौ करोतीति विज्ञायते^१ ॥ ९ ॥ १०

अथाग्नौ नित्यहोमान्ते विष्णोर्नित्यार्चा^४ सर्वदेवार्चना
भवति^१ अग्निर्वै देवानामवमो विष्णुः परमस्तदन्तरेण सर्वा
अन्या देवता इति ब्राह्मणं^१ तस्माद्गृहे परमं विष्णुं प्रतिष्ठाप्य
सायंप्रातर्होमान्ते ऽर्चयति^१ षडङ्गुलादहीनं तद्रूपं कल्पयित्वा
पूर्वपक्षे पुण्ये नक्षत्रे प्रतिष्ठां कुर्यात्तस्मात्पूर्वं तृतीये ऽहन्यौपा- १५
सनाग्निकुण्डं कृत्वा पूर्ववत्प्रोक्षणोल्लेखनादि कर्म कुर्याद्वितीयस्यां
वेद्यां षट्त्रिंशदङ्गुलप्रमाणैर्दर्भैः कूर्चेन वा परिस्तीर्य परिधी-
नूर्ध्वसमिधौ निधायोर्ध्ववेद्यां यथादिशमिन्द्रादिदिग्देवा-
न्दक्षिणे ब्रह्माणमुत्तरे सोमं च पुष्पाद्यैरभ्यर्च्य तथैवाधारं

१ चेत्त्रियाणि B.

२ श्रपणौ B.

३ Thus B, and the Prayoga also points to a plural; ० पत्रे देवं
A La.

४ नित्यार्चना B.

जुहोति ^१ दध्यः स्वाहा हनूभ्याः स्वाहेत्यङ्गहोममतो देवादींश्च
 ऊत्वा पुरुषसूक्तं जपन्सुवर्णेनाद्यन्मेषणं करोति ^१ नद्यां तटाके
 जलपूर्णपात्रे वा^१ ये ते शताद्यैर्वस्त्राणि^१ कुशांश्चास्तीर्य विष्णु-
 सूक्तेन देवं प्राक्शिरः शाययित्वाधिवासयति ^१ द्वितीयदिवसे
 ५ स्नात्वा रात्रौ पूर्ववदाधारं ऊत्वाष्टौ कलशानाहृत्य पञ्चगव्य-
 धृतदधिचौराक्षतोदकफलोदककुशोदकरत्नोदकैः पूरयित्वा
 देवमभ्यर्च्य वसोः पवित्रमग्न आयाहीषे त्वोर्जे त्वा शं नो
 देवीश्चत्वारि शृङ्गा^१ सोमो धेनुं चत्वारि वागिदं विष्णुरिति
 कलशैः स्नापयित्वापोहिरण्यपवमानैर्गन्धतोयैश्च स्नापयत्यग्ने-
 १० रुत्तरस्यां ब्रौहिभिर्वेदिं कृत्वा विष्टरं^१ न्यस्य^१ वस्त्राण्यास्तीर्य^१
 देवमारोप्य वस्त्राद्यैरलंकृत्यार्चयति ^१ पुण्याहं कृत्वा स्वस्तिमूक्तेन
 तामभिमृश्य स्वस्तिदा विप्रस्यतिरिति प्रतिसरां बद्ध्वा
 पूर्ववद्देवं शाययीत ^१ ॥ १० ॥

कालविहीनं कुम्भमुत्पूतैराधावैरापूर्य देवस्य पार्श्वे निधाय
 १५ प्रणवेनाभिमृश्य कूर्चाक्षतसुवर्णरत्नानि प्रक्षिपेन्निष्कलं देवं
 हृदये^१ तथाधावे^१ रुक्माभं रक्तास्यनेत्रपाणिपादं श्रीवत्साङ्गं
 चतुर्भुजं पीताम्बरधरं शङ्खचक्रधरं सौम्यं सकलं ध्यात्वा

१ वेते शता० Ma La Ed ; वा सते शता० Vi My ; सते शता also Bh. ;
 acc. Ac. to the Samhitā the mantra begins वे ते श०, cp. IV. 14.

२ Thus Vi La Ed and printed text of the Samhitā ; शृङ्गाः Ma
 My and Grantha copy of the Samhitā.

३ Thus A La ; विष्टरे वस्त्राण्यास्तीर्य Ma ; संन्यस्य Bh.

४ हृदयात्तदाधावे A La.

प्रणमेदग्निं परिषिच्य हौत्रं प्रशंस्य दक्षिणप्रणिध्यामो भूः
 पुरुषमो सुवः पुरुषमोऽ सुवः पुरुषमो भूर्भुवः सुवः पुरुषं
 नारायणं विष्णुं पुरुषं सत्यमच्युतमनिरुद्धं श्रियं महीमिति
 नान्नावाह्य निर्वपं कृत्वाज्येन विष्णुसूक्तपुरुषसूक्ताभ्यामतो-
 देवादौष्क्रिये जातो मेदिनी देवौति चतुरावर्त्य ऊत्वा नान्ना
 साज्यं^१ चरुं जुहुयात्प्रभाते स्नात्वा प्रणवेन देवमुत्थाप्य
 शकुनसूक्तं जपन्मह कुम्भेन देवमानीय गृहे वायव्यां देवायतने
 ऽग्निशालायां वार्चापीठे रत्नं सुवर्णं वा संन्यस्य विष्णुसूक्त-
 पुरुषसूक्ताभ्यां विष्णुं प्रतिष्ठापयामीति प्रतिष्ठाप्य बिम्बस्य
 मूर्ध्नि नाभौ पादे च^२ सुवर्भुवर्भूरिति हृदये प्रणवं विन्यसेदं^३
 विष्णुरिति देवं ध्यायन्कुम्भस्थमाधावं शक्तियुतं^४ कूर्चनादाय
 बिम्बस्य मूर्ध्नि विष्णुमावाहयामीति संस्त्राव्यावाहनं करोति^५
 विधिर्नैवाराध्य हविर्निवेदयति^६ ॥ ११ ॥

अथ नित्यार्चनमतो देवा इति देवं प्रणम्य निर्मात्य-
 मपोह्योत्पूतैराधावेर्याहृत्या^७ वेदिं परिमृज्य पूर्ववद्देवं ध्यात्वा^{१५}
 प्र तद्विष्णुरिति कुशपुष्पदर्भान्यतमेनासनं^८ कल्पयित्वा त्रीणि
 पदेति पाद्यं शं नो देवौरित्याचमनं दद्यादिषे त्वोर्जे त्वेति
 स्नापयित्वा विष्णोर्नु कमिति वस्त्राभरणैरलंकरोति^९ पूर्ववत्

१ A La om.

२ After च Ma La ins. क्रमेण ।

३ Thus Vi My ; शक्तियुक्तं La Ed ; शक्तिं Ma ; शक्त्या युतं Bh.

४ B अपोह्य instead of अपोह्य ।

५ Thus A ; कुशपुष्पादन्यत० Ma.

वत्पाद्याचमनं दत्त्वा तद्विष्णोः परमं पदमिति पुष्पं तद्विप्रास
इति गर्भं परो मात्रयेति धूपं विष्णोः कर्माणीति दीपं
त्रिर्देव इत्यर्थं दत्त्वा पुनराचमनं ददाति ^१ तदस्य प्रियमिति
हविर्निवेदयेद्विदं विष्णुरिति पानौयं तथाचमनं विचक्रमे
^५ पृथिवीमिति मुखवासं च दत्त्वा द्वादशाष्टाक्षराभ्यां पुष्पाणि
ददाति ^१ तं यज्ञपुरुषं ध्यायन्पुरुषसूक्तेन संस्त्रय प्रणामं
कुर्याद्यज्ञेषु विहीनं तत्संपूर्णं भवतीति श्रुतिर्दिजातिरतन्द्रितो
नित्यं गृहे देवायतने वा भक्त्या भगवन्तं नारायणमर्चयेत्त-
द्विष्णोः परमं पदं गच्छतीति विज्ञायते ^१ ॥ १२ ॥

- १० अथ ग्रहशान्तिं व्याख्यास्यामो ^१ ग्रहायत्ता लोकयात्रा ^१
तस्मादात्मविरुद्धे प्राप्ते ग्रहान्सम्यक् पूजयत्यादित्यश्चन्द्रो ऽङ्गारको
बुधो बृहस्पतिः शुक्रः शनैश्चरो राहुः केतुश्चेत्येते नव ग्रहा ^१
रक्तासितातिरक्तश्यामपीतसितासितरुष्णधूसवर्णाः ^१ अनला-
प्यतिगृहहरीन्द्रशचीप्रजापतिशेषयमाधिदैवत्याः ^१ मध्याग्नेय-
१५ दक्षिणैशान्योत्तरपूर्वपश्चिमनैर्ऋतवायव्याश्रितास्तस्माच्छुद्धे देशे
मनोरमे गोमयेनोपलिप्ते स्वे स्वे स्थाने शालिग्रहीहिभिः
सिकताभिर्वा चतुरश्रं वृत्तं तुल्याकारं त्रिकोणमष्टाश्रमर्ध-
चन्द्राकारं ^१ वज्राकारं दण्डाकृति ^१ ध्वजाकृतिमिति ^१ क्रमेण
पौठान्युपकल्प्य ^४ तेषु कूर्चं निधाय तद्वक्षिणपार्श्वं तदधि-

१ शेषयमा अधि० Ma.

१ अर्धचन्द्रं My La Ed.

१ कृतिर्ध्वजा० Ma, कृतिं ध्वजाकृतिमिति La.

४ उपलिप्य B.

देवतामुद्दिश्य^१ पीठान्युपकल्प्याहवनौयान्वाहार्यगार्हपत्यावसथ्य-
 मभ्यान्क्रमेणोपकल्प्याग्नीन्साधयित्वाचयेत्करवीरशङ्खपुष्पोत्पल-
 नन्द्यावर्तचम्पकमल्लिकामितगिरिकर्णिकाकल्हारतापिञ्जपुष्पै-
 स्तदर्णवर्णैः पुष्पैर्गन्धैः पूर्ववदभ्यर्च्य शुद्धोदनपायमगुडो-
 दनदध्वादनगौडिकचिचोदनकसरमाषोदनकणोदनानि क्रमेण^५
 निवेदयेत् ॥ १३ ॥

तदधिपांस्तदर्हणाभ्यर्चाधारं ऊत्तार्कपलाशखदिरापा-
 मार्गाश्चत्योदुम्बरशमीदूर्वाकुशान्यथा क्रमेणा सत्येन सोमो
 धेनुमग्निर्मूर्धोद्बुध्यस्व बृहस्पते अति यच्छुक्रं ते अन्यच्छं नो
 देवीः कया नश्चित्रा केतुं कृण्वन्निति क्रमेणाष्टशतं सप्तविंशतिकं^{१०}
 वा त्रिमधुराक्ताभिः समिद्धिश्चरुणाज्येन च जुहुयादाहवनौये
 शशिशुक्रयोरन्वाहार्ये ऽङ्गारकराक्कोर्गार्हपत्ये ऽमितकेलोरावसथ्ये
 गुरुबुधयोः सभ्ये सवितुरित्यग्निं दूतं ये ते^२ शतं सुब्रह्मण्य
 इदं विष्णुरिन्द्रं प्रणवन्तं गन्धदारां ब्रह्म जज्ञानं शं नो निधत्तां
 यमो दाधारेत्यधिदेवेभ्य आज्येन तत्तत्स्थाने जुहुयाद्विष्णो-^{१५}
 नुंकादीन्^३ मिन्दाऊत्याश्रावितादीन्नुत्वा पायसकसरगौड्याद्यैः
 पूर्वोक्तचरुभिर्ब्राह्मणान्मोजयित्वा रक्तधेनुमादित्याय शङ्खं
 सोमाय ताम्रमङ्गारकाय हिरण्यं बुधाय शुक्रं वासो बृहस्पतये
 हयं शुक्राय कृष्णां गां शनैस्वराय राहोष्माणं केतोरायम-

१ तदधिदेवसु० Vi My, तदधिदेवतसु० La Ed.

२ So here all the Mss., as against p. 63, l. 3

३ Instead of 'कादीन्' Ma 'कादि ।

दण्डमित्यात्मविरुद्धानां तदर्ह^१ दद्यात्सर्वेषामन्नाभे सुवर्ण^२ ।
 जन्मकर्मसांघातिक्रमासुदायिकवैनाशिकर्चसंस्थेषु क्रियाकाल-
 विरुद्धेषु ग्रहेष्वेतच्छुभर्चस्वारभेतै^३ तेन नवग्रहजा दुःखा व्याधयः
 शान्तिं यान्ति^४ । अन्यथा महत्तरो दोषो भवति^५ । ग्रहपूजां
 ५ पुरस्तात् सर्वकर्म समारभेदिति विज्ञायते^६ ॥ १४ ॥

चतुर्थः प्रश्नः समाप्तः ॥

१ Thus B; तदर्हसर्ह A, La.

२ Ma ins. वा ।

अथाहिताग्नेः पत्न्या गृहस्थस्य स्त्रिया ब्रह्मचारिणो
 ऽनारोपितकार्यस्य च^१ दहनविधिं व्याख्यास्यामो^१ यथोक्तैस्त्रै-
 वार्षिकैररिष्टैरायुरात्मीयं परीक्ष्य तृतीये पञ्चमे नवमे वाङ्गि^२
 सुमूर्ध्वान्भवान्पञ्चविधानाङ्गय पूर्वं प्रियं भाषित्वैहिकं^३संभोगं^३
 पारलौकिकं चात्मनो^४ विभजेदुपस्थिते ऽहनि शुचौ प्रदेशे^४
 सिकतातले^५ दर्भाग्रागृह्णात्सृणाति^५ दक्षिणाद्यानित्येके^५
 तत्रासीत् शयौत् वा दक्षिणशीर्षमस्याध्वर्युः शं नो मित्र इति
 शान्तिमात्मनः कृत्वायुषः प्राणमिति सुमूर्धोर्दक्षिणे^६ कर्णे^७
 जपेत्संज्ञानमिति वामे च^८ प्राप्ते प्रयाणकाले शुक्लमहो मासाः
 षडुत्तरायणमग्निर्ज्योतिरनेन पथा ब्रह्मपदमपुनरावृत्त्याभ्येति^९ १०
 धूमः^९ कृष्णो रात्रिर्मासाः षड् दक्षिणायनं चान्द्रमसमेतज्ज्योतिः
 प्राप्य^{१०} निवर्तत इति गतौ चोभे विज्ञाय शान्तिं ज्योतिष्मतीं
 जपतीन्द्रियाणौन्द्रियार्थेषु निरुध्य क्रमेण घण्टावसानिके^{११}

१ च in B and La only.

२ वा० B ; चा० A La.

३ ०हिकसंभोगं Mss. exc. Vi.

४ चात्मने Vi My La.

५ Thus Ma La Vi My ; सिकतासिलान् Ed and to this reading points Bh also.

६ सुमूर्धोः in Vi My La, not in Ed Ma ; supported by the Bh.

७ दक्षिणकर्णे Ed Vi.

८ Thus La ; अपुनरावृत्त्याभ्येति Ed ; अपुनरावर्त्याभ्येति Ma ; पुनरावृत्त्या० Vi ; पुनरापत्न्या० My.

९ धूमः La Vi My ; the Bh. , धूमो धूमवर्णः points to धूमः ।

१० प्राप्यते Vi My.

११ ०वसानिके Vi.

पदत्रये निविष्टे^१ नानाविधे स्वयंज्योतिषि ब्रह्मण्यद्वितीये तद्यो
 ऽसौ सो ऽहमित्यात्मोपासनक्रमेण^२ वा समादधीत^३ यस्मा-
 त्प्रयाणकाले^४ यं ध्यायति तन्मय एव भवत्यात्मेति ब्रह्मवादिनो
 वदन्ति^५ तदेवं दैवकृते^६ प्रतिसंहारे गन्धात्मकं भूमेर्गुणमापः
 ५ प्रथमं ग्रसन्ति^७ तदास्य भ्रमतीव शरीरं व्यावतिष्ठेतापां^८
 गुणोद्रेकादिन्वितो ऽग्निः प्रविश्य प्राणायतनमर्माणि दारय-
 न्नाडीमुखेभ्यो रसं दहति^९ तदा दह्यमानमिव शरीरं मन्यते^{१०}
 ततः कौलालं श्रुयति^{११} मुक्तबन्धे श्लेष्मणि पित्तेन सहाग्नौ
 पतिते स चाग्निरर्थाभावाच्छाम्यति^{१२} वायुस्त्रिर्यगूर्ध्वमधश्चैव^{१३}
 १० शरीरं व्यालोलयति^{१४} तस्मान्मुह्यति^{१५} तदा स्त्रैः स्त्रैः कर्मभि-
 रुन्मुक्ताः^{१६} पञ्च वायवो विस्तृजन्त्यात्मनः स्थितिर्मभिनिका-
 मतश्चोच्छ्वास ब्रह्ममुक्ताहतेरिव^{१७} मन्दं मन्दमूष्माणमुदावहति^{१८}
 तदा वेगंनोत्थाय वायुमूर्तिर्भ्रमन्निवास्य^{१९} कण्ठे खुरखुराय-

१ °ष्टे Ed only.

२ आत्मोपा० Ma Bh My.

३ प्रायण० Ed.

४ देव० A La.

५ Reading uncertain. I have accepted the reading presented by Ed; व्यापतिष्ठेता० Ma; व्यापतिष्ठतोपां Vi; व्यावतिष्ठत the Bh, explaining विशेषणावतस्त्रे (pointing to व्यवति०); व्यापतिष्ठतापां La; My is incomplete.

६ एवं instead of एव B.

७ मुक्ताः instead of उन्मु० B.

८ Thus tentatively emended; °मुक्ताहतेरिव Ma Ed; ब्राह्म मुक्ताहते० My, Vi corrupt; ब्राह्मसूर्याहतेरिव La; Bh presents मुक्ता ।

९ अस्य om. La A.

माणो^१ विश्वमेव विहरञ्जलूकावत्पदात्पदान्तरं^२ विन्दन्नु-
त्क्रामति^३ धर्माधर्मावूर्ध्वभावो^४ ऽधोभावश्च^५ ज्ञानाज्ञाने सुख-
दःखे चेश्वरवशात्तेन सह^६ प्रतिष्ठेयाताम्^७ ॥ १ ॥

अथ^८ वै विगतानिलचेष्टं देहं मृतकमाज्ञाय^९ गेहाद्वहिः^{१०}
शुचौ देशे चित्तिःसुगादिना स्नापयित्वाज्याभिषेचनं^{११} ग्राम्या-
लंकरणं बर्हिषा पादकरयोरङ्गुष्ठौ^{१२} बध्नीयाद्यस्याभोक्ता शकलं^{१३}
इत्यहतेन वाससा पादतोदग्रान्तमाकादयति^{१४} तथैव शयन-
मभ्युक्ष्य गाङ्गेयेति^{१५} प्रायथीत^{१६} नैतदन्ये स्युग्रान्त्यनाहिताग्न्या-
दीनां सर्वौषधिप्रुक्तेनोदकुम्भनं^{१७} आशाने स्नानालंकारौ स्याता-
मिति विशेष^{१८} उखास्वग्नीनादाय यज्ञभाण्डानि नवानि^{१९}
मृन्मयानि^{२०} घटशरावादौन्यौदम्बराणि समित्परिधिग्राखा-
पचाण्युत्तरबर्हिर्हिरण्यशकलतिन्नाक्षतदधिमधुचौराज्यादीनि^{२१}

१ Thus Ed My La Bh ; खुरखुरा० Ma Vi.

२ जलूकवत् A La.

३ ऊर्ध्वभागाधोभागौ च Ed only.

४ सहस्रात्मना B.

५ अथो A La.

६ मृतकं instead of मृतं Vi My La.

७ These two words om. Vi My ; only Vi has a trace of them : मृतमाग्नेयगे शुचौ ।

८ आज्य om A La ; ०भिषेकं Ed only.

९ ०ङ्गुष्ठे B.

१० Mantra uncertain ; यस्योभेत्ता शकल La Vi My.

११ गाङ्गेय इति Vi My Bh.

१२ ०प्रयुक्तेनो instead of ०प्रुक्तेनो B.

१३ मृण्म० all exc. Ed.

१४ A and La पाचाणि instead of पचाणि

संभृत्योत्तरस्यां पूर्वतस्तस्मात्प्रस्यति^१ स्नात्वाध्वर्युः^२ पितृमेध-
विधिनाग्निहोत्रेण यथास्वमग्नौ दक्षिणाभिमुखः प्राचीनावीती
परिस्तौर्यं सतिलेनाक्षतेन वैश्वदेवं ऊत्वा गृहदेवताभ्यो बलिं
हरेत्^३ शवस्य भारकाः सपिण्डाः पञ्चसंबन्धिवर्गा^४ वा तदन्ये
५ समानौ द्वौ चत्वारो वा स्नाता दर्भरज्जुसंवीता दर्भाभ्रधराः
स्युः^५ पुत्रास्त्यष्टिकायोगेनाग्नौनसंकरं^६ गृह्णीयुः कुसं च^७
पत्नीतराण्यन्ये ऽनुनयन्ति^८ पश्चादुत्तारेण^९ मेरोरंह इति
मृतकमुद्धृत्य यथाप्रवेशं गृहान्निर्गमय्य हरेयुर्ग्रामान्ते पालाश्या
शम्या वा शाखयाप्रदक्षिणमपेत वीतेति त्रिविधौस्त्रिरपक्रमं^८
१० दक्षिणान्तं मार्जयित्वाहोभिरङ्गिरिति दक्षिणस्यां तामुत्सृजति^१
तत्र तिलाक्षतोदकैः प्रोक्ष्य मेरोरंह इति दक्षिणशीर्ष-
मवतारयेयुर्हत्तरत्राप्युद्धारावतारयोरेवमेतेन^८ कुर्वीरंस्तथै-
वाग्न्यादिसंभारान्निधाय तस्मादायव्यां दक्षिणग्रेषु दर्भेषु
त्रिगुणेश्वराणि त्रीणि मृत्पिण्डान्यवाच्यन्तं न्यस्य हव्येन विष्णुं

१ पूर्ववत् B instead of पूर्वतः ।

२ स्नातो A, स्नानोध्व० La.

३ Thus La Vi My Bh ; पञ्चबन्धवर्गा Ma Ed.

४ ० त्रियष्टि० B.

५ च om. B.

६ नयन्ति Ma Vi My, नयान्ति La.

७ Thus Ed Vi ; ० दुत्तरेण Ma Bh My La.

८ त्रिः om. B.

९ उद्धर instead of उद्धार B.—चनेन instead of हव्येन Ed.

ब्रह्माणं तिलाचतोदकैर्दक्षिणाभिमुखो ऽभ्यर्चयति^१ तथाप-
 सव्यं^२ कथेन रुद्रं पूजयेत्^३ आधानक्रमेण श्रवाभिमुखः स्वे
 स्वे^४ ऽग्नौ जुहुयात् धात्रे ऽर्यगणे ऽश्रुणाय मित्राय वरुणाय
 त्वष्ट्र इन्द्राय पूष्णे भगाय विवस्वते^५ पर्जन्याय विष्णवे स्वाहा
 व्याहृतीर्ब्रह्मणे^६ स्वाहा व्याहृती रुद्रेभ्यो ऽपसव्यं होमो ५
 मृगव्याधाय शर्वाय भवाय पिनाकिने भवनायेश्वराय स्थाणवे
 कपालिने निर्वृतये ऽजायैकपदे^७ ऽहये बुध्नियाय स्वाहेति
 व्याहृतीः^८ ॥ २ ॥

पूर्ववत्पूजनं मृत्पिण्डानां^१ मृतकस्य चेलोपमार्जनैः सिग्वातं
 वाताग्ने वाग्विति त्रिः कृत्वा तथा अग्नेनेक्षणांमुद्गृत्यानु यज्ञ- १०
 भाण्डं नयति^२ मृत्पिण्डं वैष्णवं तेषामप्सु क्षिपति^३ ब्राह्मं
 तत्रैव पिदधाति^४ रौद्रमादाय गच्छेच्चितोद्देशं^५ वनं नदीतौरं
 शिलोच्चयं वा प्रत्यग्दक्षिणतश्च प्रवणं गृह्णाति^६ भिन्नच्छिन्न-
 मलत्रल्यौकिकेशकपालास्थितुषाङ्गारोषरेरिणपाषाणवृक्षमूलोद्दे-
 शान्वर्जयेत्तत्र^७ चिताप्रमाणं कायमात्रायामं तदर्धविस्तारं १५

१ अभ्यर्च्य La Vi My.

२ असव्यः Vi My.

३ स्वे once B.

४ Instead of विवस्वते Ma and printed text of Samhitā दिवस्यतये।

५ Here and below we find व्याहृतीः or ०तिः or ०तिं or ०ती ।

६ Thus Ma ; ऽजायैकपदे and ऽहिवृत्रये the others.

७ संनयति Ma.

८ निक्षिपति Ma.

९ चितोपदेशं B.

१० ०मूलदेशान् B.

- गृहीत्वा पूर्ववच्छाखया सहिरण्यया वा प्रमाज्यात्सर्जन-
 मभ्युक्षणं च^१ तासु वीधीष्वपसर्पातः^२ सर्पत प्रेता इति^३
 तिस्रो नव वा कर्षूर्दक्षिणापवर्गाः स्फ्येन परशुना वा
 भागावगाढविस्तारं मध्यपूर्वापरतश्च खनति^४ तिलतण्डुलाना-
 ५ मपसव्यं मुष्टिभिर्यमाय दहनपतये पितृभ्यः स्वधा नम इति
 तास्तथा पूरयित्वा शेषान्सर्वतो विकीर्य^५ मध्ये मृत्पिण्डेन सह
 हिरण्यशकलमवदधाति^६ दक्षिणायैर्दक्षैस्तत्प्रमाणैरास्तौर्यं शङ्कुं
 तद्विस्तारोच्छ्रयं दक्षिणाग्राण्येधांसि चिनोति^७ कुरु मध्विति
 साङ्गं कृष्णाजिनमधोलोम^८ दक्षिणग्रीवं यद्याहिताग्नि-
 १० रास्तृणाति^९ चितापूर्वं मृतकं तथा निधायाग्नींश्च सर्वानथ
 दक्षिणामुखः प्राचीनावीती परिलीर्य यथास्त्रमग्नौ जुहोत्य-
 ग्रये सोमायेन्द्राय यमाय वरुणाय कुबेराय पृथिव्या अङ्ग-
 स्तेजसे वायव आकाशायाहङ्काराय बुद्धय इन्द्रियेभ्यः पुरुषाय
 सूर्याय जीवाय मनसे पञ्चभूताधिपतये परमपुरुषाय
 १५ सुहृताय धर्माय ध्रुवाय वृषाय स्वाहेति व्याहृतीः^{१०} शिवं
 यालिति मृतकं प्रोक्ष्य चितायां तिलानवकीर्य तत उद्धृ-
 त्यावतारयेयुः^{११} सप्तसु प्राणमार्गेष्ववाचीनपाणिर्हिरण्यशकलानि

१ अपसर्पत य इति Ma in acc. with the printed text of Samhitā ;
 अपसर्प सर्पत प्रेता इति A and La, more in acc. with the grantha
 ms. of S., which reads अपसर्पातः(ः) सर्पत etc. — वीधीषु La only.

२ विकीर्य Ma Bh My La ; वकीर्य Ed Vi.

३ लोमं Bh Vi.

सप्त मधुनाक्तान्या वो वहेति^१ प्रत्यस्यत्याज्याक्तानीत्येके^२
अलाभे^३ सप्ताज्यबिन्दूनिति^४ विज्ञायते^५ ॥ ३ ॥

तिलतण्डुलदधिमधुचीराणां यथालाभमिश्रमास्ये क्षिपे-
त्तदास्यं दर्भेण स्पृशन्दिश्वतुर्होत्रं जपति^१ पृथिवी होता
द्यौरध्वर्यु रूद्रो ऽग्नीदृहस्पतिरुपकृतेति चत्वार्यासौदन्तानि^५
चतुर्होत्रं^१ तथा नासिकापुटयोर्दशहोत्रं^१ चित्तिः सुक्
चित्तमाज्यं वाग्नेदिराधौतं बर्हिः केतो ऽग्निर्विज्ञातमग्नि-
र्वाक्पतिर्होता मन उपवक्ता प्राणो हविः सामाध्वर्युरित्येतानि
दशासौदन्तानि दशहोत्रं^१ तथाक्ष्णोः षड्होतारं^१ सूर्यं ते
चक्षुर्वातं प्राणो द्यां पृष्ठमन्तरिक्षमात्माङ्गैर्यजं पृथिवीं शरीरै- १०
रित्येतानि षडासौदन्तानि षड्होतारं^१ तथा कर्णयोः पञ्च-
होतारमग्निर्होताश्विनाध्वर्यु लघाग्नीन्मित्र उपवक्तेति पञ्चा-
स्तामासौदन्तानि पञ्चहोतारं^५ तथा कीकसासु सप्तहोतारं^१
महाहविर्होता सत्यहविरध्वर्युरच्युतपाजा अग्नीदच्युतमना
उपवक्तानाष्टयश्चाप्रतिष्टयश्च यज्ञस्याभिगरावयास्य उद्गातेति १५
सप्तास्तामासौदन्तानि सप्तहोत्रं^१ जघनेन दक्षिणाग्रेषु दर्भेषु

१ Reading of pratika uncertain •क्तान्या वो वहेति Ma Ed Vi La and printed Samhitā-text ; •क्तान्यावहेति My ; आ न वह grantha ms. of Samhit आपी वह Bh. ; op. VII. 2.

२ प्रत्यस्य instead of प्रत्यस्यति B La.

३ तस्य ins. A La.

४ •बिन्दव इति Ma.

५ पञ्चहोत्रं B La.

यज्ञपात्राणि प्रयुनक्तुत्तरेण प्रोक्षणीं संस्तृत्य मृत्याचं^१ दास-
 चितां च^२ प्रोक्ष्याथ^३ दर्शपूर्णमासवत्तूष्णीमाज्यानि गृह्णाति
 जुह्वां दृतमुपमृति दधि ध्रुवायां मधु चौरमग्निहोत्रहवणामपि
 वाज्यमेव सर्वासु^४ यान्यासेचनवन्ति पात्राणि तानि संपू-
 रयत्यभ्युक्ष्येतराणि^५ पात्राण्यत्रावचिनोति^६ । तथाग्र^७ आया-
 हीति जुह्वा दृतदानमिषे त्वोर्जे लेत्युपमृता^८ दधि देय-
 मग्निमीड इति ध्रुवायां^९ मधु शं न इत्यग्निहोत्रहवणा^{१०}
 चौर^{११} तानि तिलाक्षतादीनि तथापोह्य दर्शपूर्णमासानु-
 योज्यान्यस्मा उपाहरति^{१२} अग्ने^{१३} मृतादिति^{१४} स्फ्यं जुह्वा दक्षिणे
 हस्ते निदध्याद्राजसनीत्युपमृतं^{१५} सथे^{१६} विश्वं दिधुचुरिति^{१७}
 ध्रुवासुरसि^{१८} तत्रैवाग्निमश्वत्यादित्यरणिमयायं^{१९} या लोका
 इत्यग्निहोत्रहवणौमास्ये^{२०} स्यातामित्याज्यस्रवौ^{२१} नासिका-

१ Thus all the Mss; Ed only मृतं; मृतशवपात्रं Bh. read मृतं
 पात्रं, cp. Hir. pi. sū. p. 36, l. 15.

२ चाथ प्रोक्ष्य A La; Ma om. अथ, Bh. ins. it after प्रोक्ष्य and
 cp. Hir. l. c.

३ अभ्युक्ष्येतराणि Ma.

४ Thus Ma My; ०त्र वा चिनोति Vi; ०त्राण्यवाचि० Ed La;
 अवचिनोति Bh.

५ अथाग्र Ma only.

६ उपमृति Vi My.

७ ०वायां and ०हवणां Vi My.

८ Ed La My ins. ददाति, Vi दधाति ।

९ Thus A and La; अग्ने दृता० Ma; अग्नेदृता० Bh.

१० ०राजसमित्यु० Ma.

११ दिधुचु० Vi My; दिधुचु० Ed; दधिचु० Ma; दिदिचुमिति Bh,
 दिधिचुरिति La.

१२ Original text uncertain. Thus Ma and probably Bh;
 ०हवणौमास्यता० A; ०णौमास्यता० La.

पुट्यैर्वाहणावित्याज्यस्थालीं^१ कण्ठे^२ कराविति प्राशित्रं
 भित्त्वा वा^३ कर्णयोर्मुञ्जराराण^४ इत्युलूखलमुसली हन्वोर्हार्थ-
 मिति ग्रावाणकौ दत्तु यदि तै स्यातां^५ षडष्टकमिति
 कपालानि शिरःस्थाने ललाट एककपालं^६ विष्णो रराट-
 मिति प्रोच्य पिष्टसंयमनीमुदरे^७ परशुमुदिते मेति क्वित्वा^८
 चैकं^९ शूर्पं पार्श्वयोरस्येति सांनाय्यकुम्भं वक्षणे यदि
 संनयेत्सत्यव्रतेति दृषदपले अण्डयोः^{१०} सत्यं बर्हिर्ज्योतिषे-
 त्यग्निहोत्रस्थालीमन्वाहार्यपचनं च पृष्ठयोरिन्द्रसेनेत्युपाव-
 हरणीं पादयोर्धन्मनौषिणां^{११} मलदेति वेदं कुर्व चूडि-
 कायां^{१२} चन्द्रमा प्रमवेतौडापात्रं शिरःस्थाने^{१३} तत्रैव तथो-
 पसादनिकमेवं^{१४} यथास्थानमर्पयित्वाविष्टागानि प्रक्षेप-
 ण्यादौनि लौकिकसंभारभाण्डानि धेनुर्वहाणामित्यन्तरा^{१५}
 सक्थिनौ^{१६} क्षिपेत्^{१७} स्फाद्यादौनि यज्ञपात्राणीममग्रे चमस-
 मिति निर्वपेदित्येके^{१८} ॥ ४ ॥

१ Thus Vi My La ; ०वारुणादित्या० B ; ०वारुणासीत्या० Ed.

२ वैकं Ma.

३ Thus A La ; ०मुञ्जरेरा इत्य० Ma ; मुञ्जरेराणाम् Bh.

४ ०संयमनमु० B ; read पिष्टसंयवनीम् ।

५ वैकं Ma.

६ The mantra without यन् acc. to Ed ; यन्मनौषा मंदेति Ma.

७ Thus Vi My ; ०सादनीक० B La ; ०सादनीमेवं Ed.

८ Thus Ed ; अन्तरासक्थिनिक्षि० La Vi My ; अन्तरासक्थे Ma.

९ Here the two recensions diverge widely. The one group (A, i.e. Ed, La Vi, My) reads as I have printed, the other group (B, i.e. Ma, Bh) ends the Khanda with क्षिपेदिति विज्ञायते । ४ । and gives the sentence स्फाद्यादौनि..निर्वपेदित्येके after the sentence which ends with करोति (page 77, line 3).

अनाहिताग्नेः सुवादीनि धेनुर्वहाणामित्यादधौ तेममग्ने
 चमममिति कृताञ्जलिः पुरतः स्थित्वा प्रोक्ष्य कृष्णा-
 जिनमादायोर्ध्वलोन्ना तेनाच्छादनं करोति^१ बान्धवाः
 कनिष्ठप्रथमास्त्रयः^२ सर्वे वा सिम्वातेन पूर्ववत्सव्यापमचमुप-
 ५ वीजयन्ति^३ यस्मात्सिम्वातादेष पथि सुखं यातीत्यामनन्ति^४
 पत्नी पुत्रो सनाभिरन्यो वा समानो जलपूर्णकुम्भमादाय^५
 शिरस्तः प्रसव्यं सिञ्चन्त्येति^६ पृष्ठतो ऽध्वर्युरास्थितः शिरःस्थं
 परशुना घटं किञ्चिद्विनन्ति^७ तां धारामनुमन्त्रयत इमा
 आपो मधुमत्यो ऽस्मिंस्ते लोक उपदुहन्तामिति^८ द्वितीयं
 १० पर्येति^९ मध्यतो भिनन्ति^{१०} तां धारामनुमन्त्रयत इमा
 आपो मधुमत्यो ऽन्तरिक्षे ते लोक उपदुहन्तामिति^{११}
 तृतीयं पर्येति^{१२} तत उपरिष्ठाद्विनन्ति^{१३} तां धारामनु-
 मन्त्रयत इमा आपो मधुमत्यः स्वर्गे ते लोक उपदुहन्ता-
 मिति^{१४} ततः स कुम्भं पृष्ठतः क्षिपति^{१५} यदि पूर्वतः
 १५ क्षिपेन्न शर्मणे कुलस्येति^{१६} ताः कपालावशेषाः प्राणस्थानेषु
 सर्वेषु भूः पृथिवीमित्यपो नयति^{१७} प्राचीमुदीचीं वा निष्क्रम्य
 दिशं शिखां यज्ञोपवीत्यप^{१८} उपस्पृश्य प्राणायामं कृत्वाद्वा

१ °स्त्रियः instead of °स्त्रयः Ma Ed La.

२ Ed reads त्रिः कृत्वापवी° after सव्यं; only Bh. has the plural of the verb.

३ जलपूर्णं Vi My La.

४ अप om. A La.

ओषधौर्वनस्पतिं हिरण्यं वालाभे^१ गां ब्राह्मणान्वेचयित्वा^२
 देवस्य त्वेति शक्त्या दक्षिणामध्वर्युप्रभृतिभ्यो दद्यादत्र वरं
 ददात्यत्राध्वर्युरग्नौ प्रज्वाल्य नियुञ्जीत^३ मध्येन मुक्तशिखः
 प्राचीनावीत्याग्नेय्यामग्निर्धनुर्भिः सवितेति संभारैः सेनेन्द्रस्य
 धेनेति पत्नीभिराहवनीयं ददाति^४ वाचस्पते विधे नामन्निति ५
 ग्रहैर्वाचस्पते वाचो वीर्येणेत्यतुमुखीभिर्नैर्हृत्यामन्वाहार्यं^५
 सोमः सोमस्य वाचस्पते ऽच्छिद्रयेति ग्रहैर्वायव्यां गार्हपत्यं^६
 वाग्धोतेत्युत्तरस्यां पुरस्ताच्च मभ्यावसथ्यौ दत्त्वा ब्राह्मण
 एकहोतेति स्थित्वा हृदयं जपत्याज्याक्ताभ्यां पाणिभ्यां परा-
 वृत्तमुखो ऽङ्गुष्ठवन्धौ विमुच्य पादावुपलिप्त्यैशान्यां कृता- १०
 ञ्जलिरयं घर्म इत्युपतिष्ठेतानाहिताग्नेः सुवर्णघर्म इत्युपस्थान-
 मितरेषां कपालसंतपनाग्निनैर्कचया^७ दहनमित्येके^८ ॥ ५ ॥

स^९ उपवीती^{१०} सं त्वा सिञ्चामीति शान्तिं जप्त्वा प-
 तिष्ठेतोदयं तमस इत्यादित्यमतो ऽप्रदक्षिणमनौचमाणा^{११}
 ग्रामधर्मेणाधोमुखा निवर्तेरन्^{१२} श्मशानान्निर्गच्छतो विजने १५
 दर्भरज्जुं प्रसार्यैको मावतरतेति वारयेन्न पुनरवतरिष्याम
 इत्यधस्तात्तुल्याः प्रयान्ति^{१३} विसृज्यान्ते ऽनुयाता गच्छन्ति^{१४}

१ वालभेत Ed only.

२ वेचयित्वा Ed ; ०णानीचयित्वा La Vi ; ब्रह्मनिचयित्वा My.

३ संतपनाग्निरेक० A La, but the reading as given above, is mentioned by Ed in a foot note.

४ उपवीती A La.

५ ०मनिरोचमाणा Ma Ed.

- तथैव विजने ऽपः प्रपद्यमानान्यूर्वाक्तां शाखां प्रसार्थं स्यान्नो
 वा मपिण्डो वा राजपुत्रो वा वारयेत्प्रतिमन्त्रेण तोयधिं
 दक्षिणामुखाः सर्वे प्रकीर्णकेशाः प्रपद्येरन्मपु मकृन्नि-
 मज्ज्योत्तौर्याचम्य दक्षिणामुखा प्राचीनावौतिनो मुक्तशिखाः
 ५ सर्वे मनाभयो दक्षिणाग्रेषूदुम्बरपर्णेषु तिलाक्षतेषु त्रिरुदकाञ्जलिं
 तिलमिश्रं प्रेतस्य गोत्रनामपूर्वमास्त्रावयेदसावेतत्त उदकमिति
 मव्योत्तराभ्यां पाणिभ्यां ददते सर्वे चाप्रा 'ग्रमिताम्बर-
 वाससा^१ जलमादाय कनिष्ठपूर्वं यावदायान्ति यत्तत्र स्त्रिय
 आङ्गस्तत्कुर्वन्ति^१ गोमयेन गृहं शोधयित्वोपलिप्योत्कृष्या
 १० त्रिर्दग्ध्वा पुष्पतिलाक्षतैः खस्यस्तु वो गृहाणामिति यस्मिन्देगे
 प्राणोत्क्रान्तिस्तत्र च विकीर्य द्वारस्य निर्गमनदक्षिणभागे
 समनुलिप्य पुष्पाद्यवकीर्याश्मवह्निहिरण्यगोमयोदुम्बरपत्र-
 तिलाक्षतानि निधाय धूपदौपादिनोपगतान्तावत्प्रतिगृह्णीयुः^२
 तदश्म सपत्नं वस्त्रतोयेनाप्लुत्य धान्याक्षतं सतिलमालम्ब्य
 १५ ततो वह्निं सुवर्णं गोमयं च स्पृष्ट्वा तत्र स्थितानामन्त्रान्विसृज्य
 वृद्धाय गृहं प्रविश्य लोकयात्रामासीरन्^१ तदेवमहोरात्र-
 मुपोष्य प्रातः पूर्ववत्पथोपस्थाय चितास्थीन्युपसंहृत्य पयसा-
 ज्येन प्रचात्याकृतिं कृत्वा पुष्पादिभिरभ्यर्च्यान्नापूपाद्यैस्तृणैः

१ Thus Ma Bh (ग्रामि० Ma); चाप्रा मितान्तरवाससा Vi My La, thus also Ed (only मिताम्बरावा०) ।

२ Exact reading uncertain. I have followed A (note the neglected sandhi instead of उपगतान्तावत्). Ma: धूपादौपादीनिवेदिताः ताग्रप्रति०, but the Bh. explains उपगतान् ।

निवेद्यैतेन^१ विधिनाकृतिं दहेद्यस्मात्कुलस्य मङ्गल्यमुत्तरा^२ च
गतिर्भवति^३ तदङ्गि तं चिन्तयित्वा सतण्डुलं वस्त्रं कांस्थं
पानीयं च दद्यात्^४ एष नग्नप्रतिच्छन्दो ऽस्य भवति^५ ॥ ६ ॥

स्नात्वा गुरवे पानीयार्थं शक्त्या दक्षिणां दत्त्वा सायं-
प्रातस्त्रिरुदकाञ्जलिं दत्त्वा नित्यमेकैकं^६ वर्धयित्वा तर्पयेत्पूर्व-
वदपो^७ वाममादायाश्चाप्लव्याभ्यर्च्य बलिं ददाति^८ जलान्तमा
दशाहात्ततः प्रभृत्येकभक्ता^९ निरानन्दा अधःशायिनो भवेयुः^{१०}
मातापित्रोर्हृतवासाः^{११} परिवत्सरं ब्रह्मचारिव्रतं चरेद्यस्माच्चीर्ण-
पितृव्रतो वंशं वर्धयेच्चतुर्थे ऽहन्यस्थिसंचयनं कुर्यात्सप्तमे ऽहनि
चित्तां पिधाय पैष्टिकमाकारं कृत्वा पुष्पतिलचूर्णलाजधूप-
दीपाद्यैः पूजयित्वा बलिं निवेद्य जलं दद्याद्दिग्गमे ऽहनि
तीर्थस्य विसर्जनमुदकाप्लुतं तदग्नौ भूमौ तत्रैव तीर्थस्थाने
ऽपिधाय बलिस्थाने पायसं प्रस्थतण्डुलैः पक्वं त्रिभिर्मृत्पात्रै-
र्गृहीत्वा तेनैवाग्नौ सह पिदध्यादिति विसर्जनं^{१२} सायं^{१३}
ऽङ्गुच्छिष्टपात्राणुद्दीप्य^{१४} तीर्थं विसृज्य स्नात्वैकादश्यामेको-
द्दिष्टमन्ये चाचरते^{१५} वानप्रस्थस्य पत्न्याश्च गृहस्थवद्ब्रह्म-
कुर्यात् ॥ ७ ॥

१ तेन instead of एतेन B.

२ माङ्गल्यं Ma La Ed ; मङ्गल्यं Bh.

३ नित्यं...तर्पयेत् om Ma, but in Bh there are traces of these words.

४ भुक्ता B.

५ पित्रोर्हृतवासाः A.

६ Thus Ma and La ; सायान्गु. Ed ; सायन्त्यु. Vi My.

यो ह वै धर्माधर्मौ परित्यज्य दक्षिणे देवानदक्षिणे
 पितृन्समारोप्य सर्वमात्मनि पश्यन्त्यतिरात्मयाजिनस्तस्य^१
 वेदाग्निरिति ब्रह्मवादिनो वदन्ति^१ तथा योगी देवसायुज्यकः
 परकायप्रवेशीत्येते ऽप्यनग्नयः^१ शरीरमेतेषां^१ न स्पृश्य
 ५ काष्ठैरन्तरीकृत्य रज्जुभिर्बद्धा समुद्रगां नदीं नीत्वा बालुक-
 प्रदेशे श्वभ्रं खनति^१ तत्रासयित्वा बालुकैरेव^१ पिदधाद^१ च^१
 गाथा भवन्ति ।

यथा सञ्ज्ञासिनां कायं ये वहन्ति द्विजातयः ।

पदे पदे यज्ञफलं लभेरन्ननुपूर्वतः^४ ॥

१० अनाथानां श्वं चैव ये वहन्ति द्विजातयः ।
 तत्संस्कारकृतो ये च ये च आह्वानि कुर्वते ॥
 तेषामेव फलं प्रोक्तमश्वमेधस्य धर्मतः ।
 मृतानां तु शरीरं यद्ग्रेहविरिति स्मृतम् ॥
 तस्मात्पुण्यशरीराणि दहन्त्यः^५ शुचिर्भवेत् ।

१५ परदेशगतस्यापि सद्यः शौचं विधीयते ॥

इति विज्ञायते^१ ॥ ८ ॥

अथापद्वाह्यं^६ स्नातको विधुरः कृतचौडो दन्तजातो वा

१ Thus A and La ; पश्यति । आत्मया० Ma ; the Bhāṣya is missing here.

२ Thus Ed ; एषां instead of एतेषां Ma ; शरीरमेतन्नस्पृश्य Vi ; शरीरमेवेनस्पृश्य My, La.

३ बालुकैरपिद० Vi My La.

४ Thus B and La ; •न्नानुपूर्वतः Vi My ; •वानुपूर्वतः Ed.

५ दहन् Ma Ed ; वहन् Vi My Bh La.

६ •दाह्य all the Mss., •दाह्याः Ed only.

कुमारः कुमारी च विधवा वीरविधवासूतविधवा सूतिका
 मूढगर्भिणी पतिव्री निन्दिता घोरा यशोग्री पुत्रव्री
 दौक्षितोज्झितानार्तवा^१ पाषण्डमूकबधिरा मन्त्रवर्जिता पाप-
 बुद्धिर्दुःशीला स्त्री^२ च^३ दहनमेतेषामापद्वाह्यं^४ चाचचते ।
 यो वात्मयाजौ स्नातकोऽप्राप्तगृहवृत्तो मृतदारो वा म्रियेत ५
 तस्य ह वै तद्गच्छ विफलं मा भूदिति विशेषार्थी यथा-
 विभवानुरूपं दक्षिणां दत्त्वा तुल्यां कांचित्कन्यां तस्मै दाप-
 यित्वा तथा सहोषितस्य प्राप्तगृहवृत्तस्य पूर्वोक्तेन विधिना
 दहनं कुर्यात्^५ तथैव कन्यां च मृतां प्राप्तयौवनां तुल्येन पुंसा
 प्राप्तगृहवृत्तां दहेत्^६ दन्तजातस्य कृतचौडस्य वा तदेषां^७ १०
 तत्राग्नौ^८ व्याहृतौर्ज्ज्वा सावित्र्या दहनं कुर्यात्^९ सूतिकां
 मूढगर्भिणीं पुंश्चलीमनार्तवां पाषण्डमूकबधिरां मन्त्रवर्जितां
 पापबुद्धिं दुःशीलां स्त्रियं पुरुषं वा तृष्णीं दावाग्निना
 दहेदित्यापद्वाह्यं विज्ञायते^{१०} ॥ ६ ॥

अथावटाहिकं^{११} बालस्य मरणेऽलंकृत्य वाससा पक्षेण १५
 वाष्काद्य केनापि साधारं नयति^{१२} तत्र^{१३} अग्नाने दक्षिणो-

१ Before अनार्तवा Ed ins. त्यक्तभर्त्तका which obviously is a glossema.

२ स्त्रीति च A and La.

३ Instead of आपद्वाह्यं (Thus La Vi My, and to it points also Bh.) Ma Ed आपद्विधानं ।

४ तदेषां तत्र चाग्नौ Ma and Ed (only एतेषां instead of एषां);
 तेषां प्रवृत्तं (तं मृतं My La) तत्राग्नौ Vi My La.

५ अथावटाहिकं B.

६ Thus Ed and Bh; तथा Vi My Ma La.

त्तरमवटं तत्प्रमाणं खनति^१ । दृतचौराभ्यामवटमभ्युक्ष्य
दक्षिणाग्रं दर्भानवकीर्य तत्र साधारमाधाय श्रवमाव्यमिश्रै-
स्तिललाजैरक्षतैर्वास्यं पूरयित्वा पिधायोपरि दृतचौराभ्यामुक्षणं
बलिदानं वा कृत्वा गच्छेन्नस्योदकदानं^२ कुर्यात्^३ । अहं^४
५ चिपेदिति^५ ॥ १० ॥

अथादाह्यान्व्याख्यास्यामो^१ न दाह्यो ऽतुल्यो भवति^२
तुल्यो ऽपि पापपरोगान्वितो रज्जुशस्त्रविषविधमप्रतिषिद्ध-
हतश्चात्मघातो ब्राह्मणादिहौनहतो ऽग्निदग्धो ऽप्सु मृतो
व्याडहस्तिपशुमत्तहतः स्त्रक्लिष्विषाशनिभूतसंपातमृगुपतन-
१० महौघपरिसर्पणमहाध्वगमनप्रवासदुर्गव्याध्युपेक्षाव्यर्थप्रायोपवेश-
नेषु मृतो^३ न दाह्यो भवत्या^४ दन्तजननाम्नाग्निरा चौडकाद्वेत्या
पञ्चमादवर्षाद्दारकस्या सप्तमात्कन्याया नाग्निस्त्रिणी भूमौ
बलिनिर्वपणमित्येके ॥ ११ ॥

अथाकृतिदहनमन्यथानृणस्येष्टापूर्तं देवाः पितरश्च नाग्नन्ति^१
१५ यस्मात्कुलस्य मङ्गल्यायाकृतिदहनं^२ धीयते^३ । तस्मान्मासे
संवत्सरे वा काले पालाशशाखानां सपत्नाणां षड्यधिकशतचयं
दर्भांश्च गृह्णाति^४ शुद्धे देशे गोमयेनोपलिप्ते तिलाक्षतानव-

१ गच्छेत् । अस्यो० B.

२ बलिं ins Ma Ed.

३ Ed adds विज्ञायते ।

४ Thus Vi La; खतो न दाह्या भवत्या Ma Ed; मृतो न दाह्या भवत्या My.

५ माङ्ग० Ma Ed Bh.

६ धीयते Vi My Bh; विधीयते Ma Ed.

कीर्यं यद्याहिताग्निः कृष्णाजिनमास्तीर्यं तत्राकृतिं तावतीं
 करोति^१ तत्रास्थीनि पालाशदण्डाः पक्षाणि मांसं सिरा
 रोमाणि च दर्भा भवन्ति^२ तस्याङ्गान्युद्दिश्यास्थिगणना^३
 शिरश्चत्वारिंशत्कण्ठं दश बाह्वं शतमङ्गुलयो दश वक्षस्त्रिंश-
 दुदरं विंशतिर्वृषणे सौव्यां च सप्त शिश्नं त्रीण्यूहं शतं^४
 जानुनी दश जङ्घे विंशतिरङ्गुलयो दशेति विन्यस्य पक्षाणि
 मांसं सिरा रोमाणि च दर्भैः कृत्वा बध्नीयात्तदेवमाकृतिं^५
 पुरुषस्य स्त्रिया^६ वा कृत्वा तस्य तस्याग्नौ व्याहृतीर्ज्ज्वा^७
 पूर्ववद्दहत्या भस्मसादाकृतिदहनमित्येके^८ ॥ १२ ॥

अथैकोद्दिष्टं व्याख्यास्यामो^१ दशमे चाह्यनशनमत्यये^२
 गुरुणां त्रिशक्ताः कृशवृत्तयो^३ घृणावन्तः सकलेन्द्रिया
 मुक्तयोनिदोषा ब्राह्मणाः पात्रमित्यामनन्त्येकस्त्रयः पञ्च सप्त
 नवैकादश वा शक्त्या निमन्विता^४ भवन्त्येकादशदिने
 मृतकनिमित्तत्वाच्चैमित्तिकमेकोद्दिष्टश्राद्धममन्त्रकमाचचौरन्^५
 समन्त्रकं संस्कारं कृत्वा कथममन्त्रकं^६ तस्मात्सपिण्डीकरण-^७
 वद्धत्वा श्राद्धमित्येके^८ गृहस्य पूर्ववच्छोधनं कृत्वा दर्भेण स्थालीं
 बद्धा तिलोदनं कव्यमिति पाचयेत्ततः स्नातानुलिप्तानहते

१ तद् om. La Vi My.

२ स्त्रियो B.

३ These two words only in B.

४ चाङ्गानशनव्रतम० B ; चाङ्गानशनम० Ed La ; चान्यनशनम० Vi My.

५ कुशद० Ma Bh My La.

६ नि om. B.

वाससौ वसानान्सकुण्डलाङ्गुलीयकधारिणो दक्षिणामुखा-
 न्याचीनावीतिनो दक्षिणग्रेषु दर्भेषु मतिलेखामनेषु दक्षिणतो
 ऽग्नेर्निवेश्य सापसव्यं वाचंयतः सिकताभिरुदक्प्रागपरमरत्निमात्रं
 वितस्या^१ दक्षिणतो भागोन्नतं स्थानं कल्पयेन्निधायौदुम्बरौ^२
 ५ ग्राखां पूर्ववद्दर्भेणापसव्यं कृत्वा खननं तिलानामुक्षणमयुग्मानां
 दक्षिणायं बर्हिषामुदुम्बरपत्राणां चास्तरणं^३ तत्र मतिलाक्षतं
 पुष्पमेकं निधाय गोचरनामादिना तस्यार्चनमभिधाय
 कव्यस्थालीं तिलोदनेनाङ्गुलाग्रेषु सूक्ष्मं पिण्डं कृत्वा पवित्र-
 पाणिरवाङ्मुष्टजानुभ्यां^४ भूमिं पौडयन्निर्वपति^५ वस्तोत्तरी-
 १० यादिदधुपदंशबदरप्रमृति^६ भक्ष्यं मुखवासं चार्पयेत्^७ मतिला-
 क्षतपवित्रमुदकुम्भं निदध्याच्छूर्पेणाच्छाद्य पिण्डसुपरिष्ठात्स-
 तिलाक्षतं पुष्पं दर्भेण निदध्यान्तदीयं वस्त्रं कांस्याद्युपानट्कृत्वं
 च सर्वं निवेश्य तेभ्यो दानं पिण्डशेषादि पात्रेषु तेषामभि-
 धायार्पयित्वा भुञ्जतामित्यङ्गुष्ठमूलं गृहीत्वा भोजनं पूर्व-
 १५ वदुच्छिष्टमपनीय बहिर्दक्षिणस्थामवटे प्रक्षिप्य सह पिण्डेन
 तज्जलं स्थावयेत्^८ वायसेभ्यो बलिदानमथवा श्वचण्डालानुपहते
 देशे विसर्जनं पिण्डस्य^९ श्वेनकाकाटीक्ष्ण वारयेद्यस्मात्तद्रुपाः
 पितर आगच्छन्ति^{१०} स्नात्वा खस्तिवाचनमस्त्राद्यदानमौपासन-
 हरणं वैश्वदेवं च कुर्यात्पूर्ववदेकोद्दिष्टमिति^{११} ॥ १३ ॥

१ Ed is the only source which reads वितस्यायतं ।

२ सपवित्र० B.

३ दधि om. Ed La and apparently Bh ; दंशं A La ; बदरी B.

अथ तथा मासि मासि तद्दिने पिण्डनिर्वापो ^१ मासे
 तैलसंपर्कस्तौथे वा मङ्गलयोगो भवति ^२ यस्मादेकोद्दिष्टा-
 च्चिमासः षण्मासो वत्सर इति वा प्रेताध्यायनकालस्तस्मात्तेषु^३
 कालेष्विष्टकाले पितृस्थानगतायेति क्रमेण चिभिः पिण्डैस्तस्य
 पिण्डस्यारोपणं सपिण्डौकरणं कुर्याद्वै^४ श्वदेवाधारं अपणं ^५
 पूर्ववत्तिलोदनस्य ^६ वैश्वदेवं ऊत्वा प्राचीनावीती वीतिहोच-
 मिति समिधं कथ्यमाविध्य^७ दग्ध्वा पृथिवीगतानन्तरिचगता-
 न्दिविगतानिति पितृणामावाहनं^८ जुष्टाकारादिसंवापनान्तं
 कर्म कुर्यादक्षतादिनार्चयित्वा तिस्रः समिधो ऽग्नये
 कथ्यवाहनाय स्वधा नमः स्वाहेत्युत्तरस्यां सोमाय पितृमते ^{१०}
 स्वधा नमः स्वाहेति दक्षिणतो^९ यमाय चाङ्गिरस्यतये स्वधा
 नमः स्वाहेति मध्ये ^१ चक्षुरास्यमिति होमश्च^{११} एते य दह
 पितरं^{१२} उग्रन्तस्त्वा सा नो ददालित्यृचः पितृदैवत्या ऊत्वा^{१३}
 पृथिवीगतेभ्यः पितृभ्यो ऽन्तरिचगतेभ्यः पितामहेभ्यो दिवि-
 गतेभ्यः प्रपितामहेभ्यो^{१४} जुहुयात् ^१ ॥ १४ ॥ १५

पूर्ववद्यथोक्तस्थाने निहन्मि सर्वमिति तिलोदुम्बरपत्र-
 दर्भानास्तौर्यार्चयित्वा पितृस्तस्थानात्प्रमुखतस्तस्य च स्थानं

१ कालं instead of कालस् La Vi My.

२ Thus Vi My La; ०मासिथ्य Ed; ०मादग्ध्वा Ma; Bh. आवीर्य(!).

३ दक्षिणस्यां B.

४ Thus Ed; La Vi and My are incomplete here; होममेते यः पितरं Ma. For the mantra cp. II. 2 : 22. 3.

५ In Ed only.

६ Ma ins. स्वधा नमः स्वाहेति ।

कृत्वा तथैव तन्नाम्नार्चयत्या मा वाजस्येति पात्रं प्रक्षालयति ।
 तत्राग्निरिन्देत्यन्नं निक्षिप्य सतिलं घृतं^१ चतुर्धा कृत्वा
 पिण्डाङ्करोत्ययमोदनं^२ इति^३ पिण्डांस्त्रीन्प्रधानान्निर्वपति ।
 प्रथमं ये मृतास्ते पितर इत्युच्यन्ते तत्पूर्वमृताः^४ पितामहा-
 ५ स्तेषां पूर्वमृताः^५ प्रपितामहास्तेभ्यः परे ज्ञातिवर्गा भवन्ति ।
 तस्मात्तेषां चतुर्णां पिण्डनिर्वापः क्रमेण भवति । तस्य च
 स्थाने तथैव पिण्डमेकं निरूप्य^६ पितृस्थानगतायेति तत्पिण्डं
 त्रिधा कृत्वा पिण्डे पिण्डे तथैकैकं^७ भागं^८ निक्षिपति ।
 यस्मादेष परिवत्सरान्ते पितृत्वं प्राप्तवांस्तस्माद्यत्नेनैवमुद्दिश्य^९
 १० पितृकं कुर्यात्तत्सर्वं जलपिण्डदानादि विनास्य नाम्ना पितृभ्य
 इति कुर्याद्वाच्यामवटं स्थलवदायतावनतं^{१०} खनितोद-
 कुम्भेनोर्जं वहन्तीरिति तर्पयित्वा मुखवासादिदक्षिणां दत्त्वा
 शूर्पणाच्छादयित्वा पितृभुक्तं पितृजीर्णमित्युपजुह्वान्तहोमो ।

१ चरं instead of घृतं Ed only ; this reading may be right.

२ मोदनम् all exc. Ed ; इति om. Ed.

३ तत्पूर्वमृतकाः Ed. तत्पूर्वं ये मृताः Ma.

४ तेषां पूर्वमृतकाः Ed. तत्पूर्वं ये मृताः Ma. again.

५ निरूप्य all, only Ed निर्वाप्य

६ Thus Bh ; तथैकैकभागं La Vi My ; तथैकं भागं Ma ; तदेकैक-
 भागं Ed.

७ यत्नेन only in Ma, but La Vi My (तस्माद्यत्नेनमु०) show a trace
 of it.

८ Thus Ma, and this reading is mentioned in a footnote
 in Ed, where the text runs : खण्डिलवदाय तास्त्रावनतं ; खण्डिलव-
 दायतावनतं La Vi ; खण्डिलवदायतावनती My.

ब्राह्मणानां तर्पणमन्त्रेण पूर्ववत्^१ यथैवैतत्स^२ वत्सो^३ गवाश्चाज-
महिषमण्डलेषु यत्र कचन^४ गतां गामन्वेष्य तामेव तर्पयति
तथैव यथाविधिदत्तजलपिण्डदानादि यत्र वा गतं तमेवानू-
द्दिश्य^५ प्रौणयति^६ तस्मात्प्रयत्नेन पैदकं कुर्यान्मां स नास्तिको
भूदिति ब्राह्मणमिति सपिण्डौकरणं^७ तस्माद्वितीये तृतीये^८
वाङ्गि^९ तेभ्यस्तयाणां पिण्डानां क्रमेण निर्वापणमष्टकां
करोतीति विज्ञायते^{१०} ॥ १५ ॥

पञ्चमः प्रश्नः समाप्तः ॥

१ यथा स वत्सो Ma.

२ कचिद् B.

३ Thus Ed; •नुद्दिश्य Ma Bh-La Vi My.

४ प्रणय त B.

५ Thus Bh only; चाङ्गि the others.

अथ निषेकादिसंस्काराणां प्रायश्चित्तं व्याख्यास्यामः ।
 स्नात्वा संकल्प्य पुण्याहे विधिवत्संस्कारान्कुर्यात् । चतुर्दिशं
 चतुर्हस्तं गोचर्मैत्युक्तं । गोचर्ममात्रोपलिप्ते पूर्ववदग्निं निधा-
 याभिमुखमाभौनमग्निं ध्यात्वाघारं जुहुयात् । सर्वस्यादा-
 ५ वाधारे^१ क्रियालोपे विपर्यासे च व्याहृतीर्महाव्याहृतीर्गायत्रीं
 सावित्रीं मिन्दाहुतीं^२ वैष्णवं च द्विरावर्त्य^३ हुत्वा पुनराघारं
 जुहोति । स्थण्डिले परिस्ररणादिसंभारे च प्रमाणवर्जिते ह्रीने
 मिन्दाहुती सावित्रीं व्याहृतींश्च जुहुयात् । ऋत्विजोरभावं
 दक्षिणोत्तरयोः प्रागयं^४ कूर्चं^५ निधाय ब्रह्मसोमौ संकल्पयति ।
 १० सर्वं युग्मं प्राच्यामुदीच्यां वाग्रमन्तं^६ च दैविके करोति
 सर्वमयुग्मं दक्षिणस्यां^७ पश्चिमस्यां वाग्रमन्तं^८ च पैतृके करोति ।
 होमे न्यूने ऽतिरिक्ते च पूर्णाहुती मिन्दाहुती जुहोति ।
 विशेषे ऽनुक्ते सुवेण होतव्यमाज्यं हविव्याहृतिर्मन्त्रं प्रायश्चित्ते
 ऽनुक्ते वैष्णवं प्रायश्चित्तमग्रावाज्ये चरौ वा होमे^९ मच्चिक-
 १५ क्रिमिरोमपिपीलिकादिपतने तद्वापोह्य बर्हिषोद्दीप्य प्राजा-
 पत्यमाग्नेयमग्न्यायतने गोवराहश्वसर्पमण्डूकमार्जाराद्यैर्गमने

१ Instead of आधारे Ma : आघारहोमे ह्रीने ।

२ Here and elsewhere the Mss. मिन्दाहुतीर् or •हुति ।

३ •दृष्ट्या Ma Vi My ; cp VI. 1 (p. 90, l. 3).

४ प्रागये कूर्चं B.

५ आग्रं Bh only.

६ Thus La Ed ; दक्षिणपश्चिमस्यां वाग्रं Vi My ; दक्षिणपश्चिमस्या-
 मग्रं Ma.

७ होमे in B only.

तत्पदानौदं विष्णुरिति प्रोक्ष्य वैष्णवं रौद्रं च^१ परिस्तरणादि-
 सम्भाराणां दाहे भेदे च्छेदे नाशे च तत्तत्स्थाने संयोज्य
 मिन्दाहुतौ द्विरावर्त्य जुहुयात्^१ आधारे कृते तस्मिन्मग्नौ
 समुत्सन्ने ऽग्निं ध्यात्वा तद्भस्मायं ते योनिरिति समिधमा-
 रोप्योद्बुध्यस्वेति लौकिकाग्नौ समिधं निधायोज्ज्वालय परिषिच्य^५
 मनो व्योतिरयाश्वाग्ने मिन्दाहुतौ व्याहृतीश्च जुहुयात्^१
 सर्वहोमानामन्ते खिष्टकृत्प्रभृत्यन्तहोमे हौने विष्णोर्नुकादि-
 मिन्दाहुत्याश्रावितादीञ्जुहुयात्^१ ॥ १ ॥

ऋतौ संगमनं निषेकमित्याहुः^१ स्वभार्यायामृतुस्नातायां
 षोडशाहे संगमने हौने ऽग्निमाधायआधारं हुत्वा वैष्णवं^{१०}
 ब्राह्ममेन्द्रमाग्नेयं दद्म्यः स्वाहेत्यङ्गहोमं जयानभ्यातानाचाष्टमृतौ
 हुत्वान्तहोमं जुहोति स्नातामलंकृतां भार्यां पूर्ववद्गच्छेत्^१
 ऋतौ प्रथमे होमं जुहुयात्^१ ऋतावृतौ संगमनं करोति^१
 ततः सा भार्या गर्भमाधाय पुत्रं जनयति^१ पुत्रेण पितरः
 प्रीता भवन्ति^१ तेनैव स्वर्गं गच्छन्ति^१ तस्यां पुत्रहोनायां^{१५}
 पुत्रार्थमन्यां विवाहं कुर्यात्^१ यस्य भार्या पतिव्रत पुत्रवती
 साध्वी स सर्वा सिद्धिमाप्नोति^१ तस्मादुष्टामसाध्वीं बान्धव-
 संनिधौ त्यक्त्वा न्यासुपयच्छेत्^१ गर्भाधानादिसंस्कारेषु नान्दी-
 मुखे ऽभ्युदयश्राद्धे हौने दैविकेन सहैकाहे पैतृकवत्कृते
 च तत्कार्यमशुभं भवति^१ तस्मात्पूर्वद्युर्दैविकवत्कुर्यात्^१ द्वौ^{१०}
 विश्वेदेवौ चतुरः पितृब्राह्मणान्वरयित्वा नान्दीमुखाः पितरः

प्रियन्तामिति हस्ते यवोदकं दत्त्वाधारान्ते पूर्ववद्धोमं ऊत्वान्ते
ब्राह्मणान्भोजयेदुद्यन्तं^१ वा ददात्यन्यथा^२ नान्दीमुखं कृत्वा
पुनः शुभकर्म कुर्यात्^३ जातकर्मात्यानयोर्नान्दीमुखं वर्ज-
येदित्येके^४ ॥ २ ॥

- ५ गर्भाधानकाले ऽतीते क्रियाहीने विपर्यासे च पूर्व-
वदाधारान्ते सुवर्णेन गर्भवत्कृत्वा तस्याः कुक्षौ संन्यस्य दर्भेण
बन्धयेत्परिषिच्य वैष्णवं ब्राह्मं रौद्रमैन्द्रमाग्नेयं बार्हस्पत्य-
मङ्गहोमं च ऊत्वा पूर्ववद्गर्भाधानं कुर्यात्^५ विष्णुसूक्तेनो-
दरमभिमृशति^६ सुर्वणगर्भमादाय ब्राह्मणेभ्यो दत्त्वा तान्भोज-
१० यति^७ पुंसवनसीमन्तयोश्च गर्भाधानवत्प्राचक्षितं ऊत्वा तौ
करोत्यन्तःपुंवद्रूपयुतं^८ सुवर्णगर्भं पुरुषसूक्तेनोदरमभिमृशतौति^९
विशेषो^{१०} विष्णुबलौ हीने वैष्णवं विष्णुसूक्तं चतुरावर्त्य
ऊत्वा विष्णुबलिः कर्तव्यो^{११} लौकिकाग्नौ गर्भसंस्काराञ्चुहोति^{१२}
पितुरौपासनाग्रावित्येके^{१३} भर्तुर्मरणे तत्पिता भ्राता सपिण्डो
१५ योनिबन्धुर्वा कुर्यात्^{१४} गर्भिण्याः प्रथमे गर्भे कृता गर्भ-
संस्कारास्तस्याः सर्वगर्भाणां संस्कारा भवन्तीत्येके^{१५} ॥ ३ ॥

कुमारस्य कुमार्याश्च जनने सपिण्डानां दशाहमाग्नौ च

१ Thus B ; उद्यन्तं A and La.

२ Ed ins. नान्दीमुखे हीने वैष्णवं ब्राह्मं रौद्रमेते य इह पितर उग्रमन्त्रा
सा नो ददातु श्रुतिवीजतेभ्य इत्यादि पितृदेव्या ऊत्वा । तथा ।

३ युक्तं Ed only.

४ ०दरमभिमृशति My ; ०दरमभिमृशन्निति Vi ; ०दरमभिमृशन्नमिति
La Ed ; ०दरमभिमर्शनमिति Ma.

विधौयते^१ पुरुषस्य मपिण्डता षष्ठपुरुषावधिः कन्याया-
 स्त्रिपुरुषावधिर्भवति^२ आशौचे सूतके प्रेतके च सन्ध्यो-
 पासनादिनित्यकर्माण्यन्यानि^३ दैविकपैद्वकाणि स्वाध्यायदान-
 प्रतिग्रहाणि च वर्जयति^४ कुमारे जाते जातकाग्नौ प्रातर्होमे
 हीने व्याहृतीश्चतुरावर्त्य ऊत्वा सायं द्विगुणं सायं हीने ५
 प्रातर्द्विगुणं पूर्ववदा दशाहान्जुहोत्यतीते ऽप्येवं जातकर्म
 कुर्यात्^१ जातकाग्नौ समुत्सन्ने तद्भस्म^२ पूर्ववत्समिधमारोप्य
 लौकिकाग्नौ निधाय प्रायश्चित्तं ऊत्वा तथैव जुहुयात्^३
 दशमे ऽहनि जातकाग्निमरणमिधो^४ वा समारोप्य तमेवाग्निं
 मथित्वाधाय वास्तुहोमोत्थानहोमौ ऊत्वाग्निं समारोप्याप्रमादं २०
 निदधाति^१ उत्थानस्य काले ऽतीते वैष्णवं ब्राह्मं रौद्रं
 प्रायश्चित्तं ऊत्वा पूर्ववत्कुर्यान्नामकरणस्य वैष्णवं मूलहोमं
 यद्देवादिदिग्दैवत्यं च ऊत्वा नामकरणं करोति^२ ॥ ४ ॥

नक्षत्रहोमे हीने स्कन्ददैवत्यं नवग्रहदैवत्यं वैष्णवं प्राय-
 श्चित्तमन्नप्राशने काले ऽतीते बालेनैवान्ने भुक्ते च जातकाग्नौ २५
 वैष्णवं ब्राह्ममाग्नेयमैन्द्रं^३ सौम्यं बार्हस्पत्यं च ऊत्वाष्टमे दशमे
 द्वादशे वा मासे ऽन्नप्राशनं ब्राह्मणभोजनं च कुर्यात्तत्तत्काले^४
 प्रवासागमनपिण्डवर्धनयोर्हीने मूलहोमं जुहोति^१ चौडके
 काले ऽतीते मन्त्रवर्जं हृते च जातकाग्नौ वैष्णवं मूलहोमं

१ सन्ध्योपा० all exc. Ed.

२ भस्मनि Ed only.

३ समिधि instead of इधो B.

४ सौरं instead of ऐन्द्र Ma.

ब्राह्मं वारुणमाग्नेयं रौद्रं च कृत्वा यथाशक्ति सुवर्णपशुदान-
ब्राह्मणभोजनानि कृत्वा चौडकं कुर्यात् ^१ ॥ ५ ॥

अथ निषेकादौनां मामान्यप्रायश्चित्तं ^१ विष्णोर्नुकादि-
मिन्दाकृत्याश्रावितादौन्दिरावर्त्य कृत्वा तत्तत्कर्म कुर्यादिति
५ केचित् ^१ अथवाप्युपनयनं यावत्तावत्कालं गर्भाधानादिचौड-
कान्तेषु हौनेषु तन्त्रयित्वैकहोमे कुर्याच्चेत्पिता चान्द्रायणं
पुत्रः प्राजापत्यं चरित्वा ब्राह्मणभोजनसुवर्णपशुदानानि कृत्वा
विष्णोर्नुकादिमिन्दाकृत्याश्रावितादौरौद्रं मूलहोमं वैष्णवं
च द्विरावर्त्य प्रत्येकं कृत्वा तन्त्रयित्वैकहोमे गर्भाधानादीन्
१० कुर्यात् ^१ आधारान्ते होमस्यैका भवत्यादावन्ते च प्रत्येकं
परिषेकं करोतीति विशेषः ^१ ॥ ६ ॥

ब्राह्मण्यां ब्राह्मणाज्जातमात्रस्य ^२ ब्राह्मणस्य प्रथमजन्म
स्यादुपनयनसंस्कारे द्वितीयं भवति ^१ द्वितीयजन्मन्याचार्यः
पिता सावित्री माता ^१ दाभ्यां जन्मभ्यां द्विजो भवत्यष्टवर्ष
१५ ब्राह्मणमुपनयीतेति श्रुतिस्त्वाद्गर्भाधानाद्यष्टमे वर्षे ब्राह्मण-
स्योपनयनं श्रेष्ठं ^१ तदसम्भवे नवमे दशमे वाप्या षोडशात्कुर्या-
^१ त्षोडशे वर्षे ऽतीते पूर्वोक्तमुद्दालकप्रायश्चित्तं ^२ गर्भाधानादि-
संस्कारं च कृत्वा शूद्रे ^३ ब्राह्मणभोजनसुवर्णपशुदानानि

१ इति विज्ञायते instead of इति विशेषः Vi My.

२ °जातमात्रे A, °जातमात्रो La.

३ °लकप्रायश्चित्तं Ed Bh ; °व्रतं Ma Vi My ; °लकप्रायश्चित्तं व्रत L

४ शूद्रो Vi My.

कुर्यात्पिता चान्द्रायणं चरित्वा तस्य जातकाग्निमाधायाघारं
 ऊत्वा मिन्दाऊतौ पूर्णाऊतौ ब्राह्मं वैष्णवं चाष्टशतमावर्त्य
 ऊत्वा पूर्ववदुपनयनं कुर्यात्पितृभ्रातृज्ञातिसगोत्रमातुलादिषु
 यः शुचिर्विद्वानुपनयनं करोति^१ अन्यथा मलान्धकारौ तेन
 याजयति^२ पित्रादिबान्धवालाभे ऽन्यं ब्राह्मणमुपनयनार्थं ५
 भजेत^३ व्याधिदुर्भिक्षाद्यैरन्यजातौ न्यूनं समाश्रिते सुवर्ण-
 पशुभूम्यादौन्दत्वाग्निमाधाय वैष्णवं यद्वेवादौब्राह्ममैन्द्रं वारुणं
 मूलहोमं व्याहृत्यन्तं ऊत्त्वोपनयनं कुर्यात्^४ ॥ ७ ॥

उपनयनप्रभृति ब्रह्मचारौ पूर्ववत्स्नात्वा सन्ध्यामादित्यं
 चोपस्थाय तर्पणं ब्रह्मयज्ञं च कृत्वा सायंप्रातरा समावर्तना- १०
 नित्यमग्नौ समिद्धिजेजुःकृत्वा^१ नित्यस्नानविहीने^२ पूर्ववत्स्नात्वा
 जुम्बकाद्य स्वाहेति निमज्ज्य नारायणं ध्यायन्सुजुम्बकेनाघ-
 मर्षणसूक्तेनाघमर्षणं कृत्वा वैष्णवमन्त्राञ्जपति^३ सन्ध्योपासन-
 विहीने^४ स्नात्वा दश प्राणायामान्कृत्वाष्टशतं सावित्रौमधौत्य
 सन्ध्यामुपास्य वैष्णवान्सौरमन्त्रांश्च जपति^५ पुनःसन्ध्यागमा- १५
 दनशनं कृत्वा सन्ध्यामुपासीतेत्येके^६ तर्पणहीने द्विगुणं तर्पयति
 ब्रह्मयज्ञविहीने पुरुषसूक्तपूर्वं यजुःसंहितां स्वाध्यायं करोति^७
 प्रातःसमिद्धोमे हौने सायं द्विगुणं सायं हौने प्रातर्द्विगुणं^८
 दिनत्रये स्नानादौ हौने पूर्ववत्स्नानजपं^९ कृत्वा सौरमाग्नेयं च

१ नित्यस्नाने हौने La Vi My.

२ सन्ध्योपासनहीने Ma La Vi My.

३ Thus Bh La Vi My ; ०जपो Ma Ed.

ऊत्वा समिद्भिर्जुहुयात्प्ररात्रौ हीने नित्यकर्मण्यवकीर्णो^१
भवति । ॥ ८ ॥

अथावकीर्णप्रायश्चित्तं^१ सप्तरात्रं स्नानसन्ध्योपासनस्नाध्याय-
समिद्धोमभेदाचर्यादिहीने मेखलोपवीताजिनदण्डधारणादि-
१ ब्रह्मचर्यवर्जिते^२ च पादकच्छमुपवासं वा कृत्वाग्निमाधाय
परिस्तीर्य परिषिच्याज्येन पाहि नो अग्न एनसे पाहि नो
विश्ववेदसे यज्ञं पाहि सर्वं पाहि कामावकीर्णः कामाभिद्रुग्धः
सं मा सिञ्चन्त्विति^३ ऊत्वा पुनरुर्जा सह रय्या पाहि
चतसृभिः^४ स्नाहेत्यतो देवा इदं विष्णुरिति जुहुयात् ।
१० पितृज्येष्ठयोरन्येषामुच्छिष्टभोजने मधुमत्स्यमांससूतकप्रेतका-
न्नाद्यभोज्यभोजने^५ च पुनरुपनयनं करोति । ॥ ९ ॥

अथातः पुनरुपनयनं^१ पादकच्छमुपवासं वा कृत्वाग्नि-
माध्याधारात्ने व्याहृत्या पलाशसमिधो^४ ऊत्वाज्येन विष्णु-
सूक्तं मिन्दाऊत्वाश्रावितादीन् पूर्णाहुती व्याहृतौश्च ऊत्वा
१५ पूर्ववदुपनयनं करोति^१ वपनमेखलाजिनदण्डधारणव्रतभेदा-

१ Thus B ; °कीर्णो Vi La Ed ; °कीर्णं My.

२ °चर्यादिवर्जिते Ma.

३ Here again the two groups diverge widely. I have accepted the reading of B ; Ed : सिञ्चन्त्विति अहोभि (var. चतुर्पदीभि) रुर्जा पते पाहि चतसृभिः । Vi : गृहभिरुर्जा पते पाहि च० । My : गृह्यभि-
युज्यायते पाहि च० । La, on the whole, sides with group A.

४ Thus Ma Bh La Vi My ; °प्रेतकाद्यभोज्य० Ed.

५ पलाश० Ma Ed La Vi ;—समिधो La Vi My.

चरणानि^१ पुनःसंस्कारे वर्ज्यन्ते^२ । ऽथवा सावित्रीमष्टशतमा-
वर्त्याभिमृश्य तथैव घृतं प्राश्नीयाद्गुरोरुच्छिष्टं वा भुञ्जीत^३ ।
ततः^४ पूतो भवति^५ ॥ १० ॥

पारायणव्रतबन्धविसर्गं च काले^६ ऽतीते^७ हीने^८ ऽष्टुप-
नयनाग्निमाधायाघारान्ते तत्तद्गतसूक्तं^९ वैष्णवं चतुरावर्त्य^{१०} ५
ऊत्वा वेदव्रतानां बन्धं विसर्गं च कुर्यात्^१ । उपाकर्मणि चतु-
र्वदादिमन्त्रान्ब्राह्मणमार्षं चतुरावर्त्य ऊत्तोपाकर्म कुर्वीत^१ ।
आवणहोमं ऊत्वान्ते सावित्या सहस्रसमिधो जुहोति^१ ।
आवणे चोपाकर्मवत्प्रायश्चित्तं विधीयते^१ । प्राजापत्यादिवेद-
व्रतान्याचरन्वेदानधीयीत । नधीयानः सर्वकर्मबहिष्कार्यो भवत्य- १०
शक्तो ऽपि यत्किञ्चिच्छाखामधीयीत^१ । समावर्तनं कृत्वा
स्नातको व्याहृत्याग्नावाज्यमा पाणिग्रहणान्नित्यं जुहोति^१ । समा-
वर्तनक्रियाहीने पाणिग्रहणे कृते चान्द्रायणं चरित्वाग्नि-
माधाय सावित्रीं वैष्णवं ब्राह्मणमार्षमाग्नेयं शतमावर्त्य ऊत्वा
समावर्तनं^२ कृत्वा^३ पुनर्विवाहं^४ करोति^५ । पुनर्विवाहे पूर्ववत्सर्वं १५
कुर्यात्^१ ॥ ११ ॥

१ भैक्षचर० Ed only.

२ Thus Ed La My ; वर्ज्यं । तथैव Vi ; वर्ज्याः B.

३ स ins. La Vi My.

४ कालातीते Ma Ed Bh.

५ क्रियाहीने Ed only.

६ तत् double La Vi My, once Ma Ed.

७ La Vi My om.

८ Ed om.

ब्राह्मणो ब्राह्मणीं नग्निकां गौरीं वा कन्यां चत्रियः
 चत्रियां वैश्यो वैश्यां वरयेदष्टवर्षादा दशमानग्निका^१
 रजस्यप्राप्ते दशवर्षादा द्वादशाङ्गौरीत्यामनन्ति^२ । समावर्तनं
 कृत्वा विवाहकाले ऽतीते क्रियाहीने ऽप्युपनयनाग्नावाधारं
^५ ऊत्वा ब्राह्मं वैष्णवमाग्नेयं शतमावर्त्य ऊत्वाग्न्यर्थं पुत्रार्थं च
 ब्रह्मादिषु चतुर्षु पूर्वाभ्यन्तरे परेण ब्राह्मणो विवाहं कुर्यादा-
 सुरादिष्वसत्युत्रा जायन्ते । तस्मादासुरेण गान्धर्वेण विवाहे
 कृते चान्द्रायणं चरित्वाग्निमाधाय ब्राह्मं चर्यास्त्रिंशद्वैष्णवं
 सावित्रीमाग्नेयं शतमावर्त्य ऊत्वा ब्रह्मादिष्वेकेन पुनर्विवाहं
^{१०} कुर्यादासुराद्विगुणं गान्धर्वं गान्धर्वाद्विगुणं राक्षसे राक्षसा-
 द्विगुणं पैशाचे प्रायश्चित्तं करोत्यासुराद्यैः शस्त्रैः चत्रियवैश्यौ
 विवाहं कुर्यातां पूर्वेषामभ्यन्तरे परेण । ब्राह्मणेनासुरगान्धर्वौ
 च विधिना कर्तव्यावित्येके । होमं ऊत्वा राक्षसपैशाचौ
 चेत्यपरे । अन्यथा कन्यागमनप्रायश्चित्तं करोति । ॥ १२ ॥

^{१५} रजःप्राप्तौ^३ कन्यां^४ विवाहे कृते^५ कृच्छ्रं चरित्वाग्निमाधाय
 वैष्णवं सावित्रीं शतमावर्त्य ऊत्वा तां पुनर्विवाहं कुरुते ।
 विवाहे होमकाले कन्याया^५ रजस्युत्पत्ते तां स्नापयित्वा न्य-
 दस्त्रं परिधाप्य पुण्याहं कृत्वा प्रोचणैः प्रोक्ष्य मिन्दाऊत्या-

१ नग्निकां La Ed.

२ Thus Ma My; गौरीमित्या० Vi Ed La.

३ Thus Ma Ed Bh; रजःप्राप्तां Vi; रजःप्राप्त My; रजःप्राप्तकन्या-
 विवाहे La.

४ कन्याविवाहे Vi My.

५ कन्या Vi My; Ma and La om. this word.

आवितादीन्याहतीश्च ऊत्ता कर्म प्रवर्तेत^१ । तत्क्रियापरिसमाप्ते
सा वधूरशुचिर्भवति^२ । ज्येष्ठे तिष्ठत्यनुजेन विवाहे कृते परि-
वेत्तानुजश्चान्द्रायणं चरित्वा परिवित्तिं ज्येष्ठं विवाहं कार-
यित्वा पूर्ववत्प्रायश्चित्तं ऊत्ता पुनर्विवाहं कुर्यात्^३ ॥ १३ ॥

परदेशगते ज्येष्ठे द्वादशवर्षे ऽतीते मृतसेवाकृतिदहनादि^४
कर्म कृत्वा प्रायश्चित्तं ऊत्ता विवाहं कुरुते^५ । तस्मिन्पुनरागते
ऽनुजः^६ पूर्ववत्प्रायश्चित्तं^७ ऊत्ता विवाहं^८ करोति । ब्रह्महत्याद्यैः
पतिते ज्येष्ठे बान्धवमन्निधौ वारिपूर्णघटत्यागेनैव तं त्यक्त्वा
चान्द्रायणं चरित्वा विवाहं कुरुते^९ । विवाहान्ते वधूगृहाद्वि-
वाहाग्निमौपासनं वधू च खगृहमानौयोत्तरस्यां यथोक्ते ऽग्नि-
कुण्डे पूर्ववद्वर्हिषा खनित्वा प्रादेशमात्राः प्रागन्ताश्चोत्तरा-
न्तास्तिष्ठस्तिष्ठो^{१०} लेखाः षडुल्लिखित्वा^{११} प्रोक्ष्य हिरण्यशकलं
ब्रौह्मैवा निधाय तत्राग्निं निदधाति^{१२} । सो ऽग्निर्नित्यं^{१३} धार्य-
श्चतुर्थे ऽहन्याग्नेयस्थालीपाकं वैश्वदेवं च कुर्यादित्येके^{१४} ॥ १४ ॥

पाणिग्रहणप्रभृति गृहस्थो ऽपि नित्यं स्नानं सान्ध्यो-^{१५}
पासनं ब्रह्मयज्ञं च कृत्वा नित्यमग्न्याधानाद्विवाहाग्नावौपासने
परिस्तीर्य परिषिञ्च्य सायंप्रातर्ब्रौहिभिर्गग्निहोत्रहविषा वा

१ प्रवर्तेरन् Vi My.

२ कुरुते Vi My.

३ चानुजः A and La.

४ प्रा० ऊत्ता वि० om. Ed ; ऊत्ता वि० om. La Vi My.

५ तिष्ठः once A and La ; Ma and La read 'चरन्ताश्च ति०'.

६ 'स्तिष्ठ' A.

७ 'नित्यो' A and La.

होमं जुहुयात्^१ सायंहोमे हीने प्रातरग्नये स्वाहा वैश्वानराय
 स्वाहेति प्रातर्होमे हीने सायमग्नये स्वाहा पयिहते स्वाहेति
 प्रायश्चित्ताहुतीहुत्वा पूर्ववदा व्यह्वानुहोतौपासने ऽजसे
 वर्तमाने व्यहे होमे विच्छिन्ने पतिरेकोपवासं कृत्वा तत्पुन-
 ५ राधानं करोति^१ सद्यो ऽनुगते क्षिप्रं व्यह्वान्तरे ऽग्निं ध्यात्वा
 तद्गन्मायं ते योनिरिति समिधमारोप्योदुध्यस्वेति लौकिकाग्नौ
 समिधं निधाय पूर्ववत्प्रायश्चित्तं कृत्वा नित्यं जुहुयात्^१ अनु-
 गते व्यहे ऽतौते ऽन्याग्निनापि संसर्गे च पत्नी प्राजापत्यं पाद-
 कृच्छ्रं वा पतिरेकोपवासं कृत्वा पुनराधानं कुर्यात्^१ ॥ १५ ॥

- १० अथातः पुनराधानं^१ पूर्ववदरण्यां मथितं व्याहृत्या
 ओत्रियागारादाहृतं वाग्निमाधाय पूर्ववदाधारं जुहुयाद्ऽग्निं
 परिषिच्योत्पूतमाज्यं सुवेणादाय सुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वा
 पूर्णाहुतीं^१ जुहोति^१ तथा चतुर्गृहीतं गृहीत्वा तन्तुं
 तन्वन्नुदुध्यस्वाग्ने चयस्त्रिंशत्तन्तव इति तन्तुमतीक्ष्णसो ऽग्ने
 १५ ऽभ्यावर्तिन्नग्ने ऽङ्गिरः पुनरूर्जा सह रय्येत्यभ्यावर्तिनीश्वतसो
 मनो ज्योतिरिति मनस्वतीं प्रजापतिर्जयानिति प्राजा-
 पत्यमन्वग्निरुषसामित्यनुख्यामयास्वाग्ने ऽमीति प्रायश्चित्तीया-
 सुद्वयं तमस इति ज्योतिष्मतीमायुर्दा अग्न इत्यायुर्दा
 मिन्दाहुतौ व्याहृतौश्च प्रत्येकं चतुर्गृहीतं गृहीत्वा पुनराधानं
 २० कृत्वा^१ पूर्ववदौपासनं जुहोतौपासनं धार्य कर्तुमशक्तो ऽध्वानं

१ Before पूर्णाहुती (०ति Ed My, ०तीर् Vi) Ma ins. द्विः कृत्वो ।

२ कृत्वा Vi My.

गमिष्यन्वाप्यथं ते योनिरित्यरण्यां समारोष्य पुनर्जातवेद^१
 इत्यहरहर्मयित्वा जुहुयात्^२ अथवा या ते अग्न इत्यात्मन्युपा-
 वरोहेति समिधं^३ वा समारोष्य तेनैव लौकिकाग्नावरोष्य
 जुहुयात्^४ समारोपणे कृते होमे विच्छिन्ने पूर्ववत्प्राय-
 श्चित्तमा द्वादशाहाज्जुहोति^५ द्वादशाहे विच्छिन्ने पुनराधानं
 करोति^६ मासे विच्छिन्ने प्राजापत्यं षण्मासे चान्द्रायणं
 संवत्सरे प्राजापत्यं तप्तकच्छ्रं चान्द्रायणं चरित्वा तद्व्यं
 ब्राह्मणेभ्यो दत्त्वा पुनराधानं कुर्याद^७ग्नौ त्यक्ते भूणहा भवति^८
 पर्वणि पर्वणि स्थालीपाकः प्रसिद्ध^९ एवमौपासनं^{१०} ऊत्वा^{११}
 पञ्च महायज्ञान्करोति^{१२} ॥ १६ ॥

१०

ब्रह्मयज्ञो देवयज्ञः पितृयज्ञो भूतयज्ञो मनुष्ययज्ञश्चेति
 पञ्च महायज्ञाः^१ सावित्रीपूर्व^२ नित्यमिषे^३ त्वोर्जे त्वेति
 यथाकामं नैमित्तिके सावित्रीपूर्वेर्द्वादशसूक्तैरग्निमीडे पुरो-
 हितमिषे त्वोर्जे त्वाग्न आयाहि शं नो देवीरिति चतुर्वेदादि-
 मन्त्रैर्वा स्वाध्यायो ब्रह्मयज्ञः^४ पक्वेनाग्नेन वैश्वदेवेन देवेभ्यो^५
 होमो देवयज्ञः^६ पितृभ्यो बलिहरणं पितृयज्ञो^७ भूतेभ्यो
 बलिदानं भूतयज्ञो^८ ऽतिथिभ्यो ऽभ्यागतेभ्यो ऽन्नप्रदानं^९

१ ऽवेदस La Vi My.

२ Thus A and La ; समिधि B.

३ प्रसिद्धमेवौपासनं कृत्वा Vi ; प्रसिद्धमेवसौपासनं कृत्वा My ; कृत्वा La.

४ Thus La Ed ; Ma has नित्यं but not सावित्रीपूर्व ; Vi My incomplete.

५ अन्नदानं B.

मनुष्ययज्ञो ^१ गृहस्थो यत्पक्वं भुञ्जीत पक्वेन^१ तेन भोक्ष्यन्-
 भोक्ष्यन्वापि स्वगृहे तस्मिन्नौपासनाग्नौ लौकिकाग्नौ वा
 सायंप्रातर्वैश्वदेवं जुहुयात् ^१ रात्रावमन्त्रकं बलिहरणं पत्नी वा
 करोत्येकाहे वैश्वदेवहोमे हीने मनो ज्योतिरिति प्रायश्चित्तं
^५ ऊत्वा वैश्वदेवं जुहुयात् ^१ ॥ १७ ॥

त्यहे होमे हीने तन्तुं तन्वन्नित्यादि^१ तन्तुमतीर्वैष्णवं
 जुहुयाद्वादशाहे ऽग्नावौपासने^२ स्थालीपाकं कृत्वा पूर्ववदव-
 कौर्णप्रायश्चित्तं जुहोति ^१ प्रवासे ऽध्वनि परस्य गेहे च
 भोक्ष्यन्लौकिकाग्नाविन्धनाभावे भस्मापोह्याङ्गारे ऽङ्गाराभावे
^{१०} जले वा जुहोत्यन्नाभावे जलेनैव वैश्वदेवं कुर्यादैश्वदेवान्ते
 यन्नेनातिथिमभ्यागतं च भोजयति ^१ तथोरागतयोर्भोजने
 हीने^४ वैश्वदेववत्प्रायश्चित्तं करोति ^१ पाणिग्रहणप्रभृति
 गृहस्थधर्माण्यनुतिष्ठेत् ^१ चतुर्थीव्रतक्रियाहीने संगमने कृते
 चान्द्रायणं चरित्वाग्निमौपासनमाधाय वैष्णवं ब्राह्ममार्ध-
^{१५} माग्नेयं^६ बार्हस्पत्यं च ऊत्वा पुनश्चतुर्थीहोमं कुर्यादौपासने
 स्थालीपाकादीन्याकयज्ञसंस्थाञ्जुहोति^७ ^१ ॥ १८ ॥

१ Ed om.

२ इत्यादौर् Ed.

३ Vi My ins. विच्छिन्ने, Ma हीने ।

४ च ins. Ma Ed.

५ ०धर्मान् instead of ०धर्माणि Vi Bh.

६ ब्राह्ममाग्नेयमार्ध B.

७ संस्कारान् instead of संस्थान् B.

अथातः पाकयज्ञसंस्थानां प्रायश्चित्तं^१ द्वाविंशद्यज्ञेषु पञ्च-
 महायज्ञानुष्ठानं प्रथमो यज्ञः^२ । तस्य प्रायश्चित्तं पूर्वमे-
 वोक्तं^३ । पर्वणि स्थालीपाके हीने पादकृच्छ्रमुपवासं वा कृत्वाग्निं
 प्रणम्य प्राणायामं कृत्वाग्निदैवत्यं पथिकदैवत्यं च स्थात्यां दौ
 चरुं पक्वाग्निं परिस्तीर्य परिषिच्याज्येनाग्नेयं सौम्यं स्विष्टा-
 कारं मिन्दाहुतौ वैष्णवं व्याहृत्यन्तं ऊत्वा पूर्ववत्स्थालीपाकं
 दिगुणं जुहुयात्^४ । आग्रयणहोमे हीने नवाक्षे भुक्ते^५ पाद-
 कृच्छ्रमुपवासं वा कृत्वा स्थात्यामैन्द्राग्रं चरुं अपथित्वा
 पक्वेनाव्यमिश्रेणाग्नेयमेन्द्रं वैश्वदेवं स्विष्टाकारं पूर्णाहुतौ
 वैष्णवं च ऊत्वा पूर्ववदाग्रयणं कृत्वा ब्राह्मणान्भोजयित्वा नवान्नं^६
 भुञ्जीत^७ । यथोक्तकाले^८ ऽष्टकाहोमं ऊत्वा पितृभ्यः पिण्डं
 निरूप्य^९ ब्राह्मणान्भोजयेदथवाष्टकेति ब्राह्मणान्भोजयेदुद्यन्तं^{१०}
 वा ददात्यष्टकाहीने वैश्वदेवपैतृकौ दौ चरुं पक्वाज्यपक्वाभ्यां
 वैश्वदेवं वैष्णवं रौद्रं साम्यं पैतृकहोमं^{११} च चिरावर्त्य पूर्व-
 वदष्टकां कुर्यात्^{१२} ॥ १६ ॥

पिण्डपितृयज्ञे मामिश्राद्धे च हीने ऽष्टकावत्प्रायश्चित्तं
 जुहोति^१ चेज्जीयज्ञविहीने चरुं पक्वाज्येन^२ चरुणा सौम्यं

१ च ins. B.

२ यथोक्ते काले La Vi Ed.

३ निर्वाण्य Ma.

४ Thus Ma Bh Ed ; ०द्यन्तं La Vi My.

५ पैतृकं होमं La Ed ; होमं om. Vi My (reading ०कं)

६ पक्वा साज्येन La Vi My.

श्रीदेवतं विष्णुसूक्तं मिन्दाज्जत्याश्रावितादीन्हुत्वा पूर्ववच्चेत्या
 यजेताश्चयुजीयज्ञविहीने चरं पक्ताज्यचरुभ्यां^१ रुद्रसूक्तं मिन्दा-
 ज्जत्याश्रावितादीन्हुत्वा पूर्ववदाश्चयुज्या यजेत^१ प्रातर्होमान्ते
 विष्णोर्नित्यार्चने हीने सायं द्विगुणं सायं हीने प्रातर्द्विगुण-
 ५ मर्चनं हविर्निवेदनं च कुर्यादा द्वादशाहद्वादशाहे ऽतीते
 पुरुषसूक्तविष्णुसूक्ताभ्यां ऊत्वा पूर्ववदभ्यर्च्य हविर्निवे-
 दयति^१ ॥ २० ॥

षष्ठः प्रश्नः समाप्तः ॥

अथ मृतसंस्कारप्रायश्चित्तं^१ जातकसंस्कारो मृतसंस्कार-
 शेति द्वौ संस्कारौ भवतः^२ पूर्वेणैमं लोकं^३ परेण^४ परलोकं
 जयति^५ मृतसंस्कारः^६ शरीरस्य दहनमित्याहुः^७ निर्दोष-
 शरीराहुतिरग्नेः प्रियतमा भवति^८ तथाहुत्या स मृतको
 देवलोकं गच्छति^९ मातापितृयोः पुत्रोऽन्यो भ्राता सपिण्डः^{१०}
 सगोत्रः पितृमातुश्च योनिबन्धुर्गुरुशिश्वर्त्विजो वा पत्न्याः
 पतिः सुतः पत्युर्भाता सपिण्डः सगोत्रः पितृमातुश्च योनि-
 बन्धुर्वा पुत्रस्य पित्रादयो मृतस्य शरीरं दाहयति^{११} मृतस्य
 संस्कारे कृते संस्कर्तुः सर्वसंपत्समृद्धिः स्यादन्यथा भूणहत्या-
 मवाप्नोति^{१२} तस्माद्ब्रह्ममेधेन पितृमेधेन वा विधानेन पूर्व-^{१३}
 वदग्निर्यजुर्भिः सेनेन्द्रस्य वाचस्यते विधे नामन्वाचस्यते वाचो
 वीर्येण सोमः सोमस्य वाचस्यते ऽच्छिद्रया वाग्घोतेति सप्तभि-
 र्मन्त्रैराहिताग्नेः शरीरं पञ्चाग्निभिस्त्रेताग्निभिर्वा दाहयति^{१४}
 अग्निर्यजुर्भिः सेनेन्द्रस्त्रेति द्वाभ्यामौपासनाग्निना गृहस्थमना-
 हिताग्निं तदुपनयनाग्निना ब्रह्मचारिणं च दाहयेत्^{१५} अस्मान्त्व-
 मधि^{१६} भूः पृथिवीं गच्छतु भुवोऽन्तरिक्षं गच्छतु सुवर्दिवं
 गच्छत्विति चतुर्भिर्मन्त्रैरित्येके^{१७} ॥ १ ॥

आहिताग्निरनाहिताग्निश्च पूर्व पत्न्या मरणे स्वकीयाग्ने-
 रर्धमादाय तदग्निना तैर्मन्त्रैस्तां दाहयित्वा न्यासुपयम्य पुन-

१ लोकमपरेण Ed only.

२ मृतस्य सं० all but Ma.

३ चव om. B.

४ Thus the Bh. only ; all the others त्वमसि or त्वमसि ।

रग्निमादधौत^१ सहमरणे सहैकचितायां दम्पतौ दाहयति^१
 कृतचौडमनुपनीतं जातकाग्निना लौकिकाग्निना वास्मात्त्व-
 मधीत्येकैर्चया दाहयेत्^१ जातदन्तस्य पितृमेधवत्तूष्णीं^१ दहनं
 कुर्याद^१जातदन्तं भूम्यामवटे ऽपिदधाति^१ अथवा कृतचौडौ
 ५ कन्याकुमारौ जातदन्तं कुमारं मृतदारं विधवामितरांश्च तूष्णीं^१
 मृतकं स्नापयित्वा शाखया श्मशानं पूर्ववदपेत वीतेति
 संमृज्य^१ चितायां प्रेतमारोप्य हिरण्यशकलतिलतण्डुलान्या^२
 वो^३ वहेत्यास्ये^३ निदधाति आज्यमस्मात्त्वमधीति व्याहृतीश्च
 ऊत्वा वातास्ते वान्त्विति भिग्वातं हत्वेमा आपो मधुमत्य
 १० इत्यादिभिर्दकुम्भं परौत्योत्तिष्ठ्य कपालशेषोदकं भूः
 पृथिवीमित्यास्ये दत्त्वा कपालसंतपनाग्निनास्मात्त्वमधीत्येकैर्चया
 सावित्या वा दाहयति^१ ॥ २ ॥

शवे ऽन्याग्नौचयुक्ते श्वकुक्कुटसूतिकारजस्वलाद्यस्पृश्यस्यर्शने
 च मृतकं पञ्चगव्यैः कुशतोयेश्च^४ स्नापयित्वा प्रोक्षणेः प्रोक्ष्य
 १५ विधिवद्दहनं करोति^१ देशान्तरे मृते दहनविहीने श्वका-
 काद्यैः शवे जीर्णं तदस्थीन्यादाय काषायतोयैः पञ्चगव्यैः
 कुशतोयेश्च प्रक्षाल्याकृतिं कृत्वा तस्याग्नौ वैश्वदेवं याम्यं
 पितृकं व्याहृतीश्च प्रायश्चित्तं ऊत्वा विधिवद्दहनं कुर्याद^१मन्त्रकं

१ Instead of पितृमेधवत् (thus B) पितृमेधवर्जं A and La.

२ संमार्ज्यं Vi My.

३ ? तण्डुलान्याववहे. Ma; तण्डुलान्य चो वहे. Ed; तण्डुलानावो वहे. Vi My; दधितण्डुलानापो वहे. La; cp. V. 3: 74. 1.

४ कुशोदकै. B.

शवे दग्धे तदस्थीन्यादाय पयसाज्येन प्रचात्याकृतिं कृत्वा
 पूर्ववत्प्रायश्चित्तं जुत्वा समन्तकं दाहयति ^१ तदस्थ्यामयत्नाभे^२
 दशाहादूर्ध्वं पाल्नाग्रपर्णेर्विधानेनाकृतिं कृत्वा प्रायश्चित्तान्ते
 तदग्निना दाहयेत्कर्तुरेवाग्नौचं भवति ^३ त्यहं बलिनिर्वापण-
 माग्नौचं चेति केचित्सूतिकां मृतामुदक्यां च दावाग्निना^४ ५
 मन्त्रहीनं^५ दाहयित्वा दशाहे ऽतीते तदस्थिभिः पाल्नाग्र-
 पर्णेर्वाकृतिं कृत्वा^६ दहनं करोत्यथवा तदज्ज्ञेव काषायतोयैः
 पञ्चगव्यैः कुशतोयैश्च स्नापयित्वा पुण्याहं कृत्वा प्रोक्षणेः प्रोक्ष्य
 विधिवद्दहनं कुर्यादित्येके ^१ ॥ ३ ॥

सगर्भाया^७ मरणे स्यन्दमानेनोदरेण^८ जीवन्तं गर्भमालक्ष्य ^{१०}
 भर्ता पुत्रो ऽन्यो बन्धुर्वा वैद्यकुशल्याभ्यां^९ नाभ्युपस्थयोरन्तरे^{१०}
 गर्भे^{११} परिहरन्हिरण्यगर्भ इति शस्त्रेणोत्पाटयति ^१ शस्त्र-
 स्पर्शनाङ्गर्भस्य मरणे पतितो भवति ^१ जीवन्तमपत्यमुन्मुच्य
 स्नापयित्वादाय धात्रीं लोकमातरमभ्यर्च्य तस्यान्यां मातरं
 कल्पयति ^१ प्रेतायाः कुचावाज्येन प्राणाय स्वाहापानाय स्वाहेति ^{१५}

१ Thus La Ed ; तदस्थ्याम० My ; तदस्थीनाम० Ma ; तदग्निो Vi.

२ दवा० B.

३ शुद्धेर् ins. La Vi My only.

४ प्रायश्चित्तं जुत्वा ins. Vi My.

५ अथ सग० Ma ; Vi गर्भिण्या instead of सग० ।

६ स्यन्द० Ed.

७ Thus my conjecture ; वैद्यकुशल्याभ्यां Ma ; वैद्यशल्याभ्यां La.
 Ed Vi My.

८ ०न्तरं Vi My.

९ गव्यं Vi My.

ऊत्वा निर्घ्रणं कृत्वा तां स्नापयित्वा विधिवद्दहनं करोति ।
 कुमारस्य जातकाग्नौ पूर्ववज्जातकं कुर्यात् । सूतकप्रेतकयो-
 रेकाहसंनिपाते^१ तन्त्रयित्वा वास्तुहोमं ऊत्वा पृथगेवोत्थान-
 होमं पिण्डनिर्वापं^२ च करोति । ब्राह्मणाद्यैश्चण्डालान्तरङ्गि-
 ५ सर्पेण दंष्ट्रिनाशनिपातेनाग्निना पशूना वा पापमरणे तस्मा-
 शौचवाक्त्रोदकम्पनाश्रुशवभरणानुगमनदहनोदकबलिपिण्डदा-
 नादि कस्यचिन्नैव^३ कुर्यादेतानि । कर्तुंश्चान्द्रायणं तप्तकृच्छ्रं
 प्रायश्चित्तं भवति । पापमृतस्य शरीरं द्वावाग्निना^४ शूद्रे-
 दाहयित्वा दशाहे ऽतीते नारायणबलिं कुर्यादथवा पालाश-
 १० पर्णैरेवाकृतिदहनं करोति । शवस्य दहनकाले^५ ऽतीते
 क्रियाहीने विपर्यासे च प्रेतकर्मणि सर्वत्र तिलैरेव वैश्वदेवं
 याम्यं पैतृकं व्याहृतीत्य प्रायश्चित्तं जुहोति । शवस्य दहनार्थं
 होमे ऊते तदग्नावुत्सजे पूर्ववद्भस्म^६ समिधमारोप्य लौकि-
 काग्नौ निधाय प्रायश्चित्तं ऊत्वा तेनाग्निना दहनं
 १५ कुर्यात् । ॥ ४ ॥

उपनयनादूर्ध्वं ब्राह्मणस्य मरणे सपिण्डानां दशाहमा-
 शौचं विधीयते । दन्तजननादूर्ध्वं व्यहं नामकरणादूर्ध्वमेकाहं

१ एकाहे instead of एकाह० La Ma Vi My.

२ ०निर्वापणं Ma Ed Bh.

३ कस्यचिदपि नैव La Vi My.

४ दवा Ma again.

५ दहने Ed La Bh.

६ Thus Bh La Vi My ; भस्मनि Ma Ed.

जननादूर्ध्वं सद्यः शौचं^१ स्त्रियाश्च^२ मरणे विवाहादूर्ध्वं
 दशाहमष्टवर्षादूर्ध्वं व्यहं चौडकादूर्ध्वमेकाहं पूर्व^३ सद्यः
 शौचं^४ मातापित्रोर्भ्रातृणां च सर्वत्र^५ दशाहमेव^६ गर्भे
 मृते गर्भिण्यास्तन्मासंतुल्यैरहोभिराशौचं^७ सूतके चान्यसूतके
 प्राप्ते प्रेतके चान्यप्रेतके प्राप्ते पूर्वाशौचेन शुद्धिः स्यादितरस्य^८
 प्राप्ते ऽपरस्यैवाहोभिः^९ शुद्धिर्भवति^{१०} असपिण्डशवस्य स्नानालं-
 करणे कृते व्यहं^{११} दिवसं वा^{१२} वहने कृते^{१३} स्नात्वा दश
 प्राणायामान्कृत्वा नक्षत्रदर्शनात्पूर्वं ग्रामाद्वहिरासीत्^{१४} ताव-
 देवाशौचं^{१५} रात्रौ सूर्योदयात्पूर्वमासीतान्यथा तद्गामे प्रविष्टे
 शवभर्तुरेकाहं तद्गृहे प्रविष्टे व्यहं^{१६} तत्र भोजने कृते दशाहं^{१७}
 भवति^{१८} ॥ ५ ॥

प्रेतं ज्ञातिमज्ञातिं वानुगम्य स्नात्वाग्निं स्पृष्ट्वा घृतं प्राश्नी-
 यात्^१ आत्मनः पितुर्मातुश्च योनिबन्धूनां च मरणे विज्ञाते
 सचेलस्नानं करोति^२ द्वितीये ऽहनि पुनर्दहनप्रभृति तदश्मन्तु-
 दकं दत्त्वा दक्षिणायं कूर्चं निधाय तस्मान्ना प्रेतमावाह्य^३
 तैलमज्जनं स्नानं वासोदकं दत्त्वा पाद्याचमनगन्धपुष्पधूप-
 दीपाक्षताचमनैरभ्यर्च्य सायंप्रातर्वसिं दत्त्वोदकं ददाति^४

१ स्त्रियाश्च La Vi My.

२ Thus B; पूर्ववत् Ed; जननादूर्ध्वं La Vi My.

३ सर्वं La Vi My.

४ Thus Ma and in acc. with this reading Bh; परस्यैवाहोभि-
 रशुद्धिर्भ० La Vi My; परस्यैवाहोभिराशौचशुद्धिर्भ० Ed.

५ I have accepted the reading of Ma; अहं वा । संवहने कृते Ed;
 अहनि वा सवने कृते La Vi My.

प्रातर्बलौ हीने सायं द्विगुणं सायं हीने प्रातर्द्विगुण-
मेवमा दशाहात्करोति^१ श्वकुटुम्बतिसूतिकोदकान्यजैरश्मानि स्पृष्टे
पञ्चगव्यैः प्रक्षाल्य बलिं दद्यात्^२ सप्तमे ऽहनि नवे^३ मृत्पात्रे^४
चितास्थीन्यादाय^५ पुण्यनद्यां समुद्रे वा प्रक्षिपति^६
५ अन्तर्दशाहे ऽमावास्या यदि भवेत्तस्मात्मेव शेषाब्जलीन्दत्वा
बलिकर्म समापयति^७ द्विचन्द्रदर्शने महान्दोषो भवेत्^८
दशमे ऽहन्येकदा बलिं दत्त्वाश्मानं विसृजेत्^९ ॥ ६ ॥

जातदन्तस्य चौडकात्पूर्वं मरणे व्यहं भूमौ तृष्णीं बलि-
निर्वापणमित्येके^{१०} दहनप्रभृत्याहिताग्नेर्मरणप्रभृत्यनाहिताग्ने-
१० रेकादशे ऽहन्येकोद्दिष्टं कुर्यात्^{११} एकोद्दिष्टनिमित्तआद्धे
तस्मान्ना प्रेतनिमित्तं भुङ्क्ष्वेति ब्राह्मणं वरयित्वा प्रेताय
स्वधेति पाणौ तिलोदकं दत्त्वा होमं पिण्डदानं च कृत्वाच्चादि
सकृत्सकृद्दत्त्वा भोजयेदद्यन्तं^{१२} वा ददातीति केचित्^{१३} निमित्त-
आद्धे मासे ऽतीते हीने च प्राजापत्यं चरित्वा प्रायश्चित्तं^{१४}
१५ ऊत्वा पूर्ववदेकोद्दिष्टं कुर्यात्सपिण्डीकरणात्पूर्वं मामि मामि
तन्मरणदिने पिण्डं निरूप्यैकं भोजयति^{१५} द्वादशे षष्ठे तृतीये
वा मासे शुभकार्यं प्राप्ते द्वादशाहे^{१६} वा^{१७} सपिण्डीकरणं
कुर्यात्^{१८} ॥ ७ ॥

१ नवमे म० La Vi My ; नवम० Ed.

२ चितायामस्थी० Ma.

३ Thus Bh La Vi My ; बलिं निर्वापनीत्येके Ma Ed.

४ ऽदुद्यन्तं La Vi My ; ऽदुदकं Ed.

५ द्वादशाहे स Vi My.

पूर्वद्युदौ विश्वेदेवार्थं त्रीन्यर्च्यमेकं प्रेतार्थं सपिण्डौ-
 करणश्राद्धे भोक्ष्यतामिति वरयित्वा स्वाहा स्वधेति तेषां
 करे तिलोदकं दत्त्वा पितृभ्यः स्वधेति पात्रं तिलोदकैः
 पूरयित्वा पितृनावाह्य तन्नाम्ना प्रेताय स्वधेत्यन्यत्पात्रं पूर-
 यित्वा प्रेतमावाह्य तथा होमं ऊत्वा पिण्डं निरूप्य विश्वे- ५
 देवाभ्यां द्विर्दिदत्त्वा पितृभ्यः प्रेताय सकृत्सकृद्दत्त्वा तांभो-
 जयति । पितृपिण्डैः प्रेतपिण्डं समारोप्य पितृपात्रोदकैः प्रेत-
 पात्रोदकं संयोजयति । सपिण्डौकरणे हौने कृतं शुभकार्यं
 विनश्यति । तस्मात्प्रायश्चित्तं ऊत्वा सपिण्डौकरणं कृत्वा भिक्षे
 ऽहनि विष्णुसूक्तं मिन्दाऊत्याआवितादीन्हुत्वा पुनः शुभकर्म १०
 कुर्यात् । अष्टकाहौने तदंशविनाशो भवेद्यत्नेनाष्टकं करोति ।
 यथोक्तजलदानपिण्डनिर्वापब्राह्मणभोजनेषु अद्वया कृतेषु सर्व-
 मम्यत्समृद्धिर्विश्वविवर्धनं^१ च भवेदिति विज्ञायते । ॥ ८ ॥

गृहस्थस्योपासने^२ विच्छिन्ने यदि प्राणोत्क्रान्तिर्बुद्धानु-
 ज्ञातस्तत्पुत्रः^३ ओचिथागारादग्निमाहृत्य संस्तृतायां भुवि १५
 व्याहृतिभिः संस्थाप्योपतिष्ठेत जुष्टो दमूना इत्यथैनं परिसमूह्य
 परिस्तीर्य पर्युक्ष्याज्यं विलाप्योत्पूय स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वा
 सप्त व्याहृतीर्ऊत्वा पुनरपि पूर्ववद्गृहीत्वा पूर्व देवाः प्राणापाना-
 विति द्वाभ्यां मा त्वा वृचौ संवाधिष्टां मा त्वा वृचौ संवाधेथामिति

१ ०विवर्धनं Bh Vi My ; वर्धनं without वि Ma La Ed.

२ अथ गृह० Ma Ed.

३ बुद्धानुज्ञा० Vi My.

दाभ्यामग्ने ऽभ्यावर्तिक्षग्ने अङ्गिर इति दाभ्यां पुनरुजां सह
 रयेति^१ दाभ्यामयाश्वाग्ने ब्राह्मण एकहोतेति दाभ्यां क्रमेण
 चतुर्गृहीतानि ऊत्वा पुनश्चतुर्गृहीतं गृहीत्वा महाव्याहृतीश्च^२
 जुहुयादेवमग्निमुत्पाद्य^३ पूर्वोक्तेन विधिना दहनं कुर्यात्^४ ।

५ ॥ ६ ॥

सप्तमः प्रश्नः समाप्तः ॥

॥ समाप्तं गृह्यसूत्रम् ॥

१ La Vi and My differ considerably ; रयेति दाभ्यां क्रमेण चतुर्गृहीतं गृहीत्वा (these three words om. Vi) अयाश्वाग्ने ब्राह्मण एकहोतेति महाव्या० ; Ed agrees with Ma (the text accepted by me), omitting only after क्रमेण the words चतुर्गृहीतानि ऊत्वा पुनश्च ।

२ ०हृतीश्च ऊत्वाग्निमुत्पाद्य Ma Ed.

३ After कुर्यात् Ma Bh ins. इति विधिना प्राह ; moreover the Bh. reads प्राह प्राह indicating the close of this text.

अथ वर्णाश्रमधर्मः^१ ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यशूद्रा मुखवाङ्मह-
पादेषु जाताश्चत्वारो वर्णाः^२ यस्माद्ब्राह्मणो ऽस्य मुख-
मासीदिति श्रुतिः^३ पूर्वेषां त्रयाणां निषेकाद्याः संस्कारा
विधीयन्ते^४ तेषां द्विजन्मनां वेदाधिकारस्तस्माद्ब्राह्मणस्याथ-
यनाध्यापनयजनयाजनदानप्रतिग्रहाणि^५ षट्कर्माणि भवन्ति^६ ५
क्षत्रियवैश्ययोर्धनयाजनाध्ययनदानानि^७ क्षत्रियस्य प्रजापालन-
दुष्टनिग्रहयुद्धाः^८ वैश्यस्य पाशुपात्यकुसौदवाणिज्यानि^९
शूद्रस्य द्विजन्मनां शूश्रूषा कृषिश्चैव^{१०} ब्राह्मणस्याश्रमाश्चत्वारः
क्षत्रियस्याद्यास्तयो वैश्यस्य^{११} द्वावेव^{१२} तदाश्रमिणश्चत्वारो ब्रह्म-
चारी गृहस्थो वानप्रस्थो भिक्षुरिति^{१३} ॥ १ ॥ १०

उपनीतो ब्रह्मचारी मेखलोपवीताजिनदण्डधारी स्नात्वा
तर्पणं ब्रह्मयज्ञं सायंप्रातः मन्थोपासनमभिद्वौमौ च कुर्वन्गुरोः
पादावुपसंगृह्य नित्याभिवन्दी व्रतेनाध्ययनं करोति^१ स्थिते
गुरौ स्वेयादुत्थिते पूर्वमुत्थाय व्रजन्तमनुगच्छेदासीने शयाने
च नियुक्तो नीचेरन्वासनशयने^२ कुर्यादनुक्तो^३ यत्किञ्चित्कर्म^४ १५
नाचरति^५ अनुक्तो ऽपि स्वाध्यायनित्यकर्माण्याचरेदुष्णाम्बु-
स्नानदन्तधावनाञ्जनानुलेपनगन्धपुष्पोपानट्कृत्रदिवास्वापरेतः-

१ °ग्रहाः Tri.

२ युद्धानि Tri.

३ °वाणिज्यं My.

४ वैश्यस्याद्यावेव Ed Tri.

५ शयनं Tri; नीचेरन्वासनशयनं न कुर्याद° My and first hand of Vi, where °शयनं is changed in °शयिनं ।

स्कन्दस्त्रौदर्शनस्पर्शनमैथुनानि^१ कामक्रोधलोभमोहमदमात्सर्य-
हिंसादौनि वर्जयित्वा सदा शुश्रूषुर्गुरोः प्रियहितकर्माणि
कुर्वीत। द्वेषी वाक्चित्तानुकूलः प्रियं^२ सत्यं वदत्यर्तिं ऽप्य-
सत्याप्रियं^३ निन्दं नाचक्षीत^४ मधुमांसमत्सरसशुक्लाद्यभोज्य-
५ भोजनवर्जं भैक्षचरणं कृत्वा गुरुणानुज्ञातो भैक्षान्नमश्रीयाद्गुरु-
वृद्धदौक्षितानामाख्यां^५ न ब्रूयाद्गुरुभावे तत्पुत्रे च गुरुवत्कर्मा-
चरति^६ ॥ २ ॥

ब्रह्मचारिणश्चतुर्विधा गायत्री ब्राह्मः प्राजापत्यो नैष्ठिक
इति^१ गायत्र उपनयनादूर्ध्वं चिरात्रमचारलवणाग्नी गायत्री-
१० मधौत्या सावित्रव्रतसमाप्तेरत्र^२ व्रतचारी^३ । ब्राह्मः सावित्र-
व्रतादूर्ध्वमनभिग्नस्तापतितानां गृहस्थानां गृहेषु भैक्षचरणं
वेदव्रतचरणं च कृत्वा द्वादशसमा विंशतिसमा वा गुरुकुले
स्थित्वा वेदान्वेदौ वेदं वा सूत्रसहितमध्ययनं कृत्वा गार्हस्थ्यानु-
सरणं कुर्यात्प्राजापत्यः स्नात्वा नित्यकर्मब्रह्मचर्यशीलो नारायण-
१५ परायणो वेदवेदाङ्गार्थान्विचार्य दारसंग्रहणं करोति^४ प्राजा-
पत्ये त्रिसंवत्सरादूर्ध्वं न तिष्ठेदित्यृषयो वदन्ति^५ । नैष्ठिकः
काषायं धातुवस्त्रमजिनं वस्त्रं वा परिधाय जटी शिखी

१ स्नाप० Vi My Bh ; स्नान० Ed Tri ;—मैथुनानि Vi My Bh ;
मथुन० Ed Tri.

२ Vi My om.

३ Thus Ed Bh ; सत्यं प्रियं Vi My ; सत्यमप्रियं Tri.

४ भैक्षान्नम० Ed Tri ; भैक्षमन्नम० Vi My ; भिक्षान्नम् Bh.

५ समाप्ते व्रत० My ; समाप्ते व्रत० Vi.

वा मेखलो दण्डी सूत्राजिनधारौ ब्रह्मचारौ शुचिरचार-
लवणाग्नौ यावदात्मनो विप्रयोगस्तावद्गुरुकुले स्थित्वा निवेदित-
भैक्षभोजी भवति ^१ ॥ ३ ॥

दारान्मंगृह्य गृहस्थो ऽपि स्नानादिनियमाचारो नित्य-
मौपासनं कृत्वा पाकयज्ञयाजी वैश्वदेवहोमान्ते गृहागतं गुरुं ^५
स्नातकं च प्रत्युत्थायाभिवन्द्यासनपाद्याचमनानि प्रदाय दृतदधि-
चौरमिश्रं^१ मधुपर्कं च दत्त्वा न्नाद्यैर्यथाशक्ति भोजयति^१ भिक्षून्ब्रह्म-
चारिणो ऽतिथौचेदविदः श्रोत्रियान्पितृव्याचार्यंविष्णुातुल-
श्चशूरादीन्भागतान्बालवृद्धाननाथार्ताध्वश्रान्तांश्च यथार्थं पूज-
यत्यशक्तो ऽप्ययं भिक्षां वा सोदकं दत्त्वा शेषं मुञ्चति ^{१०}
दद्यात्तद्यग्नौचाचारयुतः^२ स्वाध्यायतर्पणाभ्यामृषीन्यज्ञबलिहोम-
जलपुष्पाद्यैर्देवान् आद्वैः पुत्रैश्च पितृन्बलिना भूतानन्नाद्यै-
र्मनुष्यांश्च नित्यमर्चयेदृणत्रयेण^३ मुक्तो ऽनृणो भवति ^{१४} ॥ ४ ॥

गृहस्थाश्चतुर्विधा ^१ वार्तावृत्तिः शालीनवृत्तिर्यायावरो
घोराचारिकश्चेति ^१ वार्तावृत्तिः कृषिगोरक्ष्यवाणिज्योपजीवी ^{१५}
शालीनवृत्तिर्नियमैर्युतः पाकयज्ञैरिष्टाग्नौनाधाय पक्षे पक्षे
दर्शपूर्णमासयाजी चतुर्षु चतुर्षु मासेषु चातुर्मास्ययाजी षट्सु
षट्सु मासेषु पशुबन्धयाजी प्रतिसंवत्सरं सोमयाजी च ^१

१ दधिघृतं instead of दृतदधि Tri Bh.

२ युक्तः Ed.

३ Thus Ed Bh; नित्यमर्पये. My; नित्यं तर्पये. Vi Tri;— ०त्रयेण Vi Bh; ०त्रयैर् Ed Tri Bh.

(घर्मे १।५, ६।)

यायावरो हविर्यज्ञैः सोमयज्ञैश्च यजते याजयत्यधीते ऽध्या-
पयति ददाति प्रतिगृह्णाति षट्कर्मनिरतो नित्यमग्निपरि-
चरणमतिथिभ्यो ऽभ्यागतेभ्यो ऽन्नाद्यं च कुरुते ^१ घोरा-
चारिको नियमैर्युक्तो यजते न याजयत्यधीते नाध्या-
५ पयति ददाति न प्रतिगृह्णात्युच्छ्वत्तिमुपजीवति नारायण-
परायणः सायंप्रातरग्निहोत्रं कृत्वा मागं ग्रीष्मज्येष्ठमासयोरग्नि-
धाराव्रतं वनौषधिभिरग्निपरिचरणं करोति ^१ ॥ ५ ॥

गृहस्थः सपत्नीकः पञ्चाग्निभिस्त्रेताग्निभिर्वा गृह्णादना-
श्रमं यास्यन्नाहिताग्निरनाहिताग्निश्चौपासनमरण्यामारोप्य गृहे
१० मथित्वा आमणकौयविधानेनाध्यायाघारं कृत्वा आमणकाग्नि-
मादाय तृतीयमाश्रमं गच्छेत्पूर्ववदग्न्यालयप्रोक्षणोक्तेखनादि
कर्म कुर्यात् ^१ तृतीयामपि ^२ वेदिं परिमृज्य षडङ्गुलाग्रैर्दर्भै-
र्ग्रथिते ^३ ऽधस्तिधा ^४ कृतं रज्जुवन्मूले बद्धं षट्त्रिंशदङ्गुलप्रमाणं
परिस्तरणकूर्चं कृत्वा मध्यवेद्यां परिसृणाति आमणकं ^१
१५ आमणकयज्ञं यज्ञदेवतविश्वान्देवानित्यन्तमावाह्याज्यं निरूप्य
आमणकाय स्वाहा आमणकयज्ञाय स्वाहा यज्ञदेवतविश्वेभ्यो
देवेभ्यः स्वाहेत्यन्तं कृत्वा चरुं जुहुयादित्याघारविशेषः ^४
आमणकाग्नेश्वोर्ध्ववेदिर्द्वात्रिंशदङ्गुल्यायता चतुरङ्गुलिविस्तारो-

१ तृतीयम० Bh Vi My.

२ ग्रथितमध० Vi My.

३ Thus Ed My; बन्धं Tri Vi; बन्धं कृत्वा Bh.

४ Thus Ed and Bh; आधानविशेषः My Tri; आधाने वि० Vi.

क्षता^१ मध्यमा तत्परिगता पञ्चाङ्गुलिविस्तारा^२ चतुरङ्गुलो-
त्सेधाधस्तादूर्ध्ववेदिविस्तारोक्षता तृतीया वेदिर्द्वादशाङ्गुलं मध्ये
निम्नं त्रिवेदिसहितं कुण्डं कृत्वाधाय वनस्थो नित्यमौपा-
सनवत्सायंप्रातराहुतीर्ज्ज्वा महाव्याहृतिभिः आमणकाग्निं
जुहुयादपनीको दारैरग्निभिर्विना वनं गच्छेत्^३ ॥ ६ ॥ ५

वानप्रस्थाः सपनीका अपनीकाश्चेति^४ सपनीकाश्चतु-
र्विधा^५ औदुम्बरो वैरिञ्चो वालखिल्यः फेनपश्चेति^६ औदु-
म्बरो ऽकष्टफलावाप्यौषधिभोजी^७ मूलफलाग्नी वा लवण-
हिङ्गुलशुनमधुमक्षमांसपूत्यन्नधान्यान्मत्परस्पर्शनपरपाकवर्जी^८
देवर्षिपितृमनुष्यपूजौ वनचरो ग्रामबहिष्कृतः सायंप्रातरग्निहोत्रं^९
ज्ज्वा आमणकाग्निहोमं वैश्वदेवहोमं च कुर्वन्तपः समाचरति^{१०}
आमणकाग्निमेकमेवाधाय जुहोतीत्येके^{११} वैरिञ्चः प्रातर्यां दिशं
प्रेक्षते तां दिशं गत्वा तत्र प्रियङ्गुयवश्शामाकनीवारादिभि-
र्लब्धैः स्वकौयानतिथींश्च पोषयित्वाग्निहोत्रं आमणकवैश्वदेव-
होमी नारायणपरायणस्तपःशीलो भवति^{१२} वालखिल्यो^{१३}
जटाधरश्चौरवल्कलवसनो ऽर्काग्निः कार्तिक्यां पौर्णमास्यां
पुष्कलं भुक्तमुत्सृज्यान्यथा श्रेष्ठान्मासानुपजीव्य तपः कुर्यात्^{१४}
अस्य सूर्य एवाग्निर्भवतीत्यामनन्ति^{१५} फेनप उद्दण्डक उन्मत्तको

१ Some Mss. अङ्गुलि, others अङ्गुल ।

२ पृत्त्यङ्गुला० Vi My ; व्यक्त० Tri.

३ Uncertain ; ० पूत्यन्नधान्या० Vi My ; ० पूत्यन्न(धान्य) Ed ; ० पू(त्य ?
तथा)न्या Tri ; Bh : पूत्यन्नं दुर्गन्धानम् । अन्यदाश्चलवणादि परस्परपाकं वर्जयति
परपाकवर्जी भवेत् ; ० पराकवर्जी Ed, परवागवर्जी Tri.

(धर्मे १ । ७-६ ।)

निरोधकः शीर्णपतितपत्ताहारी चान्द्रायणव्रतं चरन्पृथिवी-
शायी नारायणं ध्यायन्मोक्षमेव प्रार्थयते ^१ ॥ ७ ॥

अपत्नीका वज्रविधाः ^१ कालाग्रिका ^१ उद्दण्डसंवृत्ता
अश्लकुट्टा उदग्रफलिनो दन्तोलूखलिका उज्ज्वटत्तिकाः संद-
५ र्शनवृत्तिकाः ^२ कपोतवृत्तिका मृगचारिका हस्तादायिनः
शैलफलकादिनो ^३ ऽर्कदग्धाग्रिनो बैल्वाग्रिनः ^४ कुसुमाग्रिनः
पाण्डुपत्ताग्रिनः कालान्तरभोजिन एककालिकाश्चतुष्कालिकाः
कण्टकशायिनो वीरामनशायिनः पञ्चाग्रिमध्यशायिनो धूमा-
ग्रिनः पाषाणशायिनो ऽभ्यवगाहिन उदकुम्भवामिनो मौनिन-
१० श्वाक्शिरसः सूर्यप्रतिमुखा ऊर्ध्ववाङ्मका एकपादस्थिता-
श्चेति विविधाचारा भवन्तीति विज्ञायते ^१ ॥ ८ ॥

अथ भिक्षुका मोक्षार्थिनः कुटीचका बह्वदका हंसाः
परमहंसाश्चेति चतुर्विधा भवन्ति ^१ तत्र कुटीचका गौतमभार-
द्वाजयाज्ञवल्क्यहारौतप्रभृतीनामाश्रमेष्वष्टौ ग्रासांश्चरन्तो योग-
१५ मार्गतत्त्वज्ञा मोक्षमेव प्रार्थयन्ते ^१ बह्वदकास्त्रिदण्डकमण्डलु-
काषायधातुवस्त्रग्रहणवेषधारिणो ब्रह्मर्षिगृहेषु चान्येषु ^२ साधु-
वृत्तेषु मांसलवणपर्युषितान्नं वर्जयन्तः ^३ सप्तागारेषु भैक्षं कृत्वा

१ कालसीका Ed ; कालाग्रिका Tri ; कालसिका Vi My ; कालाग्रिकाः Bh

२ Thus Vi My Bh ; सन्दर्शनं. Tri ; संदर्शनं. Ed.

३ ०खादिनो Ed.

४ बिल्वा. Ed Bh.

५ Thus Vi My Bh ; Tri Ed om. चान्ये

६ वर्जयित्वा Ed ; वर्जयेत् Vi My.

मोक्षमेव प्रार्थयन्ते ^१ हंसा नाम ग्रामे चैकरात्रं नगरे
 पञ्चरात्रं वसन्तस्तदुपरि न वसन्तो गोमूत्रगोमयाहारिणो
 वा ^२ मासोपवासिनो वा ^३ नित्यचान्द्रायणव्रतिनो नित्यमुत्थान-
 मेव प्रार्थयन्ते ^४ परमहंसा नाम वृक्षैकमूले शून्यागारे श्मशाने
 वा वासिनः साम्बरा दिगम्बरा वा ^५ न तेषां धर्माधर्मौ ^६
 सत्यानृते शुद्धशुद्धादि द्वैतं ^७ सर्वसमाः सर्वात्मानः ^८ समलोष्ट-
 काक्षनाः ^९ सर्ववर्षेषु भैक्षचरणं कुर्वन्ति ^{१०} ब्राह्मणानां चातुराश्रम्यं
 चत्रियाणां व्याश्रम्यं वैश्यानां ज्ञाश्रम्यं विहितं ^{११} तत्फलं हि
 सकामं निष्कामं चेति द्विविधं भवति ^{१२} सकामं नामेह ^{१३}
 संसारे ऽभिवृद्धिं ज्ञात्वा पुत्रलाभाद्यभिकाङ्क्षणमन्यत्सर्गादि- ^{१४}
 फलकाङ्क्षणं वा ^{१५} निष्कामं नाम किञ्चिदनभिकाङ्क्ष्य यथा-
 विहितानुष्ठानमिति ^{१६} तत्र निष्कामं ^{१७} द्विविधं ^{१८} भवति प्रवृत्ति-
 निवृत्तिश्चेति ^{१९} प्रवृत्तिर्नाम संसारमनादृत्य मल्लज्ज्ञानं समा-
 श्रित्य प्राणायामासनप्रत्याहारधारणायुक्तो ^{२०} वायुजयं कृत्वा-
 णिमाद्यैश्वर्यप्रापणं ^{२१} तत्पुनरपि तपःत्रयाज्जन्मप्रापकत्वाद्धाधि- ^{२२}

१ Tri om.

२ Vi My om.

३ द्वन्द्वयुत instead of द्वैतं Vi My.

४ ०त्मानः Vi My.

५ समलोष्टाश्रमकाक्षनाः Vi My.

६ इह given by Ed Bh only.

७ तन्निष्कामं Ed Tri.

८ द्विधा Vi Bh.

९ ०धारणाध्यानयुक्तो Ed only.

१० ०णिमाद्यैश्वर्यं Ed only.

वाङ्मन्याच्च^१ नाद्रियन्ते परमर्षयो^२ निवृत्तिर्नाम लोकानाम-
 नित्यत्वं ज्ञात्वा परमात्मनो ऽन्यत्र किञ्चिदस्तीति संसारमना-
 दृत्य च्छित्त्वा भार्यामयं पाशं जितेन्द्रियो भूत्वा शरीरं
 विहाय चेन्नज्ञपरमात्मनोर्योगं कृत्वातीन्द्रियं^३ सर्वजगद्वीज-
 ४ मशेषविशेषं नित्यानन्दममृतसपानवत्सर्वदा^४ तप्तिकरं परं
 ज्योतिः प्रवेशकमिति^५ विज्ञायते^६ ॥ ९ ॥

निवृत्त्याचारभेदाद्धि योगिनस्त्रिविधा भवन्ति सारङ्गा
 एकार्था विसरगाश्चेति^१ अनिरोधका निरोधका मार्गगा
 विमार्गगाश्चेति चतुर्विधा सारङ्गा^२ दूरगा अदूरगा भूमध्यगा
 १० असंभक्ताः संभक्ताश्चेत्येकार्थाः पञ्चधा भवन्ति^३ न सङ्ख्यावन्तो
 विसरगास्तत्र सारङ्गाः सारं चेन्नज्ञस्तं गच्छन्तीति सारङ्गा-
 स्तेष्वनिरोधका अहं विष्णुरिति ध्यात्वा ये चरन्ति तेषां
 प्राणायामादयो न सन्ति^४ ये तु निरोधकास्तेषां प्राणायाम-
 प्रत्याहारधारणादयः षोडश कलाः सन्ति^५ ये मार्गगास्तेषां
 १५ षडेव प्राणायामादयो^६ ये विमार्गगास्तेषां^७ यमनियमासनप्राणा-
 यामप्रत्याहारधारणाध्यानसमाधयश्चेत्यष्टाङ्गान्कल्पयन्तो ध्येय-
 मप्यन्यथा कुर्वन्ति^८ ॥ १० ॥

१ तपःचयजन्म० Tri; तत्क्षपयजन्म० Vi My.

२ ज्ञात्वा यदतीन्द्रियं Tri; कृत्वा यदतीन्द्रियं Vi My.

३ नित्यानन्दामृत० Vi My.

४ ज्योतिस्तत्पदे० Tri Vi My.

५ Only the Bh. as given in the text. Vi My om. यम; नियमयमा-
 Ed Tri.

अथैकार्थ्या^१ एक एवर्षिर्देषां त एकार्थ्यास्तिषु ये दूरगा-
 स्तेषामयं मार्गः^२ पिङ्गलया नाडिकयादित्यमण्डलमनुप्रविश्य
 तत्रस्थेन^३ पुरुषेण संयुज्य ततश्चन्द्रमण्डलं तत्रस्थेन पुरुषेण
 ततो विद्युतं तत्रस्थेन पुरुषेण पुनः क्रमेण वैकुण्ठसायुज्यं
 यन्ति^४ ये ऽदूरगास्तेषामयं धर्मः^५ चेच्चज्ञपरमात्मनोर्योगं^६
 चेच्चज्ञदारेण^७ कारयित्वा तत्रैव समस्तविनाशं ध्यात्वाकाशव-
 त्सत्तामात्रो ऽहमिति ध्यायन्ति^८ भूमध्यगाः चेच्चज्ञपरमात्मनो-
 र्योगे सत्त्वरूपाग्निदारेण भूमध्यं नीत्वा पञ्चभ्यो ऽङ्गुष्ठादिभ्यः
 स्थानेभ्य आकर्षणं पुनः पिङ्गलादारेण^९ निष्क्रमणं^{१०} प्रलयात्तं
 चेच्चज्ञयोगान्तं वा^{११} कुर्वन्ति^{१२} असंभक्ता नाम मनसा ध्यानं^{१३}
 कुर्वन्ति^{१४} तत्प्रतिपादनागमं श्रोत्रेण शृण्वन्ति^{१५} चक्षुषा
 देवताकारं^{१६} पश्यन्ति^{१७} घ्राणेन गन्धमनुभवन्ति^{१८} पाणिना
 देवतां^{१९} नमस्कुर्वन्ति^{२०} संभक्ता नाम ब्रह्मणः सर्वव्यापकत्वा-
 द्युक्तमयुक्तं यो ऽसौ परमात्मा तत्स व्याप्याकाशवत्तिष्ठति^{२१}
 तस्माद्ब्रह्मणो ऽन्यन्न^{२२} कुत्रचिदात्मानं प्रतिपद्यते ऽसौ^{२३}
 भूमध्यगतस्यापि संशयान्निष्प्रमाणमेवेत्युक्तं^{२४} तस्माद्ब्रह्मव्यति-

१ Thus Vi My ; तत्रस्थेन Bh ; तत्रस्थेन Ed Tri.

२ संयोगं ins. Vi My Tri.

३ पिङ्गलया द्वा० Tri Vi ; ०लाया द्वा० My ; पिङ्गलदारेण Bh.

४ Thus Vi My Bh ; निष्क्राम० Ed Tri.

५ वा belongs acc. to the Bh to the text ; om. Tri Vi My ;
 च Ed.

६ Thus Bh only ; देवताकारं all the other sources.

७ Thus Vi My Tri ; ०ता Ed.

८ Or write अन्यं न ?

रिक्तमन्यन्नोपपद्यते ^१ विविधसरणाद्विविधदर्शनात्कुपयगामि-
 त्वाद्विसरगाः ^१ पुरा प्रजापतिरुपदेशगूहनार्थं विसरगपच्चं
 दृष्टवान् ^१ तं दृष्ट्वा मुनयो ऽपि मोहं जग्मुः किं पुनर्मनुष्याः ^१
 विसरगपशूनामहंकारयुक्तानां जन्मान्तरेषु मुक्तिर्नास्मिञ्जन्मनि ^१
 ५ तस्माद्विसरगपच्चो नानुष्ठेयो ^१ केचिद्विसरगाः ^१ कायक्लेशा-
 त्केचिन्मन्त्रजपात्केचिद्येन ^१ केनचिद्भ्यानेन केचिद्येन केन
 चिदक्षरेण केचिद्वायुजयादन्ये परमात्मना चेत्रजं संयोज्य
 ध्यायन्त्येते ^१ परमात्मसंयोगमेव नेच्छन्ति ^१ हृदिस्थं ^१ एव
 पुरुष इति वदन्ति ^१ केचिन्न किञ्चिद्भ्यानमिति यथोक्ता-
 १० नुष्ठानं योगमिति ज्ञात्वा मुक्तिमिच्छन्ति ^१ तेषां विस-
 रगपशूनां जन्मान्तरेषु मुक्तिर्नास्मिञ्जन्मनि ^१ तस्मिन्नेव जन्मनि
 मोक्षकाङ्क्षिणा विसरगपच्चो नानुष्ठेयः ^१ सगुणे ब्रह्माणि
 बुद्धिं निवेश्य पश्चान्निर्गुणं ब्रह्माश्रित्य ^१ यत्नं कुर्यादिति ^१
 विज्ञायते ^१ ॥ ११ ॥

गृह्ये ऽष्टमो धर्मे प्रथमः प्रश्नः समाप्तः ॥

१ Thus Ed Bh; विसरगाः केचित्काय० the other sources; in either case one केचित् seems to be superfluous.

२ Thus Ed Bh (which, however, reads एके instead of एते); एव instead of एते the other sources.

३ Before हृदि० Ed ins. केचित् and probably also Bh.

४ I have accepted the reading of Vi My; ब्रह्माश्रित्य मोक्षे नित्यं यत्नं कु० Ed; ब्रह्माश्रये यत्नं कु० Tri.

अथ वनस्थस्य आमणकविधानं^१ । गृहस्थः सोमयाजी
 पुत्रं पौत्रं च दृष्ट्वा तत्पुत्रादीन्गृहे संस्थाप्य मौण्डं कृत्वा
 प्राजापत्यं कृच्छ्रं चरेत्^२ । वसन्ते शुक्लपक्षे पुण्यर्चे पत्न्या सार्धं
 वनाश्रमं याति^३ । पूर्वस्मिन्दिवसे कृतस्नानः संकल्प्य कुशोदकं
 पौलोपवासं कुर्यादौपासनहोमं ऊत्वाग्निमयं ते योनिरित्य- ५
 रण्यामारोपयेद्दृग्पूर्णमासविधानेन दर्भादीन्संगृह्य पूर्ववत्प-
 रिस्तरणकूर्चान्परिधीन्समिधो^४ वेणुदण्डोपवीतकमण्डलुवल्क-
 लादीन्संभरति^५ । पूर्वोक्तविधिनाग्निकुण्डं कुर्यादपरस्मिन्दिवसे
 वैश्वानरसूक्तेनाग्निं मथित्वा प्रज्वाल्याग्ने आयाह्युपावरोहेत्यग्निं
 निधाय पूर्ववच्छ्रामणकान्याधारं जुहोति^६ । प्रणम्याग्निं परि- १०
 षिच्याग्ने प्रायश्चित्ते त्वमिति पञ्चप्रायश्चित्तं ऊत्वापोहिरण्य-
 पवमानैरात्मानं प्रोक्ष्य ब्रह्मदैवत्यं वैष्णवं पञ्चवारुणं च
 प्रधानान्व्याहृत्यन्तं यजेत्^७ । ॥ १ ॥

अग्नेः प्रतीच्यां द्वौ कुशौ पूर्वाग्नौ न्यस्योर्ध्वं ऽश्मानं
 निधाय तत्सवितुर्वरेण्यमिति दक्षिणपादाङ्गुष्ठेणाश्मानमधि- १५
 तिष्ठेत्तेजोवत्सव इति^८ वल्कलमजिनं चौरं वा परिधाय पूर्व-
 वन्मेखलादींस्त्रौण्युपवीतान्युत्तरीयं कृष्णाजिनं चाददात्याचम्य^९

^१ Thus Ed and Bh ; आमणकं the other sources.

^२ पूर्ववत्कूर्चान्दत्त्वा परिधी० Vi My.

^३ यजेत Ed Tri.

^४ Reading of the pratika uncertain (cp. II. 14 : 32. 11) ; तेजो-
 वत्सव इति Tri Bh ; तेजोवत्स्यावः सवितुरिति Ed ; तेजोवत्स्याव इति My ;
 ते तेजोवत्स्याव इति Vi.

^५ चाददात्या० Ed ; चददात्या० the other sources.

(धर्मो २।२, ३।)

स्वस्ति देवेत्यग्निं प्रदक्षिणं^१ प्रणामं च कृत्वासीत्^१ । अ-
 नो देवीरिति स्वमूर्ध्नि प्रोक्ष्य जयानभ्यातानावाङ्मृतो
 व्याहृतौश्च ऊत्ताज्यशेषं प्राणायामेन प्राश्नीयाद्योगे योग-
 इति द्विराचम्य शतमिन्नु शरद् इति प्रणाममागन्त्वा सम-
 ५ गन्महीति प्रदक्षिणं चादित्यस्य कुर्वीत^१ । राङ्गभृदसीत्यूर्ध्वाग्रं
 कूर्चं गृह्णीयात्^१ । ओं भूस्तत्सवितुरो भुवो भर्गो देवस्यो
 सुवर्धियो यो न इति पञ्चो व्यस्तामो भूर्भुवस्तत्सवितुरो
 सुवर्धियो यो न इत्यर्धर्चामो भूर्भुवः सुवस्तत्सवितुरिति
 समस्तां च सावित्रीं जप्त्वा वनाश्रमं प्रविश्य ब्रह्मचर्यव्रतं
 १० संकल्पयेत्^१ ॥ २ ॥

तत्पत्नी च तथा ब्रह्मचारिणी स्यात्^१ । स्वयमेवाग्निं
 प्रदक्षिणीकृत्याज्येन प्राजापत्यं धातादीन्मिन्दाऊती विच्छिन्न-
 मैन्द्रं वैश्वदेवं वैष्णवं ब्राह्मं विष्णोर्नुकादीन्प्राजापत्यसूक्तं तद्रत-
 बन्धं च पुनः प्रधानान्हुत्वा प्राजापत्यव्रतं बध्नाति^१ । स्थित्वा
 १५ देवस्य त्वा यो मे दण्ड इति द्वाभ्यां पञ्चसप्तनवान्यतमैः
 पर्वभिर्युक्तं केशान्ताथतं वायवक्रं वैष्णवं द्विदण्डमाददाति^१ । येन
 देवा इति कमण्डलुमृद्गृहिण्यौ पूर्ववदुपानट्कृत्वे च गृह्णात्यग्नी-
 गार्हपत्यादींश्चोज्ज्वाल्याग्निहोत्रं ऊत्ताहवनीये प्राजापत्यं
 विष्णुसूक्तं च सर्वत्राग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहा विष्णवे स्वाहेति
 २० ऊत्ताग्नीनरण्यामारोपयति^१ । वने^१ । इदौ विविक्ते नदीतौरे^१

१ Vi only : प्रदक्षिणीकृत्य प्रणम्यासीत् ; च om. Tri.

२ Thus Ed Tri My Vi ; आदधाति Bh.

३ वने वाडौ नदीतौरे विविक्ते Vi My.

वनाश्रमं प्रकल्प्य यथोक्तमग्निकुण्डानि कुर्यात्पत्न्या महाग्नी-
नादाय पात्रादिसंभारयुक्तो वनाश्रमं समाश्रयति ^१ ॥ ३ ॥

अग्न्यायतने प्रोक्ष्य खनित्वा लेखाः षडङ्गिस्थ^१ सुवर्णशकलं
ब्रीहौश्च निधाय आमणकाग्निं निदध्यात् ^२ वन्यानेव पार्थिवा-
न्वानस्यत्याङ्कुलौरोद्धृताञ्कणान्पुराणाङ्कुशदर्भानूर्णास्तुकां^३ स- ५
चायं सुगन्धितेजनं गुग्गुलुं हिरण्यशकलान्मूर्यकान्तं च
संभरति ^४ वानप्रस्थानृत्विजो वृत्वाग्निं^५ मथित्वा गार्हपत्यादी-
स्तेताग्नीन्यञ्चाग्नीन्वाम्याधेयक्रमेणाधायज्जतौ द्वे द्वे ऊत्वा नित्यं
दिकालं वन्यैरेव जृहोति ^६ वनाश्रमौ मुनिः खानशौचस्वाध्याय-
तपोदानेज्योपवासोपस्यनिग्रहत्रतमौनानौति नियमान्दग्नेता- १०
न्सत्यानृशंस्त्यार्जवचमादमप्रौतिप्रमादमार्दवाहिंसामाधुर्याणौति
यमान्दशामूंश्च समाचरति ^७ भक्त्या विष्णुं ध्यायन्नग्निहोत्र-
आमणकाग्निहोमौ दिकालं नोत्सृजन्ग्राम्याश्रमं त्यक्त्वा वन्यौ-
षधीः^८ फलं मूलं शाकं वा नित्याश्रमं संकल्प्य तिरोधा भूरित्या-
हृत्यापराह्णे^९ स्नयं पद्मौ वा हविष्यमास्त्रावितं पचति ^{१५}
वैश्वदेवान्ते ऽतिथौनभ्यागताग्राश्रयित्वा मितं प्राश्नाति ^{१०} ॥ ४ ॥

१ षडङ्गिस्थ Vi My.

२ Thus Ed Bh ; चौर्णान् instead of शणान् the other sources ;
ऊर्णकां instead of ऊर्णस्तुकां Vi My.

३ वरयित्वा instead of वृत्वा Vi My.

४ वन्यौषधीभिः Ed Bh.

५ Thus Ed Tri ; भूरित्याहुत्या० Vi My ; इति याहुतिभिः Bh.

- रात्रौ नाश्रौयादधस्तादभान्तराणि पर्णानि वास्तौर्यं सुव्रतः
 सुव्रतां पत्नीं विनैकः शयौत^१ सास्य शुश्रूषां करोत्येनां
 नोपगच्छेत्^२ मातृवन्निष्कामः प्रेक्षतोर्ध्वरेता जितेन्द्रियो^३
 दर्शपूर्णमासौ चातुर्मासं नचत्रेष्टिमागयणेष्टिं च वन्यौषधीभिः
 ५ पूर्ववद्यजेदनुक्रमान्मूलैः^४ फलैः पत्तैः पुष्पैर्वा तत्तत्कालेन पक्वैः
 स्वयमेव संशीर्णैः प्राणं प्रवर्तयन्नुत्तरोत्तरे ऽप्यधिकं तपःसंयोगं
 फलाद्विशिष्टमाचरेदथवाहिताग्निः सर्वानग्नीनरण्यामारोप्य सर्वैः
 संवापमन्त्रैः पार्थिवान्वा नस्यत्यांश्च सर्वान्समूह्य निर्मन्थ्यैतेन
 विधिनाग्न्याधेयविधानेन च मन्त्रैः सर्वैः सभ्याग्न्यायतने आमण-
 १० काग्निमाधायाहरेत्सभ्यस्य भेदः आमणकाग्निरित्याहुः^५ अप-
 त्नौकश्च भिक्षुवदग्नौ^६ होमं^७ ऊत्वारण्यादिपाचाणि च प्रक्षिप्य
 पुत्रे भार्यां निधाय तथाग्नौनात्मन्यारोप्य वस्त्रलोपवौता-
 दौग्भिन्नापात्रं च संगृह्णानग्निरदारो गत्वा वने निवसेत्तपसां^८
 श्रमणमेतन्मूलं^९ तस्मादेतद्विधानमेनमग्निं च आमणकमित्याह
 १५ विखनाः^{१०} ॥ ५ ॥

संन्यामक्रमं^{११} सप्ततूर्ध्वं वृद्धो ऽनपत्यो विधुरो वा जन्म-
 मृत्युजरादीन्विचिन्त्य योगार्थी यदा स्यात्तदाथवा पुत्रे भार्यां
 निक्षिप्य परमात्मनि बुद्धिं निवेश्य वनात्संन्यासं कुर्यात्^{१२}
 मुण्डितो विधिना स्नात्वा यामाद्वाह्ये प्राजापत्यं चरित्वा

१ अनुक्रामा० Ed ; अनुक्रामा० Tri.

२ भिक्षुवदौपासनं ऊत्वा Vi, and thus also My, only ०पासनहोमं ऊत्वा ।

३ तपसां य० Ed ; तपसाश्रम० Bh ; तपसां श्रम० Vi My.

४ क्रमः Bh.

पूर्वाह्ने त्रिदण्डं शिक्यं काषायं कमण्डलुमप्यवित्रं मृद्ग्रहणौ
 भिक्षापात्रं च संभृत्य त्रिवृतं प्राश्लोपवासं कृत्वा दिने उपरे
 प्रातः स्नात्वाग्निहोत्रं वैश्वदेवं च हुत्वा वैश्वानरं द्वादशकपालं
 निर्वपेत् ^१ गार्हपत्याग्नावाज्यं संकृत्याहवनीये पूर्णाहुती पुरुष-
 सूक्तं च ऊत्वाग्नये सोमाय ध्रुवाय ध्रुवकरणाय परमात्मने ५
 नारायणाय स्वाहेति जुहोति ^१ ॥ ६ ॥

सुचि सुवेण चतुर्गृहीतं गृहीत्वा सर्वाग्निष्वों स्वाहेति
 जुहुयाद्^१ अग्निहोत्रहवणीमाहवनीये मृच्छिलामयेभ्यो अन्यानि
 पात्राणि गार्हपत्ये प्रक्षिपति ^१ गृहस्थो अनाहिताग्निरौपासने
 वनस्थश्च आमणकाग्नौ होमं ऊत्वा पात्राणि प्रक्षिपेत् ^१ पच्छो १०
 धर्चशो व्यस्तां समस्तां च सावित्रीं जप्त्वा भिक्षाश्रमं^१ प्रविशा-
 मीति तं प्रविशत्यन्तर्वद्यां स्थित्वा गार्हपत्यादौन्या ते अग्ने
 यज्ञियेति प्रत्येकं चिरात्राय भवतं नः समनसावित्यात्मन्या-
 रोपयेत् ^१ भूर्भुवः सुवः संन्यस्तं मयेति त्रिरूपांशूच्चैश्च प्रैष-
 मुक्त्वा दक्षिणहस्तेन सकृज्जलं पीत्वाचम्य तथैवोक्त्वा त्रिजला- १५
 ज्जलिं विमृजेन्नेखलां चत्वार्युपवीतान्येकं वोपवीतं कृष्णाजिन-
 मुत्तरौयं च पूर्ववद्ददाति ^१ ॥ ७ ॥

देवस्य त्वा यो मे दण्डः सखा मे गोपायेति त्रिभि-
 स्त्रिदण्डं यदस्य पारे रजस इति शिक्यं येन देवाः पवित्रेणेत्य-
 प्यवित्रं येन देवा ज्योतिषेति कमण्डलुमृद्ग्रहण्यावाददीतः ^१ १०

स्नात्वा घमर्षणसूक्तेनाघमर्षणं कुर्यात्^१ आचम्य षोडश प्राणा-
यामान्कृत्वा महसं शतं वा सावित्रीं जप्त्वा तथा भिक्षापात्र-
मन्नावु^२ दारवं मृन्मयं वा गृह्णाति^३ प्रणवाद्यादिभिः^४
पृथक्पृथक्प्रव्याहृतिभिस्तर्पयामौति देवेभ्यो जले ऽद्भिस्तर्पयि-
५ त्वाद्याभिश्चतसृभिः स्वधेति पितृभ्यस्तर्पयेत्^५ उदयं तमस
इत्यादित्यमुपतिष्ठेत^६ जलाञ्जलिं विसृज्याभयं सर्वभूतेभ्यो
दद्यादध्यात्मरतो यतिर्भिक्षाग्री नियमयमांश्च समाचर-
न्त्यतेन्द्रियो ध्यानयोगेन परमात्मानमीचेत्^७ ॥ ८ ॥

धर्म्यं सदाचारं^८ निवीती दक्षिणे कर्णे यज्ञोपवीतं
१० कृत्वोत्कटिकमासीनो ऽहन्यदङ्गुखो रात्रौ दक्षिणामुखस्तृणै-
रन्तरिते मूत्रपुरीषे^९ विसृजेन्नद्यां गोष्ठे पथि क्वायायां
भस्मन्यप्सु कुशे दर्भे वा नाचरेत्^{१०} गोविप्रोदकाग्निवाय्वर्क-
तारेन्दून् पञ्चन्कुर्यात्^{११} वामहस्तेन लिङ्गं संगृह्योत्थायोदकस्य
पार्श्वे तथासीनो ब्रह्मचारी गृहस्थो ऽपि शिश्वे दिर्हस्त-
१५ योश्च दिर्दिगुं दे षड्भ्रूलो मृदं दत्त्वोद्धृतैरेव जलैः शौचं
कुर्यात्^{१२} करं वामं दश कृत्वः करावुभौ च तथा मृदाङ्गिः
प्रक्षालयेत्^{१३} वनस्थस्य भिक्षोश्चैतद्विगुणं भवति^{१४} रात्रौ
यथोक्तार्धं वा^{१५} रेतोविसर्गं मूत्रवच्छौचं कर्तव्यं^{१६} रेतसस्त्रि-

१ ऽंजु Tri Bh.

२ Thus all (also Bh) exc. Ed : प्रणवादिभिः, which may, after all, be the correct reading.

३ Thus Vi My ; ऽपुरीषौ the other sources.

४ प्रक्षालयेत् Vi My.

रित्येके^१ सोपवीती प्राङ्मुख उदङ्मुखो वान्यत्रासित्वा
मृदाम्बुना पूर्ववत्पादौ पाणी च प्रक्षाल्याचम्य मन्त्रेणा-
चामति^१ ॥ ६ ॥

ब्राह्मणो हृद्गाभिः चत्रियः कण्ठगाभिर्वैश्यास्तालुगाभि-
रङ्गिराचामेत्^१ आत्मानं प्रोक्ष्य प्रत्यर्कमपो विसृज्यार्कं पर्य- ५
त्युदकस्याग्नेर्वागपाश्व^२ प्राणानायम्य प्रत्येकमोकारादिसप्तव्या-
हृतिपूर्वां गायत्रीमन्त्रे सग्निरस्कां विजपेत्^१ स प्राणायामस्त्री-
नेकं वा प्राणायामं कृत्वा पृतः^१ शतं दशाष्टौ वा भाविचौ^१
जप्या^१ सायंप्रातः सन्ध्यामुपास्य नैश्चिकमाङ्गिकं चैनो ऽप-
मृज्यते^१ द्विजातिः सन्ध्योपासनहीनः शूद्रसमो भवति^१ १०
ब्रह्मचारौ खनाम संकौर्त्याभिवादयेदहं भो इति^१ ओत्रे च
संसृज्य गुरोः पादं दक्षिणं दक्षिणेन पाणिना वामं वामेन
व्यत्यस्य जान्वोरापादमुपसंगृह्णन्नानतशीर्षो ऽभिवादयत्या-
युष्मान्भव सौम्येत्येनं शंसेदनाशीर्वादी नाभिवन्द्यो^१ माता
पिता गुरुर्विद्वांसश्च प्रत्यहमभिवादनौयाः^१ ॥ १० ॥ १५

अन्ये बान्धवा विप्रोश्च प्रत्यागत्याभिवन्द्याः^१ ज्येष्ठो भ्राता
पितृव्यो मातुलः श्वशुरश्च पितृवत्पितृष्वभा मातृष्वभा ज्येष्ठ-
भार्या भगिनी ज्येष्ठा च मातृवत्पूजितव्याः^१ सर्वेषां माता
अथसौ गुरुश्च अथान्^१ परस्तिथं युवतिमसृग्गन्धूमावभि-

१ सन्ध्योपासनं कुर्यात् ins. Ed.

२ पूजयितव्याः Tri (correctly !) only.

(धर्मे २।११, १२।)

वादयेदन्धानां^१ वन्दनादायुर्ज्ञानबलारोग्यशुभानि^२ भवन्ति ।
 यज्ञोपवीतमेखलाजिनदण्डान्तरेण धृतान्न धारयेदुपाकृत्या-
 नालस्यः शुचिः प्रणवाद्यं वेदमधीयानो ऽमावास्यायां पौर्ण-
 मास्यां चतुर्दश्योः प्रतिपदोरष्टम्योश्च नाधीयीत । नित्यजपे
 ५ होमे चानध्यायो नास्ति । मार्जारनकुलमण्डूकश्वसर्पगर्दभ-
 वराहपश्वादिष्वन्तरागतेष्वहोरात्रं सूतकप्रेतकयोराशौचे तावत्-
 कालं तिष्ठो ऽष्टकासु गुरौ प्रेते च चिराचमनध्यायः^३
 स्यात् । ॥ ११ ॥

तद्भार्यापुत्रयोः स्वशिष्यस्य चोपरमे मनुष्ययज्ञे आद्धभो-
 १० जने चैकाहमनध्यायः^४ स्यात् आपदात्योरप्राचये^५ । वृचनौ-
 यानशयनेष्वारूढः प्रसारितपादो मूत्रपुरीषरेतोविसर्गं ग्रामे
 ऽन्तःशवे सत्यभक्ष्यान्नभोजने कर्दने अशानदेशे सन्ध्यास्तनिते^६
 भूकाम्ये दिग्दाहे ऽग्न्युत्क्रानिपाते रुधिरापलपांसुवर्षे सूर्येन्दु-
 राजग्रहणे च तत्तत्काले नाधीयीत । परत्रेह श्रेयस्करो
 १५ वेदस्तद्धेतव्यो ऽन्ते विस्तृत्य प्रणवं ब्रवीति । लौकिकाश्चौ
 समिधौ जुत्वा भिच्चान्नं मेधाप्रदं शुद्धं मौनी भुञ्जीत । पौषे

१ युवती० Ed Vi My.

२ Before ०ज्ञान० Vi My Tri ins. श्री ।

३ ०ध्यायः Vi Bh ; ०ध्यायं My Tri Ed.

४ Thus Vi ; ०ध्यायं My Ed Tri.

५ Thus Ed ; आपदानप्राचयः Tri ; आपदात्योरप्राचयो Vi My ; Bh reads अप्रयतले ।

६ Thus Bh only ; all the other sources सन्ध्यास्तनिते (!).

माघे वा मासे ग्रामाद्वह्निर्जलान्ते पूर्ववद्भूतविमर्गहोमं कृत्वा
स्नाध्यायमुत्सृज्य पचे शुक्ले वेदं कृष्णे वेदाङ्गं च यावदन्तं
समधौत्य^१ गुरोर्दक्षिणां दत्त्वा समावर्ती^२ स्यात्^३ ॥ १२ ॥

मध्याह्ने शुद्धे^४ जले^५ मृदाङ्गिः पादौ हस्तौ च धाव-
यित्वाचम्याङ्गानि संशोधापः पुनन्विति जले निमज्जेदाचान्तो ५
वैष्णवैर्मन्त्रैर्विष्णुं हिरण्यशृङ्गमिति वरुणं च प्रणम्याघमर्षण-
सूक्तेनाघमर्षणं कृत्वेदमापः शिवा इति स्नायादाश्रमिण-
स्यत्वारः स्नानं नित्यमेवं पूर्वोक्तेन विधिना काम्यं नैमित्तिकं च
कुर्वन्ति^६ । धौतवस्तेणाच्छाद्य पूर्ववदाचम्य प्रोक्ष्यामीनस्तिष्ठन्वा
कृतप्राणायामः सावित्रीं जप्त्वादित्यमुपतिष्ठेत^७ । दक्षिणपाणिना १०
तीर्थेन ब्राह्मेण भूपत्यादीन्दैवेन नारायणादीन्कूप्यादींश्चार्षेण
विश्वामित्रादीन्यैतकेण पित्रादीनङ्गिस्तर्पयित्वा ब्रह्मयज्ञं करि-
ष्यन्नित्यमिषे त्वोर्जं त्वेति यथाकामं^८ यजुःसंहितामाद्यां-
स्तोननुवाकान्स्नाध्यायं कुर्वीत^९ । नैमित्तिकमृतं च सत्यं
चेत्यादिसूक्तानि चतुर्वेदादिमन्त्रान्वाप्यधीयीत^{१०} । सर्वयज्ञाना- १५
मादिर्ब्रह्मयज्ञः^{११} । तस्मादुपनयनप्रभृत्येव द्विजैः कर्तव्यो^{१२}
नद्यां तीर्थे देवखाते सरसि तटाके वा सामान्ये स्नानं
कुर्यात्^{१३} ॥ १३ ॥

१ सम् om. Ed Bh.

२ समावर्ती Tri; समावर्ती Vi; ०दति My.

३ जले शुद्धे Tri Ed.

४ यथाक्रमं Vi My.

परस्योदके^१ मृत्पिण्डान्यञ्चोद्धृत्य स्नायात्कूपे तत्तीरे त्रिः
 कुम्भेनाभिषिञ्चेदुच्छिष्टो नग्नी वा न स्नायात्तथा न^२ शयीता-
 तुरो^३ ऽप्यु नावगाहेतातुरस्य^४ स्नाने नैमित्तिके दश कृत्वो
 द्वादश कृत्वो वा तमनातुरो जले ऽवगाह्याचम्य^५ स्पृशेत्ततः
 ५ स पूतो भवति^६ द्विकालं होमान्ते पादौ प्रक्षाल्याचम्यासने
 प्राङ्मुखः प्रत्यङ्मुखो वा^७ स्थित्वा^८ चतुरश्रोपलिप्ते मण्डले शुद्धं
 पात्रं न्यसेत्तत्रान्नं प्रक्षिप्य तत्पूजयति^९ द्वौ पादावेकं वा
 भूमौ निधाय प्रसन्नं चतुर्त्वा मत्येन परिषिञ्चामीति सायं
 परिषिञ्चति सत्यं त्वर्तेन परिषिञ्चामीति प्रातरमृतोपस्तरण-
 १० मसीत्याधावं पीत्वा विधिना प्राणाहुतीर्ह्वान्नमनिन्दन्न-
 श्नाति^१ भुक्तामृतापिधानमसीत्यपः पीत्वाचम्याचामेर्देकवासाः
 शयानस्तिष्ठन्नस्नानजपहोमी शुष्कपाद उदङ्मुखो वा नाश्नाति^१
 भिन्नपात्रे^६ ऽर्चं^७ पर्युषितं शयनासनोत्सङ्गस्थं वा न भुञ्जीता-
 ञ्जलिनापो न पिबेदुच्छिष्टाशुच्याशौचिपतितैः स्पृष्टं सूतक-
 १५ प्रेतके चान्नं^९ नाश्नीयात्^१ ॥ १४ ॥

१ Thus Vi My Tri; पारकस्योदके Ed; Bh seems to presuppose पारक्य उदके ।

२ Thus Ed Tri Bh; नाधीयौत Vi My.

३ ०गाहेत आतुरस्य Vi; ०गाहेचातु० My; ०गाहेत् all the other sources.

४ अवगाह्य twice Vi My.

५ Thus Vi My Bh; वासित्वा Tri and Ed where a var. r. वास-
 यित्वा is mentioned.

६ भिन्नपात्रेणात्रं Tri Vi My.

७ Ed Tri ins. च ।

तिलसक्तुदधिल्लजं च राचावभक्ष्यमन्नं पर्युषितमाज्येन
 दध्ना वा युक्तं भोज्यं^१ क्रिमिकेशकीटयुतं^२ गवाप्रातं पक्षि-
 जघं च भस्माद्भिः प्रोक्षितं शुद्धं^३ शकाकाद्युपहते बह्वन्ने
 तस्मिन्पुरुषाशनमात्रं तत्रैवोद्धृत्य व्यपोह्य पवमानः सुवर्जन
 इति भस्मजलैः प्रोक्ष्य दर्भोल्लया स्पर्शयित्वा गृहीयात्^४ ।
 प्रसूते ऽन्तर्दशाहे गोचीरं सदैकशफोद्भस्तीणां पयस्य पलाण्डु-
 कवकलशूनगृह्णनविड्जमनुक्तं^५ मत्स्यमांसं च वर्जनीयं^६ ।
 यज्ञशिष्टं मांसं भक्षणौघमुदक्यास्पृष्टं शूद्रानुलोमैः स्पृष्टं तेषा-
 मन्नं च वर्जयेत्^७ । स्वधर्मानुवर्तिनां शूद्रानुलोमानामासं
 क्षुधितस्य संग्राह्यं^८ । सर्वेषां प्रतिलोमान्तरालव्रात्यानामासं^९ ।
 पक्वं च क्षुधितो ऽपि यन्नान्न गृहीयात्^{१०} । तैः^{११} स्पृष्टिसंमिश्रं^{१२}
 परपक्वं^{१३} च संत्यजति^{१४} । नित्यं श्रुतिसृत्युदितं कर्म कुर्वन्मनो-
 वाक्कायकर्मभिः शनैर्धर्मं समाचरति^{१५} ॥ १५ ॥

गृह्ये नवमो धर्मो द्वितीयः प्रश्नः समाप्तः ॥

१ छमि० Ed Tri.

२ Reading uncertain. Vi : पलाण्डुकवकलशूनगृह्णनविड्जमवबंधं अनुक्तं ;
 My : पलाण्डुकवकलशूनगृह्णनविड्जमवन्धमनुक्तं ; Ed : पलाण्डु कवकं लशूनं
 गृह्णनं विड्जमनुक्तं ; Tri : पलाण्डु कलशं लशूनं गृह्णनं विट् (जं? सं) बन्धमनुक्तं ;
 Bh : पलाण्डु मुकंदुकम् । कनकं रक्तवर्णं लशूनं श्वेतवर्णमेतौ लशूनविशेषाः सर्वे
 वर्जनीयाः । विड्जं विड्वराहमनुक्तं शास्त्रानुक्तं । There is neither in Ed nor
 in Bh any trace of संबन्ध ।

३ तैः स्पृष्टं सं० Ed only.

४ Ed om. पर० before पक्वं ।

गृहस्थाश्रमौ द्वे यज्ञोपवीते वैष्णवं दण्डं कमण्डलुं च
 धारयेत् ^१ स्नात्वा सभार्यो गृह्याग्नौ गार्ह्याणि कर्माणि
 श्रौताग्निषु श्रौतानि कुर्यात्सायं च होमान्ते ऽतिथीनभ्यागता-
 न्प्राश्नयित्वा मितं प्राश्य पत्न्या शयीतार्द्रपादः प्रत्यगुत्तर-
 ५ शिराश्च न खपित्युत्तराग्निषु ^२ स्वभार्यामुपगच्छेद्दौ चिराच-
 मृतुमतौगमनसहासनशयनानि वर्जयेत्परदारान्न संगच्छे-
 त्परदारगमनादायुः श्रीर्ब्रह्मवर्चसं विनश्यति ^३ भार्यया सह
 नाश्नात्यश्रन्ती ^४ तां जृम्भमाणां नग्नां च नावलोकयेत् ^५
 असत्यवादं वर्जयत्यसत्यात्परं पापं सत्यात्परो धर्मश्च नास्ति ^६
 १० सर्वप्राणिहितो ऽद्रोहेणैव जीवेच्छुद्ध्यर्थवान्कुसूलधान्यः कुम्भी-
 धान्यो ऽश्वस्तनिको वा स्यात् ^७ द्विजातिः पतितान्धजातान्न
 स्पृशेदुदये ऽस्तमये च सूर्यं नेचेत् ^८ देवगुरुविप्रद्वयचौरदधि-
 मृत्योयसमिद्भाग्निवनस्पतीन्प्रदक्षिणं गच्छेत् ^९ ॥ १ ॥

स्नातकराजगुरुश्रेष्ठरोगिभारभृदन्तर्वन्नीनां पत्न्या देयो ^१
 १५ वातार्करश्मिभिः पन्थानः शुद्ध्यन्ति ^२ परस्थासनशयनान्य-
 दत्तानि नोपयुञ्जीतादत्तेषूपयुक्तेषु ^३ स्वपुण्यचतुर्थींशो जहाति ^४
 अन्योपयुक्तानि वस्त्रमाख्योपानट्क्त्वाणि नैव धारयेद्ग्नौ पादं
 न तापयेन्नैनं मुखेन धमेन्न पादेन स्पृशेदधः ^५ पादतो न
 कुर्याद्ग्नौवाग्निं ^६ जलं वा देवालये ऽग्नौ जले च मूत्रपुरीष-

१ खपति instead of खपिति Vi My.

२ Only Tri has correctly •श्रन्ती ।

३ Thus Ed My ; •ञ्जीत दत्तेषु • Vi Tri.

४ Thus Ed only ; •दधःपा(दो? दे) न कुर्या • Tri ; •दधःपादो न कु • Vi My.

पूयशोणितरेतःस्नेहोच्छिष्टाङ्गनिष्पेषान्न^१ प्रक्षिपेत्^२ नग्नां पर-
 स्त्रियं विण्मूत्रे च न पश्येदुच्छिष्टो देवार्कचन्द्रग्रहर्चतारा^३
 नेचेत्^४ देवगुरुस्नातकदीक्षितराजगोश्रेष्ठानां ह्यायां नाक्रा-
 मति^५ इन्द्रधनुः परस्मै न दर्शयेन्न वदेत्त्वपन्नं नावबोध-
 येदेको^६ ऽध्वानं न गच्छेत्^७ परचेत्ते चरन्तीं गां धयन्तं वत्सं^८
 च न वारयेन्नैवाचक्षीत^९ जीर्णमलवासा न स्यात्^{१०} ॥ २ ॥

अचैः क्रीडां प्रेतधूमं बालातापं च वर्जयेत्केशरोमतुषा-
 ङ्गारकपालास्थिविण्मूत्रपूयशोणितरेतःस्नेहोच्छिष्टान्नाधिति-
 षेत्^१ अमेध्यलिप्ते ऽङ्गे यावत्तक्षेपगन्धमनःशङ्का^२ न स्यात्ताव-
 न्मृत्तोयैः^३ शोधयेत्^४ पतितान्यजमूर्खाधार्मिकवैरिभिः सार्धं^५
 न वसेदुच्छिष्टो ऽशुचिर्वा देवगोविप्राग्नीन्न सृशेत्^६ देवा-
 न्वेदाबाजगुरुमातापितृन्विद्वद्वाङ्मणान्नावमन्येत^७ न निन्देद-
 वमन्ना निन्दकस्य विनश्यति^८ सर्वभूतकुत्सां ताडनं च न
 कुर्वीत^९ गुरुणा मातापितृभ्यां तत्पित्राद्यैर्भाद्रपितृभ्रातृमातुला-
 चार्यैर्लिगाद्यैर्विवादं नाचरेत्सर्वशुद्धिषु पुष्ट्यस्यार्थशुद्धिः^{१०}
 स्त्रीशुद्धिरक्षशुद्धिश्च श्रेष्ठतमा स्यात्^{११} द्रव्येषु रत्नसौवर्ण-

१ • उच्छिष्टनिष्पेषान्न Vi; My is defective.

२ • तारान् Vi My.

३ • बोधयति instead of • धयेत् Ed Tri.

४ • यावत्तक्षे (यावत्क्षे)पगन्धमनःशङ्का न स्यात्ताव. Vi My; यावत्क्षेपगन्धेन शङ्का
 न स्यात्ताव. Tri.

५ • Thus Tri and Ed (only वेद instead of वेदान् and विद्वांसं ब्राह्मणं
 च instead of विद्वद्ब्राह्मणान्); देवराजगुरु. Vi My.

रजतमयान्यद्भिः^१ शोधयत्यग्नौ वा स्पर्शयति^२ । ताम्रचपुष्पीमा-
यमाद्यान्यस्त्रवारिभिर्दार्दन्तजातानि तत्रणाद्वावनादा यज्ञ-
पात्राणि दक्षिणपाणिना मार्जनात्क्षालनादा संशोधानि^३ ॥ ३ ॥

चर्ममयसंहतानि^४ वस्त्राणि शाकमूलफलानि च प्रोचयेद-
५ ल्पानि क्षालयेत् । घृतादीनि द्रव्याणुत्पूयोत्कया दर्शये-
त्कौशेयाविकान्यूपैरंशुतडानि^५ श्रीफलैः शङ्खशुक्तिगोशृङ्गाणि
सर्षपैः सवारिभिर्मृन्मयानि पुनर्दाहेन गृहं मार्जनोपलेपना-
प्तेकैर्भूमिं खननादन्यमृत्पूरणगोवासकाद्यैर्मार्जनाद्यैश्च शोध-
येद्गोत्वैकिकरं भूगतं तोयं दोषविहीनं^६ सुपूतं^७ । वाक्शस्तं
१० वारिनिर्णिकमदृष्टं^८ । योषिदासं कारुहस्तः प्रसारितपण्यं च
सर्वदा शुद्धं^९ शकुन्यच्छिष्टं फलमनिन्द्यं^{१०} मशकमक्षिकानिलीनं
तद्विप्रुषश्च न दूष्याणि^{११} वाय्वग्निसूर्यरश्मिभिः स्पृष्टं च मेध्य-
मातुरे बाले पचनालये च शौचं न विचारणीयं यथाशक्ति
स्याद्विष्णुचाभ्यां बह्मपो न दूष्याः^{१२} परस्याचामतस्तोयविन्दुभि-
१५ र्भूमौ निपत्योद्गतैः पादस्पृष्टैराचामयज्ञाशुचिः^{१३} स्यात् ॥ ४ ॥

१ रत्नानि सौव० Tri Vi My ; these three ins. ताम्र after रजत ।

२ स्पर्शयेत् Tri Ed.

३ चर्ममयं संहि० Vi My.

४ ऊषैर् is my conjecture (cp. Manu V. 120); ऊषैर् Ed ;

ऊषैर् Vi ; ऊषैर् My ; ऊषैर् Tri.

५ अदृष्टं instead of अदृष्टं Tri, but cp. Manu V. 127.

६ ०राचमय० Ed Vi ; ०राचमय० My ; Tri corrupt.

वानप्रस्थो नित्यस्वाध्यायी कुशेभादीनग्न्यर्थं शाकमूल-
 फलान्यशनार्थं^१ च शुचौ जातान्याहरेद^२न्याधीनमन्योत्सृष्ट-
 मशुचौ^३ जातं गोरसं च वर्जयेत्^४ धान्यधनसंचयं न कुर्वीत^५
 वस्त्रं नाच्छादयेत्^६ मधूक्ते तोयं मांसोक्ते पैष्टिकं गृह्णाति^७
 सर्वभूतेषु दयालुः समः^८ चान्तः^९ शुचिर्निरसूयकः सुखे
 निःस्पृहो मङ्गल्यवाणीर्थार्थकार्षणवर्जी^{१०} मत्स्यादीन्दंशकान्सीर-
 कृष्टजातानि कन्दमूलफलशाकादीनि च त्यजञ्जटाश्वशुरोम-
 नखानि धारयंस्तिकालस्त्रायी धराशयो^{११} वन्यैरेव चरुपुरो-
 ङाशान्निर्वपेत्पलाण्डादीन्निर्यासं^{१२} श्वेतवृन्ताकं सुनिषण्णकं श्लेष्मा-
 तकं व्रजकलिं^{१३} चित्रकं^{१४} शिग्रुं भृक्षुणं कोविदारं मूलकं^{१५} च १०
 वर्जयति^{१६} मुनेः सर्वं मांसं गोमांसतुल्यं धान्यान्^{१७} सुरासमं
 भवति^{१८} पूर्वसंचिताशनं पूर्वाणि वसनान्याश्वयुजे मांसि त्यजति^{१९}
 वेदवेदान्तेन ध्यानयोगी तपः समाचरति^{२०} अपत्नीको ऽनग्निर-
 ारो ऽनिकेतनो वृक्षमूले वसन्वनस्याश्रमेषु गृहस्थानां गृहेषु

१ ०फलादीनशनार्थं च शु० जातानाहरेत्, etc. Ed and partly Tri.

—उत्कुष्टम् instead of उत्सृष्टम् Vi My.

२ क्षमः शान्तः Vi My.

३ मङ्गल्यवान्नीर्था (!) Ed Tri.

४ धराशायी Vi My.

५ ०पुरोडाशान् Ed Tri; ०पुरोडाशं My; ०पुरोडाशादीन् Vi.

६ Thus Ed Vi; वृजकलिं My; वृजकं (?) Tri.

७ Thus Ed Tri; चित्राकं Ed; चित्राकं Vi My.

८ मूलकन्दं Ed.

९ ध्यानं Vi My.

वा भिक्षां भिक्षित्वाभ्युपाश्वं शुद्धे पर्णे प्राणायामाचमनं
भिक्षुवदभ्राति^१ शरीरं शोषयन्नन्तरमुत्तरं तीव्रं तपः कुर्यात् ।

॥ ५ ॥

भिक्षुः स्नात्वा नित्यं प्रणवेनात्मानं तर्पयेत्तेनैव नम-
५ स्कुर्यात्^१ षडवरान्प्राणायामान्कृत्वा शतावरां सावित्रीं जप्त्वा
सन्ध्यामुपासौत^१ अष्टवित्रेणोत्पूताभिरङ्गिराचामैत्काषायधारणं
सर्वत्यागं मैथुनवर्जनमस्तैन्यादौनय्याचरेत्^१ असहायो ऽनग्नि-
रनिकेतनो निःसंचयी^२ संमानावमानममो विवादक्रोधलोभ-
मोहानृतवर्जी^३ ग्रामाद्विर्विविक्ते मठे देवास्तथे वृक्षमूले वा
१० निवसेत्^१ चातुर्मासादन्यत्रैकाद्यादूर्ध्वमेकस्मिन्देष्टे न वसेदूर्ध्वाः
शरच्चातुर्मास्यमेकत्रैव वसेत्^१ त्रिदण्डे काषायोष्णवित्रादौन्यो-
जयित्वा कण्ठे वामहस्तेन धारयन्दक्षिणेन भिक्षापात्रं गृहीत्वैक-
काले विप्राणां शुद्धानां गृहेषु वैश्वदेवान्ते भिक्षां चरेत्^१
भूमौ वीक्ष्य^३ जन्तून्परिहरन्पादं न्यसेदधोमुखस्तिष्ठन्भिक्षामा-
१५ लिप्सेत्^१ ॥ ६ ॥

गोदोहनकालमात्रं तदर्धं^४ वा^४ स्थित्वा व्रजेदलाभे ऽप्यव-
माने ऽप्यविषादी लब्धे संमाने ऽप्यसंतोषी स्यात्^१ द्रुतं विचि-
न्वितं वा न गच्छेत्^१ भिक्षाकालादन्यत्र परवेश्य न गन्तव्यं^१
भिक्षितुं क्रोशादूर्ध्वं न गच्छेत्^१ भिक्षां चरित्वा तोयपार्श्वं

१ भिक्षुवदभ्राति Vi My.

२ ऽसंचयी Vi My.

३ निवीक्ष्य Tri only.

४ Thus Vi My ; तदर्धं वा Ed ; तदर्धं Tri

प्रचालितपाणिपाद आचम्योदु त्यमित्यादित्यायातो^१ देवा
इति विष्णवे ब्रह्म जज्ञानमिति ब्रह्मणे च भिचायं दत्त्वा
सर्वभूतेभ्य इति बलिं प्रक्षिपेत्प्राणाग्निहोत्रविधानेनात्मयज्ञं^२
संकल्प्य प्राणयाचामाचमष्टौ ग्रासान्वाश्रीयत्कामं नाश्र्नाति^३
वस्त्रपूतं जलं पीत्वाचम्याचामति^४ निन्दाक्रोशौ न कुर्वीत^५ ५
बन्धूज्जातौस्त्यजेदं^६ शचारित्रं तपः श्रुतं न वदेत्सङ्गं त्यक्त्वा नियम-
यमौ^७ प्रियं^८ सत्यं वदन्सर्वभूतस्याविरोधो ममः सदाध्यात्मरतो
ध्यानयोगी नारायणं परं ब्रह्म पश्यन्धारणां धारयेदक्षरं
ब्रह्माप्नोति^९ नारायणः^{१०} परं^{११} ब्रह्मेति श्रुतिः^{१२} ॥ ७ ॥

संन्यासिनो ऽनाहिताग्नेर्देहं मृतं पुत्रो ऽन्यो वा तृणै- १०
रन्तरौकृत्य शुद्धैर्ब्राह्मणैर्यन्त्रेण वा संनिधाय^१ समुद्रगाम्यां^२
नद्यां^३ तीरे^४ वा सैकते देशे सृगालादिभिरसृशं^५ यथा
तथावटं खनति^६ गायत्र्या स्नापयित्वा तथा तत्रासयित्वा
शाययित्वा वा दक्षिणे हस्ते वैष्णवैर्मन्त्रैस्त्रिदण्डं संन्यस्य मध्ये
यदस्य पारे रजस इति शिक्चमप्पविचमुदरे सावित्र्या^{१५}
भिचापात्रं गुह्यप्रदेशे भूमिर्भूमिमिति काषायं मृद्ग्रहणौ

१ आदित्यम् instead of आदित्याय Vi My.

२ प्र before क्षिपेत् om. Vi My.

३ नियमप्रियं Vi My.

४ नारायणपरं all, but cp. TĀ. X. 11. 1 (page 824 of the Calcutta ed.).

५ Thus Vi My ; संनीय Ed ; संनिधौ Tri.

६ समुद्रगया नद्यास्तीरे वा Ed Tri.

७ असृष्टा instead of असृशं Vi My.

- कमण्डलुं च संन्यस्य पिदधात्^१ तस्मिन्सृगालादिभिः स्पृष्टे
तत्कर्ता पापौयान्भवति^२ आहिताग्नेरग्नीनात्मन्यारोप्य संन्या-
सिनो मृतं देहं गायत्र्या स्थापयित्वा पूर्ववदाहयित्वा शुद्धे
देशे निधाय लौकिकाग्नौ^३ तदग्निमुपावरोहेत्यवरोप्य^४ पवित्रं
५ त इति दृतचौरमास्ते प्रक्षिप्य पूर्ववत्त्रिदण्डादीन्विन्यस्य^५
ब्रह्ममेधेन पितृमेधेन वाहिताग्निमन्त्रैस्तदग्निभिर्दहनमाचरति^६
तयोराग्नौचोदकबलिपिण्डदानैकोद्दिष्टादीन्नेव^७ कुर्यात्^८
नारायणबलिं करोति^९ तदहनं खनित्वा पिधानं दहनं
नारायणबलिं वा यः कुर्यात्सो ऽश्वमेधफलं समाप्नुयात्^{१०} ॥ ८ ॥
- १० नारायणबलिं नारायणादेव सर्वार्थसिद्धिरिति ब्राह्मणा-
द्यैर्नरैर्हृतस्यात्मघातिनो रज्जुशस्त्रोदकाशनिदंष्ट्रिपशुसर्पादिभिः
सर्वपापमृतस्यादाह्यानामन्येषां भिक्षोश्चैकादशदिनादूर्ध्वं महा-
पातकिनां पञ्चानां द्वादशसंवत्सरादूर्ध्वं^{११} सपिण्डीकरणस्थाने
मृतकार्यमपरपक्षे द्वादशां श्रवणे वा करोति^{१२} पूर्वं ऽहनि
१५ द्वादश ब्राह्मणास्त्रिमन्त्रयेदपरे ऽहनि विष्णोराक्षसपार्श्वे
नदीतीरे गृहे वाग्न्यायतनं कृत्वाधारं जुहुयादग्निं परि-
स्तीर्याग्निर्वायव्यां विष्टरे दर्भेषु तद्रूपं सुवर्णं वा संस्थाप्य पुरुषं

१ Thus Ed Tri; लौकिकाग्निमुपाव० Vi My.

२ ० त्रिदण्डादिविन्यस्य Tri; त्रिदण्डं instead of त्रिदण्डादीन् Vi My.—
विन्यस्य Tri, संन्यस्य Vi My; विद्वज्य Ed.

३ एतयो० instead of तयो० Ed; पिण्ड in Ed only; ० दौमिनेव Vi My.

४ कुरते Vi My.

५ सम् om. Vi My.

६ पञ्चदशसं० Vi My.

ध्यायन्नो भूः पुरुषमित्याद्यैः प्राङ्मुखं देवं नारायणमावाह्या-
सनपाद्याचमनानि दद्यात्^१ पुरुषसूक्तेन स्नापयित्वा नाराय-
णाय विद्मह इत्यष्टाचरमन्त्रेण वा वस्त्रोत्तरीयाभरणपाद्याच-
मनपुष्पगन्धधूपदोषाचमनैरर्चयति^२ ॥ ६ ॥

केशवाद्यैर्द्वादशनामभिरङ्घ्रिस्तर्पयेत्^३ अङ्घ्रिं परिषिच्य^४
सहस्रशीर्षाद्यैर्विष्णोर्नुकाद्यैर्द्वादशनामभिस्त्राज्यं चरुं^५ जुहुयात्^६
गुडाज्यफलयुक्तं^७ पायसं हविर्विष्णुगायत्र्या देवेशाय निवेद्य
पाद्याचमनमुखवासं^८ दद्यात्^९ अग्नेर्दक्षिणे दर्भेषूत्तराग्रेषु
दक्षिणाद्यर्चयित्वा^{१०} नारायणाय सहस्रशीर्षाय सहस्राक्षाय
सहस्रपादाय परमपुरुषाय परमात्मने परंज्योतिषे परब्रह्मणे^{११}
ऽव्यक्ताय सर्वकारणाय यज्ञेश्वराय यज्ञात्मने विश्वेभ्यो देवेभ्यः
सर्वाभ्यो^{१२} देवताभ्यः^{१३} साध्येभ्य इत्येतैर्नम इत्यन्तैः पायसं^{१४} बलिं
दत्त्वाज्यमेभिर्जुहोति^{१५} ब्राह्मणान्पादौ प्रक्षाल्य नवानि वस्त्रो-
त्तरीयाभरणानि दत्त्वा पुष्पाद्यैः पूजयित्वा द्वादशमूर्तिं^{१६}
ध्यायन्नुपदंशघृतगुडदधिफलयुक्तं श्वेतमन्नं भोजयित्वा यथाशक्ति^{१७}
सुवर्णं^{१८} दक्षिणां^{१९} ददाति^{२०} सहस्रशीर्षाद्यैः स्तुत्वा द्वादश-

१ Vi My om.

२ ० फलसंयुक्तं Vi My.

३ पानीय instead of पाद्य Vi My.

४ ? दक्षिणाद्यासयित्वा Vi My.

५ सर्वेभ्यो देवेभ्यः Vi My.

६ Vi My om.

७ सुवर्णदं Vi My.

नामभिः प्रणमेदन्तहोमं जुहोत्यभीष्टां परां गतिं स^१ गत्वा
विष्णोर्लोके^२ महीयते^३ ॥ १० ॥

- चातुर्वर्ण्यसंकरेणोत्पन्नानामनुलोमप्रतिलोमान्तरालव्रात्या-
नामुत्पत्तिं^४ नाम वृत्तिं चोर्ध्वजातादधोजातायां जातो
५ ऽनुलोमो^५ ऽधरोत्पन्नादूर्ध्वजातायां जातः प्रतिलोमस्ततो
ऽनुलोमादनुलोम्यां जातो ऽन्तरालः^६ प्रतिलोमात्प्रतिलोम्यां
जातो व्रात्यो भवति^७ ब्रह्मणो मुखादुद्भूता ब्राह्मणा ब्राह्मण्यश्च
ब्रह्मर्षयः पत्न्यो बभूवुस्तेषां गोत्रोत्पन्नाद्ब्राह्मण्यमस्रगोत्रायां^८
विधिना समन्तकं गृहीतायां जातो ब्राह्मणः शुद्धो भवेत्^९
१० विधिहीनमन्यपूर्वायां मृतभर्तृकायां गोलको जीवभर्तृकायां
कुण्डश्च विप्रौ द्वौ निन्दितौ स्यातां^{१०} तस्मादधो बाह्वभ्या-
मुत्पन्नात् चत्रियात् चत्रियायां विधिवज्जातः चत्रियः शुद्ध-
स्तयोरविधिकं^{११} गूढोत्पन्नो^{१२} ऽशुद्धो भोजाख्यो नैवाभिषेच्यः
पट्टबन्धो राज्ञः सैन्यपत्यं करोति^{१३} शुद्धाभावे ऽपट्टबन्धो^{१४}
१५ नून्यायात्तदृत्तं^{१५} राजवत्यात्^{१६} अधस्तादूर्ध्वामुत्पन्नादेश्चा-

१ Ed om.

२ विष्णुलोके Tri.

३ चातुर्वर्णानां संकरोत्पन्नानामनुप्रतिलो० Vi My.

४ Ed ins. ब्राह्मणाद् before ब्राह्मण्याम् ।

५ Thus Ed ; अधिकं instead of अवि० ; अयधिकं Vi My.

६ गूढोत्पन्नो Vi My.

७ ० बद्धो Ed.

८ वृपाया० Vi My ; Tri useless.

द्वैश्यायां तथा वैश्यः शुद्धो^१ विधिवर्जं मणिकारो ऽशुद्धो
मणिमुक्तादिवेधः^२ शङ्खवलयकारी^३ स्यात्^४ ॥ ११ ॥

अथ पद्मानुत्पन्नाच्छूद्राच्छूद्रायां न्यायेन शुद्रः शुद्धः^५
जारान्मालवको निन्दितः शुद्रो ऽश्वपालो ऽश्वदणहारी
चेत्येते चातुर्वर्णिकास्तेषामेव संकरेणोत्पन्नाः सर्वे ऽनुलो-
माद्याः^६ ब्राह्मणात् चत्रियकन्यायां जातः सवर्णो ऽनुलोमेषु
मुख्यो^७ ऽस्य वृत्तिरार्थवर्णं कर्माश्वहस्तिरथसंवाहनमारोहणं
राजः सैनापत्यं चायुर्वेदकृत्यं^८ गूढोत्पन्नो ऽभिषिक्ताख्यो^९
ऽभिषिक्तश्चेन्नृपो भूयादष्टाङ्गमायुर्वेदं भूततन्त्रं^{१०} वा संपठेत्-
दक्ताचारो^{११} दयायुक्तः सत्यवादी तद्विधानेन सर्वप्राणिहितं^{१२}
कुर्यात्^{१३} ज्योतिर्गणनादिकाधिकवृत्तिर्वा^{१४} विप्राद्वैश्यायाम-
म्बष्ठः कक्ष्याजीवाग्नेयनर्तको^{१५} ध्वजविश्रावो^{१६} शल्यचिकित्सौ^{१७}
जरात्कुम्भकारः कुलाच्चवृत्तिर्नापितो नाभेरूर्ध्ववप्रा च^{१८}
चत्रियाद्वैश्यायां महुः श्रेष्ठित्वं प्राप्तो महानर्माख्यश्च वैश्यवृत्तिः
चाचं^{१९} कर्म^{२०} नाचरति^{२१} गूढादाश्विको ऽश्वक्रयविक्रयी स्यात्^{२२} ॥ १२ ॥

१ ०वेधशङ्ख० Ed ; Vi My wholly corrupt.

२ ०संवहन० Ed only.

३ Tri Ed ins. वा ।

४ भूतन्त्रं Vi My.

५ सुपठे० Vi My.

६ ०धिका वृत्ति० Tri Vi My.

७ कक्ष्याजीवाग्नेयेन नवर्तको ऽध्वजविश्राव Vi My.

८ चाचकर्म Tri.

९ Vi My om.

चण्डालवच्चिह्नयुक्तो नित्यनिन्द्यः सर्वकर्मबहिष्कार्यो नगर्यादौ
 मलापोहकः श्मशाने वसन्धेयपात्रग्राही प्रेतमबन्धुं^१ विसृजेत्^१
 वध्यान्धत्वा तदस्त्रादिग्राही^२ पराधीनाहारो भिन्नपात्रभोजी
 श्वमांसभक्षी चर्मवारवाणवाणिज्यकारी^३ स्यात्^१ तस्मान्निवृष्टे
 ५ सुते समुत्पन्ने पतितो नष्टो घोरान्नरकान्प्रजति^१ सत्पुत्रो
 नरकेभ्यस्त्रायकः पितृन्यावयित्वा शुभान्लोकान्नयति^१ तस्मा-
 द्वाङ्मणाद्याः^४ सवर्णायां विधिवत्पुत्रमुत्पादयेयुरिति
 विखनाः^५ ॥ १५ ॥

गृह्ये दशमो धर्मे तृतीयः प्रश्नः समाप्तः ।

१ Thus Vi My ; प्रेतबन्धुं Ed Tri.

२ तदस्त्रादीन् गृहीत्वा Ed Tri.

३ गृह्यद्वारवाणिज्यकः Ed.

४ ततो instead of तस्मान् Tri Vi My.

५ विखनाः only given My Tri Ed.

cert

14.2

"A book that is shut is but a block"

ARCHAEOLOGICAL